

**НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА
НАУКОВО-ДОСЛІДНИЙ ІНСТИТУТ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА**

*Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису*

ФЕДОРЕНКО АНАТОЛІЙ ВІКТОРОВИЧ

УДК 342.9 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ**

12.00.07 – адміністративне право і процес;
фінансове право; інформаційне право

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело _____ А. В. Федоренко

Науковий керівник – **Муравйов Кирило Володимирович**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2025

АНОТАЦІЯ

Федоренко А. В. Адміністративно-правові засади державного регулювання ринку страхування. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Науково-дослідний інститут публічного права, Науково-дослідний інститут публічного права, Київ, 2025.

У дисертаційному дослідженні наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягало в тому, щоб з'ясувати сутність та особливості адміністративно-правових засад державного регулювання ринку страхування, на основі аналізу позитивного вітчизняного й зарубіжного досвіду розробити науково обґрунтовані пропозиції та надати рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових та організаційних засад здійснення відповідного регулювання.

З'ясовано, що страхування – це самостійний правовий інститут, що охоплює сукупність однорідних суспільно-правових відносин між фізичними та юридичними особами (страхувальниками) з одного боку та уповноваженим законодавством особами, які мають право здійснювати страхову діяльність (страховиками), – з іншого, що виникають на договірних засадах з питань організації та забезпечення правового захисту життя, здоров'я, майнових та інших прав, свобод і законних інтересів страхувальників від ризиків, зокрема у вигляді нанесення останніми шкоди безпосередньо, за рахунок коштів спеціальних, сформульованих сторонами страхових фондів.

Встановлено, що ринок страхування – це регламентована законодавством України та державою галузь діяльності уповноважених суб'єктів (страховиків, страхових посередників) щодо здійснення передбачених Законом України «Про страхування» дій, операцій і заходів,

спрямованих на організацію та проведення страхування визначеного класу, реалізацію страхових продуктів, а також кінцеве отримання позитивного економічного результату.

Аргументовано, що державне регулювання ринку страхування – це законодавчо регламентована, комплексна, системна, багатоаспектна діяльність держави (в особі уповноважених державних органів та їх посадових осіб) щодо організації законного та внормованого функціонування страхового ринку в Україні, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього.

Обґрунтовано, що принципи державного регулювання ринку страхування – це сукупність встановлених у суспільстві та розчинених у нормативно-правовій системі держави основоположних, фундаментальних засад, ідей імперативного значення, які визначають специфіку діяльності уповноважених державних органів і вимоги до функціонування їх посадових осіб щодо забезпечення належного та законного функціонування страхового ринку України. Виокремлено коло відповідних принципів і надано їм змістову характеристику.

Зауважено, що принципи державного регулювання ринку страхування, верховенства права та законності передбачають такі вимоги: по-перше, регулювання повинно відбуватись виключно в правовому полі, визначеному Конституцією України та іншим законодавством; по-друге, органи державної влади та їх посадові особи в процесі виконання відповідних завдань і функцій з питань організації та забезпечення належної діяльності ринку страхування керуються наданими їм законом повноваженнями і не можуть за них будь-яким чином виходити; по-третє, вплив держави на учасників ринку страхування, зокрема примусового характеру, має відбуватись з огляду на його доцільність, правомірність та ефективність, а не як засіб тиску.

Констатовано, що правове регулювання державного регулювання ринку страхування – це здійснюваний за допомогою правових норм, зокрема адміністративно-правових, широкий, упорядковуючий, регулятивний, забезпечувальний вплив на суспільно-правові відносини, які виникають у процесі діяльності державних органів та їх посадових осіб, спрямований на організацію законного і впорядкованого функціонування страхового ринку, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього.

Наголошено, що як джерело регулювання суспільно-правових відносин у сфері державного регулювання ринку страхування Основний Закон у досліджуваній сфері має таке значення: по-перше, її положення декларують ключові принципи, що слугують основою механізму реалізації державного регулювання відповідного ринку; по-друге, Конституція України гарантує право на вільну, законну підприємницьку діяльність, що стосується господарської діяльності, пов'язаної із страхуванням та реалізацією страхових продуктів; по-третє, норми Конституції закріплюють гарантії прав на окремі види страхування; по-четверте, Конституція визначає особливості адміністративно-правового статусу окремих суб'єктів державного регулювання в цій сфері, наприклад, Національного банку України.

З'ясовано, що адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринком страхування – це зовнішній вияв практичної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, що реалізується за допомогою особливого набору інструментів і засобів, тобто методів, через які органи державної влади та їх посадові особи забезпечують формування та організацію функціонування прозорого, ефективного, якісного й економічно перспективного ринку страхування України.

Обґрунтовано, що адміністративно-правові форми державного регулювання ринку страхування – це регламентовані законодавством України моделі повноважної, компетентної, цілеспрямованої діяльності державних органів та їх посадових осіб щодо організації та підтримки належного, правомірного та законного функціонування страхового ринку, яке реалізуються за допомогою однорідних за природою та юридичними властивостями адміністративно-правовими методами. Виокремлено коло відповідних форм і надано їм змістову характеристику.

Зауважено, що Національний банк є незвичайним державним органом у стандартному розумінні. Він не належить до жодної з гілок державної влади та слугує головним елементом банківської системи України й національної економіки. Причому НБУ не є класичним банком, адже не реалізує банківську діяльність як таку. Це дало змогу констатувати цілком унікальне положення вказаного державного відомства, що додатково підкреслено його особливим набором функцій. Крім НБУ, надано змістову характеристику правовому статусу інших суб'єктів, до повноважень яких належить державне регулювання ринку страхування.

Зазначено, що досвід Польщі у сфері державного регулювання ринку страхування є надзвичайно цінним для України, оскільки ця держава пройшла схожий історичний шлях трансформації від централізованої планової економіки до ринкової, а її страхова система була повністю перебудована відповідно до європейських стандартів. Особливу зацікавленість викликає те, як польська держава змогла створити ефективну, прозору та конкурентну систему страхування в умовах постсоціалістичного суспільства, водночас забезпечуючи захист прав споживачів і стабільність фінансової системи.

Констатовано, що на сьогодні в провідних країнах світу сформувалися досить цікаві й ефективні підходи до державного регулювання ринку страхування. Україні, з огляду на її економічні, політичні, безпекові та

ментальні особливості, не можна прямо запозичувати відповідний досвід. З огляду на це, сформульовано власне бачення щодо найбільш цікавих положень зарубіжного досвіду, які слід використати вітчизняному законодавцю.

Наголошено, що в умовах воєнного стану державне регулювання ринку страхування в Україні набуло нових специфічних властивостей, зумовлених необхідністю оперативного реагування на виклики, спричинені війною. Однією з ключових особливостей цього періоду стало активне внесення змін до чинного законодавства, що регулює страховий ринок. Законодавчі ініціативи здебільшого мали на меті забезпечити більшу гнучкість страхових механізмів, підвищити стійкість компаній до ризиків воєнного характеру, а також розширити захист окремих категорій населення, зокрема військовослужбовців.

Встановлено, що в контексті державного регулювання страхового ринку в умовах воєнного стану зміна підходів до страхування окремих видів майна полягає передусім у перегляді умов покриття ризиків, спричинених бойовими діями, а також у законодавчому та нормативному реагуванні на підвищену ймовірність збитків через війну.

Зазначено, що першим кроком на шляху вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування має бути розробка загальнодержавної Концепції розвитку ринку страхування України, оскільки за її допомогою можливо будувати вектор подальшого розвитку для всієї галузі, забезпечити її системне та передбачуване зростання, що має ключове значення для економічної стабільності, захисту майнових інтересів громадян і бізнесу, а також формування інвестиційної привабливості країни.

Доведено, що важливим напрямом удосконалення правових засад державного регулювання ринку страхування є подальша адаптація

українського страхового законодавства до вимог і стандартів ЄС. Визначено подальші кроки, які слід здійснити за відповідним напрямом.

Обґрунтовано, що цифровізація сфери страхування значно покращить державне регулювання цього ринку, забезпечуючи більшу прозорість, оперативність і точність контролю за діяльністю страховиків. Завдяки автоматизованим системам збору, обробки й аналізу даних регулятор зможе своєчасно виявляти ризики, запобігати шахрайству та контролювати виконання нормативних вимог у режимі реального часу.

Ключові слова: страхування, ринок страхування, державне регулювання, принципи, правове регулювання, адміністративне право, адміністративно-правові інструменти, адміністративно-правові форми, методи, суб'єкти, зарубіжний досвід, правовий режим, воєнний стан, вдосконалення, правові засади, організаційні засади, адміністративне законодавство.

SUMMARY

Fedorenko A. V. Administrative and legal foundations of State regulation of the insurance market. – *Qualification scientific work on the rights of the manuscript.*

The thesis for obtaining a scientific degree of Candidate of Juridical Science in speciality 12.00.07 «Administrative Law and Procedure; Financial Law; Information Law» – Scientific Institute of Public Law, Scientific Institute of Public Law, Kyiv, 2025.

The Thesis presents a theoretical generalization and a new solution to the scientific problem, which lies in determining the essence and peculiarities of the administrative and legal foundations of state regulation of the insurance market, and, based on an analysis of positive domestic and foreign experience, to develop and provide scientifically sound proposals and recommendations aimed at improving the legal and organizational foundations for the implementation of the relevant regulation.

It is established that insurance is an independent legal institution including a set of homogeneous socio-legal relations between individuals and legal entities on the one hand (policyholders) and persons authorized by law to perform insurance activities (insurers) on the other one, arising on a contractual basis with regard to the organization and provision of legal protection of life, health, property, and other rights, freedoms, and legitimate interests of policyholders from risks, including in the form of direct damage caused by the latter, at the expense of special insurance funds formulated by the parties.

It is substantiated that the insurance market is an industry regulated by Ukrainian legislation and the State, involving authorized entities (insurers, insurance intermediaries) to carry out actions, operations, and measures provided for by the Law of Ukraine «On Insurance» aimed at organizing and conducting insurance of a specific class, selling insurance products, and ultimately achieving a positive economic result.

It is argued that state regulation of the insurance market is a legally regulated, comprehensive, systematic, multifaceted activity of the State (represented by authorized State bodies and their officials) aimed at organizing lawful and proper functioning of the insurance market in Ukraine, protecting the rights, freedoms, and interests of its participants and the State, as well as ensuring security, legitimacy, and systematic development of the latter.

It is substantiated that the principles of State regulation of the insurance market represent a set of fundamental principles established in society and dissolved in the regulatory and legal system of the State, ideas of imperative importance determining the specifics of the authorized state bodies' activities and the requirements for the work of their officials to ensure proper and lawful functioning of the insurance market in Ukraine. A set of relevant principles is identified and their substantive description is provided.

It is noted that, being the principles of state regulation of the insurance market, the rule of law and legality embody the following requirements: firstly, regulation must take place exclusively within the legal framework defined by the Constitution of Ukraine and other legislation; secondly, State authorities and their officials, in the process of performing their respective tasks and functions related to the organization and ensuring the proper functioning of the insurance market, are guided by the powers granted to them by law and cannot exceed them in any way; thirdly, the State's influence on insurance market participants, including coercive influence, must be exercised with regard to its expediency, legitimacy, and effectiveness, and not as a means of pressure.

It is established that legal governing of State regulation of the insurance market is a broad, organizing, regulatory, and protective influence on social and legal relations arising in the course of the State bodies' and their officials' activities regarding the organization of the lawful and proper functioning of the insurance market, protecting the rights, freedoms, and interests of its participants

and the State, as well as ensuring security, legitimacy, and systematic development of the latter.

It is emphasized that as a source of regulation of social and legal relations in the field of State regulation of the insurance market, the Constitution has the following significance: firstly, its provisions declare the key principles underlying the mechanism for implementing State regulation of the relevant market; secondly, the Constitution guarantees the right to free, lawful entrepreneurial activity, including economic activity related to insurance and sale of insurance products; thirdly, the provisions of the Constitution enshrine guarantees of rights to certain types of insurance; fourthly, the Constitution defines the specific administrative and legal status of certain State regulatory entities in this area, such as the National Bank of Ukraine.

It is established that administrative and legal instruments of State regulation of the insurance market are external manifestation of the practical activities of specially authorized entities, implemented with the help of a special set of tools and means, i.e., methods through which State authorities and their officials ensure the formation and organization of a transparent, efficient, high-quality, and economically promising insurance market in Ukraine.

It is substantiated that administrative and legal forms of State regulation of the insurance market are models of authoritative, competent, and purposeful activities of State bodies and their officials regarding the organization and support of proper, lawful, and legitimate work of the insurance market, which are implemented using administrative and legal methods that are homogeneous in nature and legal properties. A range of relevant forms is identified and their substantive characteristics are provided.

It is emphasized that the National Bank is not an ordinary State body in the common sense. It does not belong to any of the branches of State power and is the main element of the banking system of Ukraine and the national economy. At the same time, the NBU is not a classic bank, as it does not carry out banking

activities as such. This enables to state the completely unique position of this State agency, which is further emphasized by its special set of functions. In addition to the NBU, a detailed description of the legal status of other entities whose powers include State regulation of the insurance market is provided.

It is noted that Poland's experience in the field of State regulation of the insurance market is extremely valuable for Ukraine, as this country has undergone a similar historical transformation from a centralized planned to a market economy, and its insurance system has been completely restructured in accordance with the European standards. Of particular interest is how Poland was able to create an effective, transparent, and competitive insurance system in a post-socialist society, while ensuring consumer protection and financial stability.

In general, today's leading countries have developed quite interesting and effective approaches to State regulation of the insurance market. Given its economic, political, security, and mental characteristics, Ukraine cannot directly borrow this experience. In view of this, we have formulated our own vision of the most interesting provisions of foreign experience that should be used by domestic legislators.

It is emphasized that under the conditions of martial law, State regulation of the insurance market in Ukraine has acquired new specific characteristics due to the need to respond quickly to the challenges caused by the war. One of the key features of this period was the active introduction of amendments to the current legislation regulating the insurance market. Legislative initiatives were mainly aimed at ensuring greater flexibility of insurance mechanisms, increasing the resilience of companies to military risks, as well as expand protection for certain categories of the population, in particular military personnel.

It is noted that in the context of State regulation of the insurance market under martial law, changes in approaches to insuring certain types of property lie primarily in revising the terms of coverage for risks caused by hostilities, as well

as legislative and regulatory responses to the increased likelihood of war damage. Specifically, this refers to insurance of both movable and immovable property.

It is noted that the first step towards improving the legal and organizational foundations of State regulation of the insurance market should be the development of a nationwide «Concept for the Development of the Insurance Market in Ukraine», as it can be used to build a vector for the further development for the entire industry, ensure its systematic and predictable growth, which is key to economic stability, protecting the property interests of citizens and businesses, and shaping the country's investment attractiveness.

It is proven that an important direction for improving the legal framework for State regulation of the insurance market is the further adaptation of Ukrainian insurance legislation to the EU requirements and standards. Further steps to be taken in this direction are identified.

It is substantiated that digitization of the insurance sector will significantly improve State regulation of this market, ensuring greater transparency, efficiency, and accuracy in monitoring the activities of insurers. Owing to automated systems for collecting, processing, and analyzing data, the regulator will be able to identify risks in a timely manner, prevent fraud, and monitor compliance with regulatory requirements in real time.

Keywords: insurance, insurance market, State regulation, principles, legal regulation, administrative law, administrative and legal instruments, administrative and legal forms, methods, entities, foreign experience, legal regime, martial law, improvement, legal basis, organizational basis, administrative legislation.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федоренко А. В. Сутність державного регулювання ринку страхування. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 190–195.
2. Федоренко А. В. Поняття та особливості ринку страхування України. *KELM*. 2022. № 7(51). Р. 415–419 (Республіка Польща).
3. Федоренко А. В. Суб'єкти державного регулювання ринку страхування та особливості їх адміністративно-правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 830–832.
4. Федоренко А. В. Щодо визначення поняття принципів державного регулювання ринку страхування. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 907–912.
5. Федоренко А. В. Місце норм адміністративного права в системі правових засад державного регулювання ринку страхування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 220–224.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Федоренко А. В. Зміст державного регулювання ринку страхування. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.
7. Федоренко А. В. До характеристики системи принципів державного регулювання ринку страхування. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 листоп. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 134–136.
8. Федоренко А. В. Адміністративно-правові форми державного регулювання ринку страхування. *Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 квіт. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 136–139.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	16
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ.....	25
1.1. Поняття та особливості ринку страхування України	25
1.2. Сутність, зміст та особливості державного регулювання ринку страхування	39
1.3. Принципи державного регулювання ринку страхування.....	52
Висновки до розділу 1	66
РОЗДІЛ 2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ.....	71
2.1. Правове регулювання державного регулювання ринку страхування та місце в ньому норм адміністративного права	71
2.2. Адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринку страхування	85
2.3. Суб'єкти державного регулювання ринку страхування та особливості їх адміністративно-правового статусу	101
Висновки до розділу 2	114
РОЗДІЛ 3. НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ	119
3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання ринку страхування та можливості його використання в Україні.....	119
3.2. Особливості державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану	136
3.3. Напрями вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування	152
Висновки до розділу 3	169

ВИСНОВКИ.....	179
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	186
ДОДАТКИ	209

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Сучасний світ складно уявити без системи страхування. Воно є невід'ємною складовою економіки, важливим інструментом захисту майнових інтересів фізичних та юридичних осіб, а також держави в умовах невизначеності й ризиків різноманітного характеру. У реаліях сьогодення страхування виконує подвійну функцію: з одного боку, слугує додатковою гарантією забезпечення фінансової стабільності суб'єктів господарювання та домогосподарств у разі настання страхових випадків, а з іншого – сприяє накопиченню значних інвестиційних ресурсів, які можуть бути спрямовані на розвиток економіки. Крім того, належне функціонування ринку страхування передбачає його стійкість, прозорість, конкурентність і здатність ефективно виконувати захисні й інвестиційні функції. Водночас ринок страхових послуг є вразливим до безпекової ситуації, економічних коливань, фінансових криз, недобросовісної поведінки учасників і можливих зловживань, що може призвести до втрати довіри споживачів та зниження його ефективності.

З огляду на зазначене вище, важливим і необхідним кроком є створення оптимальної системи державного регулювання ринку страхування, адже воно покликане забезпечити дотримання стандартів фінансової надійності, захистити права страхувальників, запобігати монополізації та недобросовісній конкуренції, а також інтегрувати національний ринок у світовий фінансовий простір. Ефективна регуляторна політика сприяє формуванню стабільного інституційного середовища, підвищенню капіталізації страхових компаній та розвитку нових продуктів, що відповідають зростаючим потребам суспільства. Отже, важливим напрямом діяльності держави є побудова ефективної системи адміністративно-правових засад, на яких буде базуватися система державного регулювання ринку страхування України.

Зв'язок теми дисертації із сучасними дослідженнями. Окремі проблемні питання, присвячені функціонуванню ринку страхування України, у своїх наукових працях розглядали: Л.В. Андрущенко, В.А. Бондаренко, С.В. Бровко, А.Г. Бухтіарова, Ю.В. Гаруст, Є.А. Гетьман, О.В. Джафарова, Є.В. Дуліба, А.С. Жила, О.С. Журавка, У.В. Івасечко, О.Ф. Кобзар, Ю.О. Костенко, В.І. Курило, Л.І. Луценко-Миськів, А.А. Манжула, К.В. Муравйов, В.Ю. Оксін, С.С. Осадець, О.М. Пахненко, С.А. Пилипенко, Н.А. Пустова, Є.Ю. Соболь, О.О. Сосновська, Л.В. Сорока, В.Ю. Стеценко, О.О. Хорватова, Р.В. Шаповал, К.В. Шкарупа, Н.Я. Якимчук та багато інших. Водночас, попри значний теоретичний доробок, у науковій літературі фактично неопрацьованим залишається питання дослідження адміністративно-правових засад державного регулювання ринку страхування.

Таким чином, необхідність комплексного вдосконалення державного регулювання ринку страхування, а також відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених вказаній проблематиці, обумовлюють актуальність і своєчасність дисертаційного дослідження, присвяченого характеристиці адміністративно-правових засад державного регулювання ринку страхування.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до Цілей сталого розвитку України на період до 2030 року, затверджених Указом Президента України від 30 вересня 2019 року № 722/2019; Стратегії економічної безпеки України на період до 2025 року, введеної в дію Указом Президента України від 11 серпня 2021 року № 347/2021; Національної економічної стратегії на період до 2030 року, затвердженої постановою Кабінету Міністрів України від 3 березня 2021 року № 179. Крім того, дисертація узгоджується з темою науково-дослідної роботи Науково-дослідного інституту публічного права

«Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0120U105390).

Мета та завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає в тому, щоб спираючись на узагальнення наукових поглядів вчених та норм чинного законодавства з'ясувати сутність і виокремити особливості адміністративно-правових засад державного регулювання ринку страхування, а також на основі аналізу позитивного вітчизняного й зарубіжного досвіду розробити науково обґрунтовані пропозиції та надати рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових та організаційних засад здійснення відповідного регулювання.

Досягнення поставленої мети зумовлює потребу у вирішенні таких *завдань*:

- визначити поняття та розкрити особливості ринку страхування України;
- з'ясувати сутність, зміст та особливості державного регулювання ринку страхування;
- узагальнити принципи державного регулювання ринку страхування;
- розкрити сучасний стан правового регулювання державного регулювання ринку страхування та встановити місце в ньому норм адміністративного права;
- окреслити адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринку страхування;
- встановити коло суб'єктів державного регулювання ринку страхування та з'ясувати особливості їх адміністративно-правового статусу;
- узагальнити зарубіжний досвід державного регулювання ринку страхування та опрацювати можливості його використання в Україні;
- виокремити особливості державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану;

– запропонувати напрями вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування.

Об’єктом дослідження є правові відносини, які виникають у процесі здійснення державного регулювання ринку страхування.

Предмет дослідження – адміністративно-правові засади державного регулювання ринку страхування.

Методи дисертаційного дослідження. Основу дисертаційного дослідження становлять загальні та спеціальні методи наукового пізнання. Так, використання *логіко-семантичного* й *аналітичного* методів дало змогу визначити поняття та розкрити особливості ринку страхування України (підрозділ 1.1), а також з’ясувати сутність державного регулювання ринку страхування (підрозділ 1.2). Щоб виокремити принципи державного регулювання ринку страхування (підрозділ 1.3) та окреслити адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринку страхування (підрозділ 2.2) використано *структурно-логічний* і *системно-функціональний* методи. Метод *документального аналізу* застосовано для того, щоб схарактеризувати правове регулювання державного регулювання ринку страхування та встановити місце в ньому норм адміністративного права (підрозділ 2.1), а також окреслити коло суб’єктів державного регулювання ринку страхування та з’ясувати особливості їх адміністративно-правового статусу (підрозділ 2.3). Узагальнити зарубіжний досвід державного регулювання ринку страхування та визначити можливості його використання в Україні (підрозділ 3.1) вдалось за допомогою *порівняльно-правового* методу. *Логічний* та *діалектичний* методи використано з метою з’ясування особливостей державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану (підрозділ 3.2). Запропонувати науково обґрунтовані напрями вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування (підрозділ 3.3) дали змогу методи *моделювання* та *прогнозування*.

Науково-теоретичне підґрунтя роботи становлять праці фахівців з галузі адміністративного, фінансового, страхового права тощо. У процесі підготовки дослідження використано також здобутки вчених з інших галузевих дисциплін, зокрема таких як теорія держави і права, теорія управління, філософія.

Нормативно-правову основу дисертаційної роботи становлять Конституція України, ратифіковані у встановленому законом порядку міжнародні договори й угоди, законодавчі та підзаконні нормативно-правові акти, а також відомчі нормативні документи Національного банку України.

Інформаційною та емпіричною базою дисертаційної роботи є статистичні дані, науково-періодичні видання тощо.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що дисертація є однією з перших спроб з'ясувати сутність і виокремити особливості адміністративно-правових засад державного регулювання ринку страхування, на основі чого надати науково обґрунтовані пропозиції та рекомендації, спрямовані вдосконалення правових та організаційних засад здійснення відповідного регулювання. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових наукових положень і висновків. Зокрема, у роботі:

вперше:

– запропоновано авторське визначення адміністративно-правових інструментів державного регулювання ринку страхування, які становлять зовнішній вияв практичної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, що реалізується за допомогою особливого набору інструментів і засобів, тобто методів, через які органи державної влади та їх посадові особи забезпечують формування та організацію функціонування прозорого, ефективного, якісного й економічно перспективного ринку страхування України;

– сформульовано узагальнююче поняття «суб’єкти державного регулювання ринку страхування», яким запропоновано вважати органи державної влади та інші спеціально уповноважені інституції, що в межах своєї компетенції здійснюють формування та реалізацію державної політики у сфері страхування, встановлюють обов’язкові правила і стандарти діяльності учасників страхового ринку, реалізують нагляд і контроль за їх дотриманням, а також забезпечують захист прав та інтересів страхувальників і страховиків з метою стабільного та прозорого функціонування страхового ринку;

– визначено особливості державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану, до яких зараховано: внесення швидких і нестандартних змін до чинного законодавства, процедурних аспектів страхування, а також надання пільг окремим категоріям осіб, зокрема військовослужбовцям; постійно зростаюча кількість ризиків, зокрема обумовлених веденням бойових дій; значні фінансові втрати учасників ринку страхування; зміна до підходів страхування окремих видів майна; активна цифровізація ринку страхування; залучення міжнародних організацій і допомоги у сферу страхування;

удосконалено:

– теоретичний підхід щодо визначення поняття та узагальнення особливостей ринку страхування України, на основі чого зазначено, що ринок страхування, попри свою назву та цілком матеріалістичну ціль функціонування, має формалізований вигляд, структуру та суворий державний регламент, а провадження діяльності на ньому обмежено для більшості суб’єктів господарювання, які зобов’язані відповідати низці юридичних, організаційних та інших вимог;

– обґрунтування наукової думки про те, що в системі правового регулювання державного регулювання ринку страхування ключове місце належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою

останніх визначаються: стандарти, правила та вимоги, яким має відповідати весь сектор страхування, а також безпосередньо робота страховиків; особливості статусу та склад повноважень суб'єктів, які реалізують державне регулювання ринку страхування; адміністративно-правовий інструментарій державної регуляторної діяльності, а також порядку та специфіки його реалізації спеціально уповноваженими державними органами; гарантії діяльності сторін відповідних правовідносин тощо;

– теоретичне бачення ключових проблем державного регулювання ринку страхування, до яких віднесено: 1) застарілість нормативно-правової бази, а також недостатня її гармонізація зі світовими вимогами та стандартами; 2) законодавча неврегульованість питань страхування воєнних ризиків, цифровізації сфери надання страхових послуг, а також забезпечення кібербезпеки в цій сфері; 3) низький рівень захищеності прав споживачів, зокрема, як вбачається, недостатньо ефективні механізми оскарження дій страховиків і відшкодування збитків у разі їх банкрутства; 4) наявність низки проблемних питань щодо ліцензування та нагляду, що включають: нечіткі критерії оцінки фінансової стійкості страховиків і можливості маніпуляцій з капіталом; 5) низький рівень прозорості в діяльності страхових компаній, що знижує рівень довіри до них; 6) високий рівень тіньових схем – використання страхування для оптимізації оподаткування чи виведення капіталу; 7) низький рівень фінансової та правової грамотності населення, що зменшує попит на страхові послуги й ускладнює розвиток цивілізованого ринку;

дістали подальшого розвитку:

– визначення поняття «страхування», яке становить самостійний правовий інститут, що охоплює сукупність однорідних суспільно-правових відносин між фізичними та юридичними особами (страхувальниками) з одного боку та уповноваженим законодавством особами, які мають право здійснювати страхову діяльність (страховиками), – з іншого, що виникають

на договірних засадах з питань організації та забезпечення правового захисту життя, здоров'я, майнових та інших прав, свобод і законних інтересів страхувальників від ризиків, зокрема у вигляді нанесення останніми шкоди безпосередньо, за рахунок коштів спеціальних, сформульованих сторонами страхових фондів;

– твердження про те, що зміст державного регулювання ринку страхування становить його механізм, елементи якого охоплюють: принципи, мету, завдання, суб'єктів, адміністративно-правові інструменти державного регулювання та державну політику;

– аналіз досвіду США щодо державного регулювання ринку страхування, на основі чого встановлено, що в цій державі, попри децентралізацію, увагу акцентовано на прозорості й публічній звітності страховиків, адже американські регулятори активно публікують інформацію про фінансовий стан компаній, що допомагає споживачам завдяки поінформованості ухвалювати виважені рішення та сприяє здоровій конкуренції, у зв'язку з чим такий досвід особливо є цікавим для України, де питання підвищення довіри до страхового ринку є надзвичайно актуальним;

– теза про те, що принцип прозорості в контексті державного регулювання ринку страхування має реалізовуватись завдяки відкритим для суспільства інструментам, які передбачають зрозумілість їх змісту та юридичних наслідків, усвідомлення учасниками ринку своїх прав, обов'язків і відповідальності, наявності доступних механізмів оскарження рішень і дій органів державної влади та їх посадових осіб тощо.

Практичне значення отриманих результатів полягає в тому, що викладені в дисертації висновки та пропозиції використовуються і можуть бути використані в:

– *науково-дослідній сфері* – як науково-теоретичне підґрунтя для проведення досліджень, присвячених проблемам державного регулювання

ринку страхування в Україні (акт впровадження Науково-дослідного інституту публічного права);

– *правотворчій діяльності* – для вдосконалення чинних і розроблення нових нормативних документів різної юридичної сили, які визначають адміністративно-правові засади державного регулювання ринку страхування;

– *правозастосовній діяльності* – з метою підвищення ефективності результативності діяльності суб'єктів, що здійснюють державне регулювання ринку страхування;

– *освітньому процесі* – під час підготовки науково-методичних, лекційних матеріалів, а також підручників і навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право», «Державне управління», «Фінансове право», «Страхування», «Страхове право» тощо.

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розроблення проблематики та відповідні висновки оприлюднено на міжнародних науково-практичних конференціях: «Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення» (м. Київ, 12–13 серпня 2020 р.), «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ, 14–15 листопада 2021 р.), «Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення» (м. Київ, 16–17 квітня 2024 р.).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації становить 209 сторінок. Список використаних джерел містить 215 найменувань на 23 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ

1.1. Поняття та особливості ринку страхування України

Страхування в Україні – це не лише широкий юридичний інститут національної правової системи, а явище історично мінливе, особливості та специфіка якого формувалися протягом тривалого часу. Перші ознаки страхових відносин були відомі в період існування шумерської цивілізації. Зазначеному факту приділяла увагу О. О. Хорватова. Дослідниця зауважує, що представники цієї народності в третьому тисячолітті до нашої ери видавали грошову позику торгівцям для створення «спільної каси», щоб захистити їхні інтереси на випадок утрати вантажу під час перевезення. Пізніше територія, де проживали шумери (нині – Ірак), відійшла до складу рабовласницького Вавилону. Закони вавилонського царя Хаммурапі (1792 – 1750 років до нашої ери) вимагали укладення угоди між учасниками торговельного каравану про спільне покриття збитків у разі несподіваної пригоди, наприклад, нападу на когось із них розбійників. Іншим прикладом страхування в давнину є досвід Стародавнього Риму, де було поширено взаємне страхування ритуальних витрат та життя. Улаштування похоронних процесій і спорудження пам'ятників потребували значних витрат. Незаможні римляни накопичували потрібні гроші в професійних колегіях і спілках. Цільове використання коштів було забезпечене правовими гарантіями. Лише особа, зазначена в заповіті, могла отримати належні кошти та витратити їх на ритуальні заходи, пов'язані з похороном заповідача. Пізніше в Римській імперії члени різноманітних професійних союзів або колегій у разі смерті одного з членів надавали допомогу його

родині. Наявні правила передбачали, що кожен член колегії повинен був робити внески у фонд колегії [185, с. 78].

Зміст і значення страхування в більш пізній, середньовічний період проаналізовано в підручнику В. Д. Базилевича. Автор стверджує, що в цей часовий проміжок страхування було прерогативою гільдій (братств). Середньовічне, або гільдійно-цехове, страхування спершу було досить схожим на страхування в професійних колегіях і профспілках. Воно не передбачало попереднього переліку страхових подій та розмірів відшкодування збитків, зумовлених цими подіями. У міру розвитку гільдійно-цехове страхування набувало нових рис: а) запровадження регулярних внесків; б) встановлення переліку страхових випадків, за які передбачається відшкодування збитків; в) встановлення конкретних форм і розмірів страхових виплат з урахуванням страхових фондів, які обслуговували не лише членів, що здійснювали страхові внески, а й сторонніх осіб (вдів, сиріт та ін.); г) формування державних страхових фондів. Цікаво те, відмічає науковець, що саме в період середньовіччя відбувається поділ страхування на майнове та особисте. Перший різновид (майнове страхування) націлювався на відшкодування збитків, що виникли внаслідок стихійного лиха, пограбування, а також банкрутства (розорення) члена гільдії незалежно від причин, що його (банкрутство) зумовили. Особисте страхування передбачало грошові виплати в разі хвороби, каліцтва, смерті тощо. Статут колегії чи спілки регламентував випадки втрати права на отримання страхової виплати. Це передусім були самогубство та несплата на момент смерті щомісячних внесків пізніше встановленого строку [164, с. 23–24].

У локальних історичних умовах, зокрема на території України, особливості інституту страхування слугували предметом дослідження в роботах У. В. Івасечко. Вчена пише, що до отримання Україною статусу незалежної держави страхування проводили згідно з економічними,

соціальними та правовими умовами, що існували у відповідний період у Київській Русі, царській Росії та СРСР. Починаючи з XIII століття і до появи залізниці, на території сучасної України вантажі на далекі відстані перевозились чумаками, які зусиллями всього гурту відшкодовували потерпілому збитки, пов'язані із поломкою воза, смертю вола чи втратою вантажу. Безперечно, чумаки не завжди вдавалися до попередньої сплати регулярних внесків на створення і поповнення резервного фонду, але це не заважало виконанню зобов'язань щодо відшкодування збитків. На межі XIX і XX століть поживавилася страхова діяльність на території Західної України, яка входила тоді переважно до складу Австро-Угорської імперії, а після її розпаду – до Польщі та Румунії. Так, 1892 року почало надавати страховий захист від вогню українському населенню Галичини й Буковини Товариство взаємного страхування «Дністер». Через три роки воно заснувало дочірній банк Товариство взаємного кредиту «Дністер». Ці фінансові інституції були одними з найпотужніших фінансових закладів у своєму регіоні та проіснували до 1939 року [48; 49, с. 252].

У сучасних реаліях сутність страхування значно відрізняється від його архаїчних моделей. Зазначене явище перестало бути теоретико-юридичною абстракцією, адже отримало чітке нормативне врегулювання та тлумачення в положеннях Закону України «Про страхування». Документом затверджено, що страхування – це правовідносини щодо захисту страхових інтересів фізичних та юридичних осіб (страховий захист) під час страхування ризиків, пов'язаних з життям, здоров'ям, працездатністю та пенсійним забезпеченням, з володінням, користуванням і розпорядженням майном, з відшкодуванням страхувальником завданої ним шкоди особі або її майну, а також шкоди, заподіяної юридичній особі, у разі настання страхових випадків, визначених договором страхування, за рахунок коштів фондів, що формуються шляхом сплати страхувальниками страхових премій

(платежів, внесків), доходів від розміщення коштів таких фондів та інших доходів страховика, отриманих згідно із законодавством [142].

Основою змісту страхування є відповідний страховий ризик, який Законом описано як подія, на випадок виникнення якої проводиться страхування, яка має ознаки ймовірності та випадковості настання. Своєю чергою страховий випадок – це подія, передбачена договором страхування або законодавством, ризик виникнення якої застрахований, з настанням якої виникає обов’язок страховика здійснити страхову виплату страхувальнику або іншій особі, визначеній у договорі страхування або відповідно до законодавства [142]. Своєю специфіку, відповідно до зазначеного вище Закону, має правовий статус сторін правовідносин страхування. Так, страховик – це фінансова установа або філія страховика-нерезидента, які мають право провадити діяльність щодо страхування на території України, а страхувальник – особа, яка уклала із страховиком договір страхування або є страхувальником відповідно до законодавства [142].

Попри досить чітке законодавче обґрунтування, страхування активно досліджується в наукових роботах, де вироблено багато паралельних до офіційної позиції тлумачень. Причому серед учених немає одностайності щодо змісту вказаної категорії. Так, С. А. Пилипенко вважає, що страхування – це сукупність правовідносин із формування та використання грошових коштів зі спеціального фонду з метою страхової охорони майнових інтересів фізичних та юридичних осіб шляхом відшкодування збитків, завданих страхувальнику (застрахованій особі) настанням страхового випадку або іншої визначеної події в житті громадян чи діяльності юридичних осіб [116, с. 24–25]. Аналізуючи сутність страхування, Л. В. Андрущенко та С. С. Осадець доходять низки важливих висновків. Зазначену категорію вони розкривають як двосторонні правовідносини, які полягають у тому, що страхувальник, сплачуючи грошовий внесок, забезпечує собі (третій особі) у разі настання події,

обумовленої договором або законом, суму виплати з боку страховика, який утримує певний обсяг відповідальності і для її забезпечення поповнює та ефективно розміщує резерви, вживає превентивних заходів, спрямованих на зменшення ризику, а за потреби перестраховує частину своєї відповідальності. Таким чином, сутність страхування полягає в тому, що страхувальники за певну плату (страховий платіж) отримують гарантію відшкодування можливого збитку за рахунок перерозподілу обсягу збитків деяких потерпілих серед всіх страхувальників [7, с. 35; 110, с. 34].

Крім того, Ю. О. Костенко доводить: «За своїм змістом страхування – це система відносин щодо формування і використання централізованих і децентралізованих фондів, необхідних для фінансування непередбачених потреб суспільства та його членів, відшкодування збитків, що виникли в результаті стихійних лих та інших подібних подій. Формування страхових фондів дозволяє забезпечити циклічність обігу державних коштів, коли під час виникнення непередбачених обставин не скорочуються бюджетні кошти, заплановані на фінансування інших потреб, а використовуються резервні страхові фонди» [68, с. 61].

Також як відносини, але економічного змісту, страхування розглядає О. О. Сосновська. На її думку, це – система економічних грошових відносин, які виникають у процесі перерозподілу доходів юридичних і фізичних осіб, формування фондів грошових коштів (страхових фондів) та їх використання для відшкодування різноманітних збитків з метою забезпечення системи матеріального захисту учасників. Призначення страхування – захист майнових інтересів фізичних та юридичних осіб у разі настання страхових випадків. Специфіка страхування, вважає вчена, зумовлена такими ознаками: 1) суб'єктами страхових відносин завжди є: страхувальник і страховик, права та обов'язки яких визначено договором страхування; 2) страхуванню притаманні перерозподільні відносини, що мають замкнений характер і пов'язані із солідарним розподілом суми

конкретного збитку на всіх учасників; 3) страхові фонди, створювані методом страхування, використовуються виключно з метою відшкодування збитків унаслідок настання страхових подій; 4) страхування забезпечує розподіл збитку від настання страхових подій як у просторі, так і в часі [157, с. 14].

У цьому контексті В. А. Бондаренко стверджує, що страхування в загальному значенні можна розглядати як одну із самостійних ланок фінансової системи України, що виражається в сукупності економічних і правових відносин, відповідно до яких на добровільній та обов'язковій основі стягуються платежі зі страхувальників (фізичних і юридичних осіб), за допомогою чого утворюються спеціальні страхові фонди грошових коштів. Характерними ознаками страхування є такі: страхування – це правове відношення, що складається в процесі укладення договору або щодо закону; ризик, присутній у цьому правовому відношенні; наявність мети вказаного правовідношення, а саме забезпечення можливої та необхідної потреби; існування на умови платності; страхова випадковість; терміновий характер відповідальності страховика; передбачена законом відповідальність страховика. Специфічними ознаками страхування є наявність ризику страхового правовідношення, цілі, зумовлені завданнями страхового правовідношення. Страхування є унікальним, універсальним і гарантованим механізмом забезпечення стабільності та стійкості не лише національної фінансової системи, а й галузі фінансового права [15, с. 165].

Інший концептуальний підхід обстоює А. С. Жила, стверджуючи, що страхування – це передусім спосіб відшкодування збитків, яких зазнала фізична або юридична особа, через розподіл цих збитків між багатьма людьми (так звана страхова сукупність). Відшкодування збитків здійснюється з коштів страхового фонду, який знаходиться у веденні страхової організації – страховика. Основні призначення страхування – захисне, накопичувальне, стабілізуюче тощо. Зокрема, захисне призначення,

вказує автор, виявляється шляхом виконання таких функцій, як забезпечення фінансового захисту страхувальника (застрахованої чи потерпілої особи) від можливої шкоди, майнових збитків і втрат. Накопичувальне призначення може бути реалізовано у вигляді накопичувальної функції, що безпосередньо стосується конкретної особи, про страхування якої укладено певне страхове зобов'язання. Як категорія стабілізуюча страхування – це захист від загрози можливих збитків (шкод), що надає економічної та соціально-психологічної впевненості в майбутньому через отримання додаткової фінансової гарантії [43, с. 69–70].

Згідно з позицією О. В. Степанової, страхування – це вид необхідної корисної діяльності, за якої зацікавлені особи завчасно страхують себе від негативних наслідків майнового чи немайнового (особистого) характеру шляхом внесення грошових внесків в страховий фонд спеціалізованої організації – суб'єкта підприємництва (страховика), а останній у разі настання страхових випадків виплачує страховику чи вказаній ним особі обумовлену страхову суму [160, с. 130–131].

Аналізуючи зміст поняття страхування, Л. К. Воронова доходить висновку, що це – врегульований правовими нормами процес формування цільових фондів коштів на відшкодування шкоди в разі виникнення непередбачених явищ, а також на надання матеріальної допомоги громадянам у разі настання певних подій у їх житті. Таким чином, страхування передбачає переважно рух грошових потоків від страхувальників до страховиків, а потім (у разі настання певних подій) – від страховиків до страхувальників [27, с. 327].

Варта уваги наукова позиція, яку обґрунтовують О. С. Журавка, А. Г. Бухтіарова, О. М. Пахненко. Визначаючи термінологічну конструкцію «страховий захист», автори констатують, що йдеться про економічну категорію, котра відображає сукупність розподільчих і перерозподільних відносин, пов'язаних із подоланням та відшкодуванням втрат, які можуть

бути спричинені різними надзвичайними обставинами. Згідно з позицією вчених, матеріальним утіленням економічної категорії страхового захисту є страховий фонд – сукупність виділених і зарезервованих запасів матеріальних благ, призначених для страхового захисту. Водночас дослідники виокремлюють такі функції страхування: 1) ризикова – передавання за певну плату страховикові матеріальної відповідальності за наслідки ризику, зумовленого подіями, зазначеними в договорі страхування. У разі настання страхової події страхувальник пред'являє страховикові вимоги на відшкодування збитків. Чим вища ймовірність настання ризиків, тим вищою є плата за страхування; 2) накопичення коштів – за певний період часу накопичується страхова сума, виплачувана надалі після дожиття до певного віку або настання певної події з урахуванням інвестиційного доходу; 3) превентивна – учасники страхування зацікавлені в зменшенні наслідків страхових подій; 4) інвестиційна функція – виникає внаслідок того, що обсяг зібраних страховиком страхових премій перевищує обсяг здійснених ним страхових виплат і компенсацій [44, с. 10–12].

Звернутись також варто до нині нечинного Закону України «Про страхування» від 7 березня 1996 року № 85/96-ВР, відповідно до ст. 1 якого страхування – це вид цивільно-правових відносин щодо захисту майнових інтересів фізичних осіб та юридичних осіб у разі настання певних подій (страхових випадків), визначених договором страхування або чинним законодавством, за рахунок грошових фондів, що формуються шляхом сплати фізичними особами та юридичними особами страхових платежів (страхових внесків, страхових премій) і доходів від розміщення коштів цих фондів [141].

Отже, серед науковців тлумачення поняття страхування набуває різної форми та змісту, адже цю категорію одночасно тлумачать як правовідносини, засіб, процес, сукупність правових норм тощо. Систематизація теоретичних тлумачень і врахування чинного законодавства

дає змогу виокремити узагальнені ознаки досліджуваного явища, які показують його «класичну», вихідну сутність:

- по-перше, страхування є окремою групою одноманітних правовідносин, які виникають між фізичними/юридичними особами, що прагнуть захистити свої інтереси від потенційно можливих негативних ризиків, та страховиком, який наділений законодавством правом провадити такий захист. Зазначена ознака дає змогу констатувати інституційний характер страхування, його самотійність і специфіку порівняно з іншими юридичними явищами;

- по-друге, ціль страхування – організувати й забезпечити правовий захист життя, здоров'я, майнових, інших прав та інтересів від негативних факторів об'єктивної дійсності, які можуть вплинути на фізичну чи юридичну особу безпосередньо, або шкоди, що може бути завдана власне фізичною чи юридичною особою іншим;

- по-третє, страхування виникає та відбувається на основі добровільного волевиявлення рівних між собою сторін у вигляді договору страхування, яким посвідчуються права, обов'язки сторін, їх юридична відповідальність за правильність і повноту виконання визначених взаємних правомочностей, а також ті ризики, від яких правовий захист встановлюється;

- по-четверте, страховий захист має фінансову основу, що базується на грошових коштах спеціальних страхових фондів, які формуються сторонами шляхом сплати страхових платежів, внесків, премій. Саме ці фінансові ресурси забезпечують реалізацію цілей страхування в разі настання визначених договором несприятливих факторів об'єктивної дійсності (страхових ризиків).

Таким чином, страхування – це самотійний правовий інститут, що охоплює сукупність однорідних суспільно-правових відносин між фізичними та юридичними особами (страхувальниками) з одного боку та

уповноваженим законодавством особами, які мають право здійснювати страхову діяльність (страховиками), – з іншого, що виникають на договірних засадах з питань організації та забезпечення правового захисту життя, здоров'я, майнових та інших прав, свобод і законних інтересів страхувальників від ризиків, зокрема у вигляді нанесення останніми шкоди безпосередньо, за рахунок коштів спеціальних, сформульованих сторонами страхових фондів.

Водночас ринок страхування – це не страхування в класичному вигляді, адже в цьому випадку йдеться здебільшого про комерційну складову, що наявна в контексті застосування та дії визначеного правового інституту. Щоб з'ясувати констатовані відмінності та встановити особливості ринку страхування звернемося до сутності категорії «ринок». Етимологічно це слово має два основні значення: 1) місце роздрібного продажу продуктів харчування та інших товарів; базар; 2) сфера товарного обміну; 3) пропозиція і платоспроможний попит на товари в масштабі світового господарства, країни або окремих її районів [154].

Саме в другому, економічно забарвленому значенні категорія набула найбільшого вжитку. Згідно з тлумаченням таких зарубіжних економістів, як А. Сміт, Д. Рікардо та Дж. Кейнсі, ринок – це: а) зовнішнє поверхнєве явище економіки; б) система економічних відносин між продавцями та покупцями товарів, за допомогою яких здійснюється обіг суспільного продукту [119, с. 11–12; 146, с. 29–32].

Економічна роль категорії «ринок» також цікавить багатьох вітчизняних учених. Наприклад, у дисертації В. М. Титича наведено декілька тлумачень вказаної категорії: «Ринок – це обмін, організований за законами товарного виробництва й обігу, сукупність відносин під час обміну товарів; ринок – це механізм взаємодії продавців і покупців, баланс попиту та пропозиції; ринок – сфера обміну усередині країни, регіону, міста та між ними, що тісно пов'язує виробників і споживачів продукції; ринок –

сфера обміну, у якій через взаємодію пропозиції та попиту утворюються ціни» [167, с. 11]. Схожим чином категорію розкриває А. В. Матвєєва: 1) ринок – це організації, інститути, що використовуються людьми для торгівлі; 2) ринок – це сукупність покупців (наявних і потенційних) або ж сукупність продавців; 3) ринок – це своєрідний механізм, за допомогою якого здійснюються контакти між виробниками та споживачами товарів із взаємоузгодженням їх інтересів; 4) ринок – це сукупність різноманітних відносин між продавцями та покупцями (а також між власне покупцями та власне продавцями) з приводу обміну товарами; 5) ринок – це система товарно-грошових відносин з механізмом вільного ціноутворення, з вільним підприємництвом на підставі економічної самостійності, рівноправ'я та конкуренції суб'єктів господарювання в боротьбі за споживача [89, с. 145].

Іншим чином до тлумачення ринку підходить О. М. Лощихін, який наголошує на тому, що в загальному значенні він означає принцип організації економічного життя сучасної демократичної держави. Ринок може бути місцевим, регіональним, національним (окремої країни), світовим (міжнародним). Залежно від виду товару виокремлюють ринки праці, робочої сили, капіталу, цінних паперів, засобів виробництва, предметів споживання, культурних цінностей тощо. Основною ознакою ринку автор вважає взаємодію та зіткнення інтересів різних агентів економічної діяльності. Ринковою економікою, продовжує вчений, називають систему економічних і правових відносин, пов'язаних з обміном товарів і послуг, у результаті яких формуються попит, пропозиція, ціна. Вказана система базується на принципах вільного підприємництва, різноманітності форм власності на засоби виробництва, ринкового ціноутворення, договірних відносин між суб'єктами господарювання, обмеженого втручання держави в господарську діяльність [82, с. 24].

К. В. Масляєва зауважує, що ринок – це сфера економічних зв'язків, які виникають між суб'єктами ринкових відносин з приводу виготовлення

та реалізації продукції, виконання робіт і надання послуг шляхом погодження ціни й регулюються державою [88, с.7]. Натомість Т. О. Шкляр наголошує, що ринок – це система економічних відносин між продавцями й покупцями, основними елементами якої є попит, пропозиція та ціна. Ринок передбачає можливість та еквівалентність обміну, причому всі власники мають бути вільними у своєму праві самостійно вирішувати, що виробляти, у якій кількості, за якою ціною продавати [189, с. 98].

У дисертації С. В. Томчишеної наведено вузьке визначення ринку, зокрема доведено, що це – єдиний майновий комплекс (підприємство), який використовується для здійснення підприємницької діяльності з організації торгівлі. До його складу входять: земельна ділянка, розташовані на ній споруди торгового призначення, інженерно-технічні комунікації, системи опалення, енергопостачання та водопостачання, які об'єднуються єдиним цільовим призначенням для здійснення торгівлі [170, с. 10].

Отже, ринок – це певна теоретична абстракція, яка характеризує сферу товарообміну між сторонами, що передбачає отримання та реалізацію матеріальних або нематеріальних об'єктів (послуг), з метою досягнення відповідного економічного результату. Зазначене полівидове явище наявне там, де відбувається обмін певними цінностями, завдяки чому забезпечується досягнення законних інтересів. Як приклад можна навести ринки нерухомості, фінансових послуг, природного газу тощо. Ринок страхування посідає в представленому переліку самостійну позицію. Його конкретизоване визначення на сьогодні не представлено ані в законодавчих джерелах, ані в науковій літературі. Однак розділ II Закону України «Про страхування» присвячено особливостям його діяльності, аналіз яких дає змогу виділити притаманну цьому явищу специфіку.

Відповідно до Закону, діяльність на ринку страхування передбачає діяльність із страхування та діяльність з надання супровідних послуг на ринку страхування, що охоплює надання посередницьких і допоміжних

послуг. Кожен різновид означений чітким переліком суб'єктів, які мають право на його провадження, а також системою прикладів заходів та дій, що становлять його зміст безпосередньо. Так, діяльність із страхування, відповідно до Закону, мають право здійснювати виключно: 1) страховики-резиденти, що отримали ліцензію; 2) філії страховиків-нерезидентів, що отримали ліцензію; 3) страховики-нерезиденти з урахуванням особливостей визначених законодавством. Страхування передбачає таке коло складових: пряме страхування за класами страхування; перестрахування; діяльність, пов'язану з управлінням активами страховика; діяльність з реалізації страхових продуктів страховика; іншу діяльність, пов'язану із здійсненням прямого страхування та/або перестрахування. Крім того, страховик також може здійснювати господарську діяльність для забезпечення власних потреб з урахуванням законодавчих [142].

Своєю чергою надання посередницьких послуг на ринку страхування мають право реалізовувати виключно страховики та страхові посередники (страховий брокер, страховий агент, субагент, перестраховий брокер, додатковий страховий агент), що передбачає: діяльність з реалізації страхових продуктів; діяльність з реалізації перестрахових продуктів; діяльність з надання інших посередницьких послуг, перелік яких визначається нормативно-правовими актами уповноважених державних органів [142].

Важливе значення на страховому ринку відіграють класи страхування, які фактично визначають більшу частину продукту, який отримується та реалізується. Стаття 4 Закону України «Про страхування» декларує 23 класи, що охоплюють: страхування залізничного рухомого складу; страхування від нещасного випадку (у тому числі на випадок виробничої травми та професійного захворювання); страхування майна від шкоди, заподіяної градом, морозом, іншими подіями (включаючи крадіжку, розбій, грабїж, умисне пошкодження/знищення майна); страхування кредитів;

страхування на випадок хвороби (у тому числі медичне страхування); інвестиційне страхування життя та інші [142]. Крім зазначеного, варто констатувати наявність розгалуженого та досить глибокого за своїм змістом механізму державного регулювання страхового ринку, який відповідно до положень Закону України «Про страхування» поширюється на такі питання, як початок діяльності із страхування, особливості її провадження, специфіка управління роботою страховиків, нагляд і контроль за роботою суб'єктів ринку тощо [142].

Викладене вище дає змогу виокремити ключові особливості ринку страхування, які підтверджують його унікальність і значущість в економічній системі та правовому середовищі країни: 1) діяльність на ринку страхування має чітке законодавче визначення та допустимі форми. Вони обов'язкові до врахування та застосування. Виключно в них ринок функціонує та досягає поставленого економічного результату; 2) страховий ринок передбачає обмеження стосовно складу суб'єктів, які мають право здійснювати на ньому діяльність, а також суворі стандарти їх організаційно-правового статусу; 3) чіткою регламентацією також відрізняються об'єкти страхового ринку, пов'язані з обмеженим переліком класів страхування; 4) страховий ринок підлягає державному регулюванню, яке має глибокий зміст і стосується широкого кола питань його функціонування [176].

У підсумку слід узагальнити, що ринок страхування – це регламентована законодавством України й державою галузь діяльності уповноважених суб'єктів (страховиків, страхових посередників) щодо здійснення передбачених Законом України «Про страхування» дій, операцій і заходів, спрямованих на організацію та проведення страхування визначеного класу, реалізацію страхових продуктів, а також кінцеве отримання позитивного економічного результату. Таким чином, страховий ринок, попри свою назву та цілком матеріалістичну ціль функціонування, має формалізований вигляд, структуру та суворий державний регламент, а

провадження діяльності на ньому обмежено для більшості суб'єктів господарювання, які зобов'язані відповідати низці юридичних, організаційних та інших вимог [176].

1.2. Сутність, зміст та особливості державного регулювання ринку страхування

Будь-який ринок, діяльність якого має значний фінансовий результат і критично впливає на економічну, соціальну, політичну та інші системи держави, слугує об'єктом регулювання. У кожному окремому випадку його зміст і сутність різні, адже вплив публічного сектору на внутрішні процеси індивідуалізований конкретно поставленими цілями. Зокрема, унікальна характеристика притаманна державному регулюванню страхового ринку, розкриттю сутності якого буде присвячено представлений підрозділ наукового дослідження.

Передусім слід з'ясувати сутність державного регулювання, яке походить від понять «регулювання», «регулювати». Слово має іншомовне коріння, а саме латинське «regula», яке значить «правило», «настанова», «взірець», «порядок» тощо. У тлумачних словниках української мови регулювання визначено як: впорядкування, налагодження, приведення чого-небудь у відповідність з чим-небудь; спрямування розвитку, еволюції, позитивного руху будь-чого з метою приведення у відповідний порядок, стан, статус; вплив з метою трансформації внутрішньої будови об'єкта [22; 102; 169]. Схожим за змістом є поняття «управління», яке тлумачать таким чином: визначати хід, рух кого-, чого-небудь, керувати діями кого-, чого-небудь, керувати, спрямовувати дії кого-, чого-небудь; сукупність приладів, за допомогою яких управляють ходом машини, механізму; значний підрозділ будь-якої установи або значна адміністративна установа [156].

Таким чином, з огляду на етимологію представлених термінів, регулювання в широкому значенні варто розуміти як спрямування, керівництво, упорядкування діяльності якогось об'єкта, елементів системи, соціальної спільноти тощо, відповідно до встановлених правил, вимог і стандартів. Тобто регулювання – це завжди про забезпечення відповідності певному взірцю. Регулювання державне формує окрему наукову проблему, що має тлумачення в межах різних правових та інших галузей. Так, юридична енциклопедія визначає державне регулювання як здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших суспільних процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам в суспільстві [191, с. 118]. Дотичною до енциклопедичного визначення є думка А. А. Попка, який розглядає державне регулювання як форму цілеспрямованої політики та реальних дій держави, визначення політичних, правових і фінансово-економічних важелів щодо забезпечення розвитку певної сфери суспільного буття, підтримки суб'єктів і об'єктів, задіяних у ній, забезпечення чи підтримки функціонування в їх заданому режимі. Регулювання здійснюється за допомогою системи заходів, які регламентують діяльність суб'єктів суспільних відносин шляхом адміністративних чинників (законів, постанов, інших нормативних актів), кредитно-фінансових важелів, організаційно-методичних, податкових механізмів тощо. Державне регулювання спрямоване на якісну й кількісну зміну кількісних і якісних параметрів певного соціального, соціально-економічного, політичного та будь-якого іншого явища, на зміну поведінки й мотивацій суб'єктів певної сфери суспільних відносин, на трансформацію в заздалегідь визначеному напрямі певних факторів і процесів або їхніх систем [122, с. 52–53].

У дисертаційній роботі Н. М. Ковалко підкреслено глибоку операційну сутність державного регулювання, яка розкривається в сукупності таких складових: а) встановленні нормами права певного режиму діяльності; б) забезпеченні суворого дотримання режиму засобами державного примусу; в) захисті прав та інтересів учасників регульованих суспільних відносин; г) використанні важелів публічно-управлінського впливу за відсутності втручання в оперативну діяльність регульованих об'єктів [58, с. 94].

З позиції належності державного регулювання до адміністративної галузі права зміст категорії тлумачить Д. М. Лук'янець, стверджуючи, що це – врегульований нормами адміністративного права опосередкований владний вплив осіб, наділених відповідними повноваженнями, на поведінку індивідуальних або колективних суб'єктів з метою реалізації завдань держави [83, с. 42]. Окремі автори тлумачать наведену категорію в значенні «державне управління», зважаючи на синонімічний характер будівного терміну. Наприклад, Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук та О. В. Дьяченко вважають, що йдеться про самостійний вид державної діяльності, яка має організуючий, виконавчо-розпорядчий, підзаконний характер, особливої групи державних органів (посадових осіб) щодо практичної реалізації функцій і завдань держави в процесі повсякденного й безпосереднього керівництва економічним, соціально-культурним та адміністративно-політичним будівництвом [2, с. 8]. Водночас М. М. Бурбика, А. В. Солонар та К. Д. Янішевською доходять висновку, що державне управління в широкому значенні – це сукупність усіх видів діяльності усіх органів держави, тобто фактично всі форми реалізації державної влади загалом; у вузькому – сукупність видів діяльності державних органів, між якими певним чином розподілені різні види діяльності держави. Таким чином, категорія державного управління у вузькому значенні відображає відносно самостійний вид діяльності держави, який здійснює певна частина

державних органів. Учені виокремлюють такі специфічні риси державного управління: 1) загальнодержавний характер; 2) підзаконний характер; 3) юридично-владний, розпорядчий характер; 4) організаційний зміст; 5) цілеспрямованість, активний характер; 6) постійна основа, безперервність [18, с. 18].

Багато наукових тлумачень досліджуваної в цьому підрозділі категорії сформульовано в координатах конкретизованого об'єкта, до якого звертається дія державного регулювання. Наприклад, І. Г. Андрущенко поняття «державне регулювання ринку цінних паперів» визначає як здійснення державою комплексу заходів щодо упорядкування, контролю та нагляду за ринком цінних паперів з метою забезпечення його справедливості, прозорості, ефективності та запобігання зловживанням і порушенням на ньому [6, с. 9]. На думку О. В. Валецької, державне регулювання оплати праці – це діяльність держави в особі певних органів, які за допомогою правових методів встановлюють державні норми і мінімальні гарантії в оплаті праці та здійснюють інші повноваження, віднесені до їх компетенції. До повноважень державних органів у сфері регулювання оплати праці належать: регулювання умов та розмірів заробітної плати керівників підприємств, заснованих на державній, комунальній власності, працівників підприємств, установ і організацій, що фінансуються чи дотуються з бюджету (працівників державного сектору), встановлення оподаткування доходів працівників та порядок формування тарифної системи, управління нормуванням праці, а також здійснення контролю за дотриманням визначених норм [19, с. 15–16]. Державне регулювання економікою О. С. Сенишин, М. О. Горинь та О. О. Кундицький визначили як сукупність стандартних цілеспрямованих заходів і процедур, які систематично ініціюють, запроваджують і здійснюють у соціально-економічній системі на локальному, регіональному, національному та глобальному рівнях у державі для забезпечення умов ефективного

функціонування і розвитку економічної системи. Організаційно, на їх думку, таке регулювання – це система прийняття рішень і практичного здійснення заходів та процедур управління, спрямованих на забезпечення запланованого рамкового режиму (тобто умов) ефективного функціонування і розвитку економічної системи [150, с. 12]. Аналогічно вказану категорію розглядає І. П. Сафонов, стверджуючи, що це – вплив держави на діяльність господарюючих суб'єктів і ринкову кон'юнктуру з метою забезпечення сприятливих умов для функціонування ринкового механізму, вирішення екологічних і соціальних проблем. «Регулювання економіки державою є цілеспрямованим процесом, що забезпечує підтримку або зміну економічних явищ і зв'язків. Інакше кажучи, регулювання є процесом з упорядкування з метою або зміни економічних явищ і зв'язків, або, навпаки, їх підтримки. Зазвичай енциклопедичні визначення характеризуються чіткістю, точністю, лаконічністю й однозначністю уявлення про державне регулювання з юридичної точки зору», – пише автор [149, с. 18]. У тлумаченні В. В. Хасанової державне регулювання внутрішньої торгівлі – це одна з форм державного впливу на поведінку суб'єктів торговельної діяльності, що виражається в здійсненні органами державної влади регуляторної діяльності, а також діяльності з реалізації положень нормативно-правових актів з метою забезпечення ефективного розвитку галузі й належного рівня та умов торговельного обслуговування [183, с. 13].

Отже, державне регулювання – це широка за змістом категорія, якій притаманні такі ознаки:

– по-перше, передбачає координаційний, керівний, управлінський вплив держави на різні сфери суспільного життя з метою забезпечення їх відповідності закладеним у законодавстві стандартам і правилам, а також створення в них режиму законності, поваги й дотримання прав і свобод людини та громадянина;

– по-друге, державне регулювання виявляється в законній, регламентованій нормативно-правовими актами діяльності державних органів та їх посадових осіб, що передбачає застосування різноманітних юридичних, економічних, організаційних, матеріально-технічних та інших регуляторних заходів, які сприяють виконанню публічних функцій і завдань;

– по-третє, державне регулювання спрямовується на впорядкування та координацію критично важливих для нації галузей суспільної життєдіяльності, що сприяють позитивному розвитку всієї країни та її населення, проте характеризуються значними ризиками, безконтрольність яких може завдати суттєвої шкоди державним інтересам;

– по-четверте, державне регулювання має системний і послідовний характер (передбачені в межах нього заходи публічного впливу розраховані на довготривале виконання та досягнення стратегічних цілей);

– по-п'яте, інтенсивність, широта й міра державного регулювання суворо залежать від об'єкта впливу, конструкції та особливостей його правового статусу. Так, державне регулювання економічних процесів матиме більш диспозитивний і поміркований характер, адже в цьому середовищі ключовими суб'єктами є підприємці, свобода господарської діяльності яких гарантована законодавством, а отже, не може зазнавати надмірного впливу з боку публічного сектору. Водночас більш імперативним і суворим можна назвати державне регулювання в галузі охорони здоров'я, адже вона прямо пов'язана з благополуччям нації, унаслідок чого на неї поширюється більше коло стандартів, правил, вимог тощо.

Таким чином, державне регулювання ринку страхування – це законодавчо регламентована, комплексна, системна, багатоаспектна діяльність держави (в особі уповноважених державних органів та їх посадових осіб) щодо організації законної та правильної роботи страхового

ринку в Україні, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього.

Що стосується практичного боку державного регулювання, то за його реалізацію відповідає спеціальний механізм, який становить зміст категорії. Слово «механізм» у перекладі з грецької означає конструкцію, сукупність рухомих елементів, ланок єдиної системи; внутрішній устрій функціонування певного об'єкта, апарату, пристрою тощо [67]. Тобто механізм державного регулювання є сукупністю складових, які забезпечують приведення категорії до дії та досягнення нею функціональних цілей. Наявність такої конструктивної будови підтверджено в роботах багатьох науковців.

Наприклад, Г. С. Григор'єв, аналізуючи особливості державного регулювання фінансово-економічних процесів в Україні та світі, дійшов висновку, що його механізм – це складна багатокomпонентна система, яка характеризується високою ефективністю, функціональністю, результативністю та узгодженістю сегментів, включає стратегічну мету, функції, принципи й комплекс заходів державного регулювання, який уможливорює цілеспрямований вплив суб'єктів макроекономічного середовища та об'єкти регулювання за допомогою методів, важелів і сегментного забезпечення, ураховуючи векторіальну спрямованість національної економіки [33]. Механізм державного регулювання економічної безпеки В. П. Приходько розкриває як сукупність функцій, етапів і послідовних процедур регуляторного впливу на організаційну систему, що супроводжується досягненням певного результату цього впливу, який може бути зіставлений з індикаторами-показниками для визначення рівня досягнення управлінських (програмних) цілей функціонування системи. Далі автор наголошує, що механізми державного регулювання економічної безпеки включає механізми формування та

реалізації економічної безпеки. Механізм формування передбачає виявлення сукупності структурних елементів системи безпеки; визначення їхнього місця в системах національної безпеки тощо. Механізм реалізації економічної безпеки окреслює процес формування комплексу організаційно-управлінських функцій. Він передбачає розробку напрямів удосконалення концептуальної, законодавчої, нормативно-правової бази щодо забезпечення економічної безпеки тощо [124, с. 8].

Водночас М. О. Нікульчев наводить таке авторське тлумачення механізму державного регулювання розвитку науково-технологічної сфери: система органів державної влади та недержавних установ і організацій, наділених у законному порядку повноваженнями держави стосовно здійснення управлінських функцій у сфері науки і технологій, регулюючий вплив яких, здійснюваний за допомогою комплексу взаємоузгоджених методів, форм, інструментів і важелів держави, що визначає його функціональний тип, і відповідно до визначених державою принципів спрямований на зміну параметрів функціонування та розвитку як окремих елементів, так і науково-технологічної сфери загалом з метою досягнення цілей науково-технологічного розвитку країни [101, с. 275].

«Механізм державного регулювання розвитку промисловості за своєю організаційною структурою має вигляд взаємопов'язаної системи, яка охоплює стратегічну мету державного регулювання, тактичні цілі, оперативні дії, завдання, принципи, функції, комплекс заходів, фактори впливу на суб'єктів та об'єктів державного регулювання, методи прямої та непрямої дії, що підкреслює значущість сукупності державних інституційних заходів, сегментне забезпечення та важелі державного регулювання, збалансованість інтересів, методи контролю та відповідні результати», – наголошує Ю. М. Мельник [92, с. 147].

Аналіз теоретичних джерел засвідчує, що механізм державного регулювання в кожному окремому випадку різний, а склад його елементів

зумовлений об'єктом, щодо якого представники публічного сектору здійснюють владний вплив. В основі такого підходу – неоднорідність сфер життєдіяльності населення та виникаючих у їх межах проблеми, які потребують офіційного втручання. З огляду на викладене, до основних елементів державного регулювання ринку страхування в Україні слід віднести такі:

– принципи державного регулювання. Попри те, що багато науковців принципи в системі механізму державного регулювання не виокремлюють, на нашу думку, це є суттєвою помилкою, адже саме вони становлять ідейний базис цього явища. У принципах виражено основоположні, фундаментальні засади та пріоритети, з огляду і в суворій відповідності до яких формується стратегія діяльності суб'єктів владних повноважень з координації, управління та організації законної і правильної роботи страхового ринку на території України [174];

– мета і завдання державного регулювання страхового ринку. Обидві категорії задають вектор державного регулювання та в сукупності формують собою запланований результат, досягнення якого намагаються забезпечити уповноважені суб'єкти владних повноважень, виконуючи покладені на них публічні функції. Етимологічно «мета» – це те, до чого хтось прагне, чого хоче досягти, ціль; «завдання» – наперед визначений, запланований для виконання обсяг роботи, справа; мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити [153, с. 40, 681]. Обидва слова становлять частини одного цілого. Так, мета – це бажаний, кінцевий, повноцінний результат, натомість завдання – те, що для досягнення такого результату необхідно зробити. Відповідно до ч. 2 ст. 114 Закону України «Про страхування», метою державного регулювання ринку страхування є забезпечення відповідності діяльності зі страхування законодавству України для захисту прав і законних інтересів клієнтів (зокрема споживачів, страхувальників, застрахованих осіб та вигодонабувачів) [142]. Реалізація визначеної мети

вимагає, на нашу думку, виконання такого кола завдань (цілей):

- 1) формування системи нормативно-правового регулювання роботи ринку страхування;
- 2) створення механізмів забезпечення законності функціонування ринку загалом, а також усіх його безпосередніх учасників;
- 3) попередження, припинення та профілактика порушень законодавчо встановлених стандартів, правил і вимог до діяльності у сфері страхування учасниками ринку страхування;
- 4) захист прав, свобод і законних інтересів учасників ринку та клієнтів;
- 5) систематичний моніторинг та оцінка показників ефективності й економічних результатів роботи ринку страхування, тенденцій його розвитку та руху, а також планування на основі цього моделей регулятивного впливу з урахуванням інтересів держави;
- 6) дослідження та імплементація трендів функціонування, еволюції глобального страхового ринку [142];

– державна політика. Як зауважує О. О. Кучеренко, державна політика – це відносно стабільна, організована та цілеспрямована діяльність (бездіяльність) державних інституцій, що здійснюється ними безпосередньо або опосередковано, стосовно певної проблеми чи сукупності проблем, і така, що впливає на життя суспільства [76, с. 479]. У своєму дисертаційному дослідженні О. О. Даниляка доходить висновку, що державна політика – напрям дії або утримання від неї, обрані державними органами для розв’язання певної проблеми або сукупності взаємопов’язаних проблем [37, с. 135; 113, с. 22]. В. І. Олефір наголошує на доцільності розгляду державної політики як процесу розроблення стратегічного курсу суспільства, основних напрямів розвитку державної влади, а також способів реалізації її цілей і завдань [104, с. 73]. Таким чином, державна політика – це сукупність конкретних, запланованих кроків, які державні органи та їх посадові особи реалізують з метою досягнення визначеного результату в регулюванні національного ринку страхування. Політика систематизує функціонал публічного сектору розбиваючи його на кластери, кожен з яких передбачає

вирішення відповідної одичної проблеми в системі загальних цілей. Державна політика виражається в різноманітних, розрахованих на стратегічне, перспективне виконання юридичних документах: стратегіях, програмах, концепціях тощо. Прикладом є Програма розвитку страхового ринку України, видана в 2001–2004 роках, яка, зокрема, передбачала: а) створення привабливого та доступного для страхувальників ринку страхових послуг, перетворення страхування в ефективну складову соціального захисту населення; б) усунення адміністративних бар'єрів для здійснення окремих видів страхування та створення рівних умов для всіх страховиків; в) забезпечення шляхом страхування реальної компенсації збитків, завданих стихійним лихом, катастрофами та аваріями природного й техногенного характеру, що дасть змогу зменшити навантаження на державний і місцеві бюджети тощо [132];

– суб'єкти державного регулювання ринку страхування. Регулювання повинно кимось здійснюватися, а отже, його неможливо представити без спеціального суб'єктного складу, який займається реалізацією різноманітних інструментів, що забезпечують законність та правильність роботи страхового ринку. Це представники держави, а саме публічно-владні органи та їх посадові особи, кожен з яких виконує власний спектр повноважень [174];

– адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринку страхування. Діяльність суб'єктів регулювання не є хаотичною та безформною. Виконання мети й завдань публічно-владного впливу виражається в розгалуженій системі адміністративно-правових інструментів. Використовуючи їх уповноважені державні органи та їх посадові особи скеровують і координують роботу страхового ринку та поведінку його учасників. Однак набір цих інструментів формалізований правовими нормами у зв'язку з чим має стабільний і прозорий характер. Їх застосування має регулюючий ефект та не призводить до свавілля [174].

Крім унікального механізму реалізації, державне регулювання ринку страхування вирізняється іншими додатковими особливостями. Передусім необхідно констатувати особливу глибину останнього. Попри те, що за своєю сутністю діяльність на ринку страхування є підприємництвом, вільне провадження якого гарантовано законом, нормативні акти визначають особливі правила щодо організаційно-правової форми та найменування суб'єктів господарювання. Вказаним питанням присвячено ст. 8 та 9 Закону України «Про страхування». Відповідно до них страховики в Україні створюються у формі акціонерного товариства або товариства з додатковою відповідальністю (крім філій страховиків-нерезидентів). Причому законодавство про акціонерні товариства та про товариства з додатковою відповідальністю застосовується до страховиків з урахуванням особливостей, встановлених Законом [142]. Далі встановлюється, що страховик має обов'язок і виключне право використовувати у своєму повному найменуванні будь-яке зі слів «страховик», «страхова», «страхова компанія», «страхова організація» та похідні від них, а також має право використовувати скорочення «СК». Найменування страховика, який отримав ліцензію на здійснення діяльності зі страхування, яка надає право здійснювати діяльність зі страхування за класами страхування життя, або має намір отримати таку ліцензію, повинно містити слово «життя» або похідні від нього. Слова «страховик», «страхова», «страхова компанія», «страхова організація» та похідні від них дозволяється використовувати в назві лише тим юридичним особам, які мають ліцензію на здійснення діяльності зі страхування або мають намір отримати таку ліцензію, а також об'єднанням таких юридичних осіб [142].

Не можна оминати увагою особливі вимоги щодо учасників страховика. Стаття 10 Закону з цього приводу встановлює, що учасниками не можуть бути юридичні особи, у яких страховик має істотну участь, громадські об'єднання, політичні партії, релігійні та благодійні організації.

Держава Україна може бути учасником страховика в особі Кабінету Міністрів України або уповноважених ним органів. Засновники та власники істотної участі страховика зобов'язані мати бездоганну ділову репутацію та задовільний фінансовий/майновий стан. Крім вказаного, суб'єкти державного регулювання встановлюють вимоги до ділової репутації, фінансового/майнового стану засновників страховика [142].

Наступна особливість полягає в тому, що стратегія державного регулювання ринку страхування пов'язана з особливостями національної економіки, специфікою його впливу на неї, а також міжнародними тенденціями. Так, відповідно до візії еволюції страхового ринку, підготовленої Національним банком України (далі – НБУ) як регулятором останнього, стратегічна ціль трансформації полягає в підтримці платоспроможного, фінансово стійкого, конкурентного та стабільного ринку страхування, який забезпечуватиме належний захист прав споживачів та надаватиме страхові послуги і продукти, що відповідають потребам громадян та економіки. У цьому процесі обов'язковим моментом визначено врахування основних вимог законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС), які Україна зобов'язана виконувати відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, а також принципів Міжнародної асоціації органів страхового нагляду (IAIS). Крім того, визначається необхідність урахування важливої ролі страхування для економічного зростання, через що регуляторні механізми спрямовуються на забезпечення органічної відповідності ринку економічній політиці [12].

Саме такий формат на сьогодні має державне регулювання ринку страхування на території України. Дослідження його сутності та змісту засвідчило особливість категорії, яка вирізняється унікальним механізмом реалізації, глибиною регуляторного впливу на учасників ринку, а також прямою залежністю від національного економічного середовища й міжнародних тенденцій у сфері страхування. Причому слід констатувати

відсутність належного правового регламенту сутності державного регулювання нормами цільового законодавства. Попри те, що його інструментарій та окремі особливості досить детально описані в Законі України «Про страхування», вважаємо суттєвим недоліком неосвітленість внутрішньої природи категорії. виправлення цього негативного моменту бачимо в доповненні статей Закону запропонованим в дисертації визначення державного регулювання страхової діяльності, що матиме одночасно позитивний вплив на його теоретичне розуміння, правове регулювання та практичну реалізацію.

1.3. Принципи державного регулювання ринку страхування

Принципи слугують підґрунтям будь-яких соціальних, політичних, економічних, юридичних та інших явищ, у яких вони відіграють роль керівних ідей, вихідних засад. Не виключається з цієї догми державне регулювання ринку страхування. Тут принципи не лише закладають фундамент, а й слугують невід'ємним елементом механізму його реалізації, а отже, потребують окремої уваги та детального наукового дослідження.

Передусім потребує уточнення поняття «принцип» (від латинського «*princīpiū*» – основа, начало, фундамент), яке в тлумачних словниках української мови розкрито як: 1) основне, вихідне положення якої-небудь системи, якогось учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку тощо; 2) основна особливість устрою, дії механізму, пристрою тощо; 3) внутрішнє переконання в чому-небудь, головна норма поведінки, точка зору на що-небудь; 4) правило, яке визначає природу, соціальну сутність, інші особини явища, його спрямованість [22, с. 1125; 50, с. 366; 152, с. 547].

Принцип є однією з ключових категорій філософської науки, на чому, зокрема, акцентує увагу В. І. Шинкарук. «Античні філософи прагнули

віднайти принцип існування усіх речей і зазвичай пов'язували його із субстанцією. Починаючи з XVI–XVII століття в європейській філософії принципи почали тлумачити здебільшого як категорію теоретико-пізнавальну на основі розрізнення того, що лежить в основі дійсності, – принципи буття і того, що слугує підґрунтям пізнання цієї дійсності, принципи пізнання. У подальшому розуміння принцип переміщується у сферу логічного виразу пізнання; принцип стає центральним поняттям, основоположною ідеєю, що пронизує певну систему знання і субординує його. У межах теоретичного знання принцип означає вимогу розгортання власне знання в систему, де всі теоретичні положення логічно пов'язані між собою і впливають певним чином одне з одного. Будь-яка теоретична система знання ґрунтується на принципах, пов'язаних між собою», – пише науковець. Автор також наводить друге значення слова «принцип», згідно з яким це – внутрішні переконання людини, ті практичні, моральні й теоретичні засади, якими вона керується в житті в різноманітних сферах діяльності [181].

Окремі науковці, наприклад С. І. Хом'яченко, принцип тлумачать як щось ґрунтовне, постійне, ідею, що має силу незалежно від часу й обставин; узагальнення, яке виведено зі спостереження численних фактів і підтверджене практикою [184, с. 48]. Розмірковуючи про принципи в теорії пізнання, М. А. Маркуш доходить висновку, що йдеться про теоретичне узагальнення найбільш типового, що відображає суть явища, як закономірність, яка становить основу пізнання [87, с. 21]. Є. М. Попович запропонував думку, згідно з якою принципи – це певна домінуюча ідея, яка відображає зміст та основні риси якогось явища природи чи свідомої людської діяльності. Найбільш повно принципи розглядаються стосовно складних соціальних систем, як умови їх нормальної життєдіяльності. «Якщо певні принципи, котрі об'єктивно притаманні тій чи іншій системі, не закладені в неї під час її створення або порушуються в процесі її

діяльності, то нормальне функціонування такої системи унеможлиблюється або утрудняється», – вважає автор [121, с. 133–134]. Як зауважує В. О. Кабанець, принципи є продуктом людської діяльності, результатом якої вони виступають і інтереси якої вони задовольняють. Це соціальні явища, як за джерелом виникнення, так і за змістом: їх виникнення зумовлюється потребами суспільного розвитку і в них відображаються закономірності життя суспільства [52, с. 95–96].

Узагальнюючи наведене, можемо дійти висновку, що принцип – це певне ядро, вихідне положення, фундаментальна, керівна ідея, що знаходиться в основі, тобто є своєрідним будівним каркасом, відповідно до якого здійснюється якась діяльність, проводиться певний процес, формується наукова концепція тощо. У правовій галузі загальноприйнятим тлумаченням принципів є таке: керівні засади (ідеї), які визначають зміст і спрямованість правового регулювання суспільних відносин. Принципи концентровано відображають найсуттєвіші риси права, є його квінтесенцією, «зовнішністю» [191, с. 128]. Подібне або наближене до нього визначення закріплено в енциклопедичних джерелах з права. Водночас у багатьох авторських концепціях зміст принципів розширюється.

Наприклад, М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко та О. В. Петришин визначають принципи права як загальні вимоги до суспільних відносин та їх учасників, а також вихідні керівні засади, вихідні установки, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи [46, с. 193]. Натомість Т. І. Фулей стверджує, що принципи права – це, по-перше, основоположні ідеї, на яких ґрунтується вся правова реальність; по-друге – нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання. Науковець наводить низку притаманних категорії базових ознак: 1) принципи права утворюють певну систему, елементи якої діють взаємопов'язано, узгоджено та скоординовано; 2) вони є диференційовані й

отримують різну модифікацію залежно від сфери дії; 3) класифікацію принципів зазвичай проводять за різними критеріями всередині однієї правової системи – національної або міжнародної [182, с. 9].

Одну з найбільш довершених теоретичних конструкцій змісту правових принципів запропонував А. М. Колодій, довівши, що це – такі вихідні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності й підвалини цього типу держави та права, є однопорядковими із сутністю права і становлять його головні риси, вирізняються універсальністю, вищою імперативністю й загально значущістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу. Принципи права спрямовують і надають синхронності всьому механізму правового регулювання суспільних відносин, досконаліше інших розкривають місце права в суспільному житті і його розвитку. Саме принципи права, констатує автор, є критерієм законності й правомірності дій громадян і посадових осіб, адміністративного апарату й органів юстиції і за певних умов мають важливе значення для зростання правосвідомості населення, його культури й освіти. Це засвідчує, що принципи підлягають системному аналізу в їх динаміці і статичі. На думку вченого, становлячи головний зміст права, юридичні принципи отримують усі його властивості і функції, а саме: а) вони нормативно-регулятивні, загальні, обов'язкові, об'єктивно обумовлені, історичні та ідейно-політичні категорії; б) їх соціальною функцією є регулювання і охорона суспільних відносин; в) вони є самостійною юридичною категорією [59, с. 27].

Принципи державного регулювання впливають зі змісту правових, але відрізняються від них передусім особливостями сфери, засади функціонування якої вони визначають. Щодо останніх О. О. Акімов розмірковує: «У державному управлінні принципи розглядаються як вияви закономірностей, відношення або взаємозв'язки суспільно-політичного характеру та інших груп елементів державного управління, відображені у

вигляді певного наукового положення, що застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління. Принципи державного управління ґрунтуються на онтологічних, гносеологічних і методологічних аспектах державно-управлінської діяльності, відображають найсуттєвіші, основні, об'єктивно необхідні закономірності, відносини та взаємозв'язки в державному управлінні» [5, с. 4].

В. Я. Малиновський розглядає принципи державного регулювання як фундаментальні істини, закономірності, керівні правила, основні положення, норми поведінки, виражені у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно в правовій формі, якого повинні дотримуватись органи державного управління й державні службовці у своїй діяльності [86, с. 46]. Принципи державного регулювання Є. О. Романенко пропонує визначати як об'єктивно зумовлені нормативні засади, що є своєрідним відображенням законів і закономірностей суспільного розвитку, соціальних потреб, цінностей, законів та закономірностей управління, здебільшого закріплені в юридичних актах у вигляді керівних правил і норм поведінки, що відповідають цілям діяльності системи управління та визначають вимоги до системи, структури, організації і процесу управління [147, с. 93–94].

Розкриваючи зміст принципів державного регулювання розвитку підприємництва держави, Н. Г. Мазій доходить такого висновку: «Принципи мають доповнювати дію економічних законів і закономірностей, розкривати притаманні їм сутнісні риси та постійно повторювані зв'язки між елементами системи. Основою фундаментального поєднання державного й ринкового механізму регулювання процесів відтворення економіки є такі принципи: законності, відповідності динамічним умовам розвитку й конкретній соціально-економічній ситуації в країні, гармонізації економічних інтересів, економічної та екологічної доцільності, регіонального підходу, поступового згортання регуляторних функцій

держави на користь ринкового механізму з урахуванням тенденцій на європейському й світовому ринках. Принципи мають бути каркасом під час моделювання конкретних елементів організаційно-економічного механізму державного регулювання, забезпеченні його цілісності й синхронності у взаємодії всіх блоків» [84].

Узагальнюючи різні наукові точки зору, А. В. Попова пропонує визначати принципи державного регулювання професійної фінансової діяльності як закріплені в правових нормах головні ідеї, вихідні засади, загальні положення здійснення державними регуляторами сукупності заходів щодо упорядкування, контролю та нагляду за діяльністю небанківських організацій та інших учасників ринків небанківських фінансових послуг з метою створення сприятливих умов для їх функціонування, запобігання та протидії зловживанням і порушенням на ринках небанківських фінансових послуг, забезпечення захисту законних інтересів клієнтів [120, с. 377]. Натомість В. Й. Развадовський тлумачить принципи державного регулювання транспортної системи як своєрідну «модель» регулюючого впливу на розвиток транспортної системи, реалізація якої передбачає необхідність розв'язання проблеми її відтворення в нормативно-правових актах різної юридичної сили. Учений наголошує, що принципи об'єктивні, не залежать від волевиявлення та побажань окремих особистостей, засновані на діалектичному законі розвитку суспільства [145].

Отже, проведений аналіз дає змогу виокремити такі загальні ознаки поняття «принцип» у контексті здійснення державного регулювання: 1) сформовані в суспільстві ідейні концепти про призначення, структуру, роль і межі державної влади; 2) встановлюють обов'язкові цінності й вимоги до процесу діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, якими останні мають неухильно керуватись у процесі виконання публічних завдань і функцій; 3) принципи підкріплюються чіткими законодавчими

нормами, адже знаходять вираження в безмежній кількості нормативно-правових положень, пронизуючи всю юридичну систему; 4) принципи стабільні й незмінювані протягом значного проміжку часу, адже йдуть від суспільства та формалізуються комплексом правових норм, які неможливо змінити чи скасувати одномоментно; 5) принципи є засадами вищого порядку, наділяються безумовною загальною обов'язковістю до суб'єктів, щодо яких звертається їх безпосередня дія. Закладені в них вимоги об'єктивні та конкретизовані, через що не можуть трактуватись суб'єктивно в напрямі звуження або розширення змісту [179].

Таким чином, принципи державного регулювання ринку страхування становлять сукупність установлених у суспільстві та розчинених у нормативно-правовій системі держави основоположних, фундаментальних засад, ідей імперативного значення, які визначають специфіку діяльності уповноважених державних органів і вимоги до роботи їх посадових осіб щодо забезпечення належного й законного функціонування страхового ринку України [179].

Що стосується прикладів наведених принципів, то в юридичній та управлінській літературі до класифікації вихідних засад державної політики підходять по-різному, виокремлюючи: принцип верховенства права, патріотизму, розподілу влади, публічності, процесуальності (процедурності) діяльності, дисципліни, централізації, цілеспрямованості виконання функцій тощо [5; 39; 74; 99].

Досліджуючи принципи державного регулювання в контексті регіонального розвитку, Ю. Л. Орел наводить власний перелік останніх, а саме: принцип невід'ємності; принцип наявності регулюючих механізмів; принцип вирівнювання регіонального розвитку; принцип селективності (пріоритетності) надання допомоги регіонам; принцип пріоритетності вирішення соціальних проблем; принцип мультиплікативності державного регулювання; принцип стратегічного цілепокладання; принцип

дворівневості суб'єкта управління; принцип демократичності державного регулювання; принцип урахування інтересів об'єктів регулювання; принцип правового забезпечення; принцип субсидіарності; принцип легітимності заходів державної підтримки; принцип ініціативного характеру заходів; принцип установлення часових меж кожної регулятивної дії; принцип адресності; принцип відповідальності й контролю [107].

На рівні законодавчих положень найбільше наближені за змістом до досліджуваної в дисертації теми є принципи державної служби, які згідно із Законом України «Про державну службу» охоплюють вихідні засади: 1) верховенства права – забезпечення пріоритету прав і свобод людини та громадянина відповідно до Конституції України, що визначають зміст і спрямованість діяльності державного службовця під час виконання завдань і функцій держави; 2) законності – обов'язок державного службовця діяти лише на підставі, у межах повноважень та в спосіб, що передбачені Конституцією та законами України; 3) професіоналізму – компетентне, об'єктивне й неупереджене виконання посадових обов'язків, постійне підвищення державним службовцем рівня своєї професійної компетентності, вільне володіння державною мовою і, за потреби, англійською мовою, а також мовою корінних народів або мовою національних меншин, визначеною відповідно до закону; 4) патріотизму – відданість і вірне служіння Українському народові; 5) доброчесності – спрямованість дій державного службовця на захист публічних інтересів та відмова державного службовця від превалювання приватного інтересу під час здійснення наданих йому повноважень; 6) ефективності – раціональне та результативне використання ресурсів для досягнення цілей державної політики; 7) забезпечення рівного доступу до державної служби – заборона всіх форм та виявів дискримінації, відсутність необґрунтованих обмежень або надання необґрунтованих переваг певним категоріям громадян під час вступу на державну службу та її проходження; 8) політичної

неупередженості – недопущення впливу політичних поглядів на дії та рішення державного службовця, а також утримання від демонстрації свого ставлення до політичних партій, демонстрації власних політичних поглядів під час виконання посадових обов’язків; 9) прозорості – відкритість інформації про діяльність державного службовця, крім випадків, визначених Конституцією та законами України; 10) стабільності – призначення державних службовців безстроково, крім випадків, визначених законом, незалежність персонального складу державної служби від змін політичного керівництва держави й державних органів [129].

На наше переконання, реалізація державного регулювання ринку страхування відбувається на основі таких принципів:

– принцип верховенства права та законності. Це дві взаємопов’язані та взаємодоповнюючі правові засади, які скеровують роботу державного апарату й забезпечують його утримання в юридичних рамках. Дія принципу верховенства права декларована в ст. 8 Конституції України (далі – Конституція, Основний Закон): «В Україні визнається і діє принцип верховенства права. Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції України є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини та громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується» [66]. Більш детальний опис принципу представлено в Рішеннях Конституційного Суду України в справі за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 7 частини другої статті 42 Закону України “Про вищу освіту” та в справі за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м’якого покарання) від 2 листопада

2004 року № 15-рп/2004. У положеннях документів визначено, що верховенство права – це панування права в суспільстві; верховенство права вимагає від держави його втілення в правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема в закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо. Одним з елементів верховенства права є принцип правової визначеності, у якому стверджується, що обмеження основних прав людини та громадянина і втілення цих обмежень на практиці допустиме лише за умови забезпечення передбачуваності застосування правових норм, встановлюваних такими обмеженнями; обмеження будь-якого права повинне базуватися на критеріях, які дадуть змогу особі відокремлювати правомірну поведінку від протиправної, передбачати юридичні наслідки своєї поведінки [158; 159]. Своєю чергою законність, як пише І. Л. Невзоров, – це найважливіший принцип усіх без винятку соціальних явищ, що слугує основою суспільного життя та передбачає неухильне слідування всіма суб'єктами суспільних відносин правовим нормам і вимогам [98]. «Законність – це стан суспільного життя, який характеризується неухильним дотриманням і виконанням законів усіма суб'єктами. Тоді як закон закріплює загальнообов'язкові правила поведінки, законність забезпечує повне й безперешкодне їх здійснення, тобто є неодмінною умовою реального втілення в життя законів. Отже, дотримання законів забезпечує встановлення законності в суспільстві, а законність – їх реалізацію. Принцип законності є одним з принципів сучасної концепції правової держави», – пише Л. В. Мелех [90, с. 10]. Водночас С. Ф. Денисюк, посиляючись на висновки В. С. Афанасьєва, зауважує, який законність – це атрибут існування та розвитку демократично організованого суспільства. Вона є необхідною для забезпечення свободи й реалізації прав громадян, здійснення демократії, функціонування громадянського суспільства, науково обґрунтованої побудови та раціональної діяльності державного

апарату. Законність обов'язкова для всіх елементів державного механізму (державних органів, державних організацій, державних службовців), громадянського суспільства (суспільних, релігійних організацій, незалежних засобів масової інформації, неформальних об'єднань тощо) і для всіх громадян. Тобто це – принцип, загальнообов'язкова вимога, метод, режим та стан неухильного дотримання, виконання та застосування законів і заснованих на них правових актів усіма учасниками суспільних відносин у всіх сферах життя [38, с. 38]. Отже, як принципи державного регулювання ринку страхування верховенство права та законність виражають у собі такі вимоги: по-перше, регулювання повинно відбуватись виключно в правовому полі, визначеному Конституцією України та іншим законодавством; по-друге, органи державної влади та їх посадові особи в процесі виконання відповідних завдань і функцій з питань організації та забезпечення належної діяльності ринку страхування керуються наданими їм законом правами, обов'язками й повноваженнями і не можуть за них будь-яким чином виходити; по-третє, вплив держави на учасників ринку страхування, зокрема примусового характеру має відбуватись з огляду на його доцільність, правомірність та ефективність, а не як засіб тиску [173];

– принцип гуманізму та людиноцентризму. Відповідно до цих вихідних засад, здійснення державного регулювання не може супроводжуватись безпідставним, незаконним порушенням прав, свобод і законних інтересів людини та громадянина, передусім як учасника страхового ринку. Відповідні міри державного примусу цілком допустимі, але вони повинні застосовуватись виключно для забезпечення нормального функціонування ринку, а не обмеження фізичних осіб у їх базових правах. Зміст цього принципу підкріплено ст. 3 Конституції, де вказано, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права та свободи людини, їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава

відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження та забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. Крім того, відповідно до ст. 42, кожен має право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом. Підприємницька діяльність депутатів, посадових і службових осіб органів державної влади й органів місцевого самоврядування обмежується законом. Держава забезпечує захист конкуренції в підприємницькій діяльності. Не допускаються зловживання монопольним становищем на ринку, неправомірне обмеження конкуренції та недобросовісна конкуренція. Види й межі монополії визначаються законом. Держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та всіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів. Усе визначене повною мірою стосується і підприємницької діяльності на національному ринку страхування [66];

– принцип прозорості державного регулювання. У цьому контексті М. І. Мельник пише: «Прозорість – це та характеристика, яка значною мірою впливає на визначення сутності влади, характер і результати її діяльності. Рівень прозорості влади – це показник рівня її демократичності, ступеня довіри громадян до обраної ними влади, потужний загальносоціальний антикорупційний фактор» [91, с. 45–46]. Н. В. Гудима принципом прозорості вважає обов'язок системи державної влади гарантувати громадянам можливість одержувати реальну інформацію про змістове навантаження державного управління та вплив управлінської діяльності на суспільство, а під принципом відкритості – здійснення громадянами управління державними справами шляхом прийняття або впливу на прийняття управлінських рішень [35, с. 79–80]. О. В. Грибко, аналізуючи принцип прозорості й відкритості в системі принципів європейського адміністративного простору, доходить висновку: «Прозорість і відкритість посідають чільне місце в системі принципів

європейського адміністративного простору, оскільки тісно пов'язані з усіма іншими – відповідальністю, ефективністю, дотриманням норм права, без прозорості діяльності органів публічного управління неможливе та сприйняття громадою їх рішень як справедливих. Відкритість передбачає, що процес управління є доступним для ретельного зовнішнього спостереження, тоді як прозорість є рисою, наявності якої при близькому розгляді цей процес можна «бачити наскрізь», спостерігати за ним та його вивчати. Відкритість і прозорість, з одного боку, дозволяють будь-кому, кого стосується адміністративна діяльність, бути обізнаним з її сутністю, а з іншого – забезпечують можливість контролюючим установам ретельно аналізувати управлінську діяльність. Відкритість і прозорість – це також необхідні інструменти забезпечення верховенства права, рівності перед законом та відповідальності» [32, с. 160]. Проводячи паралелі з нашим дослідженням, можемо вказати таке: відповідно до принципу прозорості державне регулювання ринку страхування має реалізовуватись за рахунок відкритих для суспільства інструментів, які передбачають зрозумілість їх змісту та юридичних наслідків, усвідомлення учасниками ринку своїх прав, обов'язків та відповідальності, наявності доступних механізмів оскарження рішень і дій органів державної влади та їх посадових осіб тощо [173];

– принцип рівності й антимонополізму. «Рівність – це характеристика індивідуальної та суспільної свідомості, яка певним чином обумовлена соціобіологічною сутністю людини», – вважає А. П. Кравченко [69, с. 50]. Крім того, С. Б. Бондар зауважує, що рівність – це відношення взаємної заміненості об'єктів, які саме з огляду на це вважаються рівними. Взаємозамінність може бути більш чи менш повною, що пов'язано із глибиною (чи інтервалом) рівності, але вона завжди відносна, оскільки прирівнювані об'єкти (незалежно, чи це предмети навколишнього світу, ідеї, поняття, висловлювання) – індивідуальні й неповторні [14, с. 13]. Принцип рівності, пише М. С. Горшеньова, К.О. Закоморна та В.О. Ріяка, у

його правильному розумінні не допускає суперечності зі свободою і разом з нею дає кожній людині змогу реалізувати своє право на індивідуальність. Свобода дає рівність, яка дозволяє людям бути різними, не заперечуючи їх відмінностей. «Рівність – це передусім рівність можливостей, включаючи можливість нерівного вибору, можливість нерівних успіхів у галузі освіти, а тим самим і в діяльності за фахом, можливість дотримуватися тих чи інших релігійних і політичних поглядів», – вважають автори [65, с. 76]. Своєю чергою антимонополізм – це антипод монополізації, тобто досягнення, згідно із Законом України «Про захист економічної конкуренції», суб'єктом господарювання монопольного (домінуючого) становища на ринку товару, підтримання або посилення цього становища [133]. Завдяки двом представленим принципам регуляція ринку страхування відбувається об'єктивно, обов'язково з однорідним ставленням до всіх учасників сфери страхування. Забороняється штучне створення прерогатив окремим суб'єктам та обмеження свободи діяльності інших. Крім того, органи держави гарантують захист ринку від монополізації та підтримання здорової та вільної конкуренції між його учасниками [173].

Таким чином, саме представлений перелік принципів формує на сьогодні фундамент державного регулювання ринку страхування в Україні. Вони є юридичною конструкцією його регуляції, яка забезпечує цільову ефективність державного впливу, а також протидію його трансформації у свавільний адміністративний тиск. Для підвищення правового значення окреслених засад необхідним кроком є закріплення останніх у цільовому нормативно-правовому акті сфери страхування – Законі України «Про страхування» [173].

Висновки до розділу 1

Виокремлено загальні ознаки страхування, які змістовно розкривають його сутність: по-перше, страхування є окремою групою одноманітних правовідносин, які виникають між фізичними/юридичними особами, що прагнуть захистити свої інтереси від потенційно можливих негативних ризиків, та страховиком, який наділений законодавством правом провадити такий захист; по-друге, ціль страхування – організувати й забезпечити правовий захист життя, здоров'я, майнових, інших прав та інтересів від негативних факторів об'єктивної дійсності, які можуть вплинути на фізичну чи юридичну особу безпосередньо, або шкоди, що може бути завдана власне фізичною чи юридичною особою іншим; по-третє, страхування виникає та відбувається на основі добровільного волевиявлення рівних між собою сторін у вигляді договору страхування, яким посвідчуються права, обов'язки сторін, їх юридична відповідальність за правильність і повноту виконання визначених взаємних правомочностей, а також ті ризики, від яких правовий захист встановлюється; по-четверте, страховий захист має фінансову основу, що базується на грошових коштах спеціальних страхових фондів, які формуються сторонами шляхом сплати страхових платежів, внесків, премій. Саме ці фінансові ресурси забезпечують реалізацію цілей страхування в разі настання визначених договором несприятливих факторів об'єктивної дійсності (страхових ризиків).

З'ясовано, що страхування – це самостійний правовий інститут, який включає сукупність однорідних суспільно-правових відносин між фізичними та юридичними особами з одного боку (страхувальниками) та уповноваженим законодавством особами, які мають право здійснювати страхову діяльність (страховиками), – з іншого, що виникають на договірних засадах з питань організації і забезпечення правового захисту життя, здоров'я, майнових та інших прав, свобод і законних інтересів

страхувальників від ризиків, зокрема у вигляді завдання останніми шкоди безпосередньо, за рахунок коштів спеціальних, сформульованих сторонами страхових фондів.

Зазначено, що ринок – це певна теоретична абстракція, яка характеризує сферу товарообміну між сторонами, що передбачає отримання та реалізацію матеріальних або нематеріальних об'єктів (послуг), з метою досягнення відповідного економічного результату. Зазначене полівидове явище наявне там, де відбувається обмін певними цінностями, завдяки чому забезпечується досягнення законних інтересів.

Виокремлено ключові особливості ринку страхування, які підтверджують його унікальність і значущість в економічній системі та правовому середовищі країни, а саме: 1) діяльність на ринку страхування має чітке законодавче визначення та допустимі форми. Вони обов'язкові до врахування та застосування. Виключно в них ринок функціонує та досягає поставленого економічного результату; 2) страховий ринок передбачає обмеження стосовно складу суб'єктів, які мають право здійснювати на ньому діяльність, а також суворі стандарти їх організаційно-правового статусу; 3) чіткою регламентацією також відрізняються об'єкти страхового ринку, пов'язані з обмеженим переліком класів страхування; 4) страховий ринок піддається державному регулюванню, яке має глибокий зміст і стосується широкого кола питань його функціонування.

Встановлено, що ринок страхування – це регламентована законодавством України та державою галузь діяльності уповноважених суб'єктів (страховиків, страхових посередників) щодо здійснення передбачених Законом України «Про страхування» дій, операцій і заходів, спрямованих на організацію та проведення страхування визначеного класу, реалізацію страхових продуктів, а також кінцеве отримання позитивного економічного результату. Таким чином, страховий ринок, попри свою назву й цілком матеріалістичну ціль функціонування, має формалізований вигляд,

структуру та суворий державний регламент, а провадження діяльності на ньому обмежено для більшості суб'єктів господарювання, які зобов'язані відповідати низці юридичних, організаційних та інших вимог.

Наголошено, що державне регулювання – це широка за змістом категорія, якій притаманні такі ознаки: по-перше, передбачає координаційний, керівний, управлінський вплив держави на різні сфери суспільного життя з метою забезпечення їх відповідності закладеним у законодавстві стандартам і правилам, а також створення в них режиму законності, поваги й дотримання прав і свобод людини та громадянина; по-друге, державне регулювання виявляється в законній, регламентованій нормативно-правовими актами діяльності державних органів та їх посадових осіб, що передбачає застосування різноманітних юридичних, економічних, організаційних, матеріально-технічних та інших регуляторних заходів, які сприяють виконанню публічних функцій і завдань; по-третє, державне регулювання спрямовується на впорядкування та координацію критично важливих для нації галузей суспільної життєдіяльності, що сприяють позитивному розвитку всієї країни та її населення, проте характеризуються значними ризиками, безконтрольність яких може завдати суттєвої шкоди державним інтересам; по-четверте, державне регулювання має системний і послідовний характер (передбачені в межах нього заходи публічного впливу розраховані на довготривале виконання та досягнення стратегічних цілей); по-п'яте, інтенсивність, широта й міра державного регулювання суворо залежать від об'єкта впливу, конструкції та особливостей його правового статусу.

Аргументовано, що державне регулювання ринку страхування – це законодавчо регламентована, комплексна, системна, багатоаспектна діяльність держави (в особі уповноважених державних органів та їх посадових осіб) щодо організації законної та правильної роботи страхового ринку в Україні, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави,

а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього.

Зазначено, що до основних елементів державного регулювання ринку страхування в Україні належать: принципи; мета і завдання регулювання; державна політика; суб'єкти державного регулювання; адміністративно-правові інструменти.

Виокремлено такі загальні ознаки поняття «принцип» у контексті здійснення державного регулювання: 1) сформовані в суспільстві ідейні концепти про призначення, структуру, роль і межі державної влади; 2) встановлюють обов'язкові цінності й вимоги до процесу діяльності органів державної влади та їх посадових осіб, якими останні мають неухильно керуватись у процесі виконання публічних завдань і функцій; 3) принципи підкріплюються чіткими законодавчими нормами, адже знаходять вираження в безмежній кількості нормативно-правових положень, пронизуючи всю юридичну систему; 4) принципи стабільні й незмінювані протягом значного проміжку часу, адже йдуть від суспільства та формалізуються комплексом правових норм, які неможливо змінити чи скасувати одномоментно; 5) принципи є засадами вищого порядку, наділяються безумовною загальною обов'язковістю до суб'єктів, щодо яких звертається їх безпосередня дія. Закладені в них вимоги об'єктивні та конкретизовані, через що не можуть трактуватись суб'єктивно в напрямі звуження або розширення змісту.

Обґрунтовано, що принципи державного регулювання ринку страхування становлять сукупність встановлених у суспільстві та розчинених в нормативно-правовій системі держави основоположних, фундаментальних засад, ідей імперативного значення, які визначають специфіку діяльності уповноважених державних органів і вимоги до роботи їх посадових осіб щодо забезпечення належного та законного функціонування страхового ринку України.

Зауважено, що як принципи державного регулювання ринку страхування верховенство права та законність виражають такі вимоги: по-перше, регулювання має відбуватися виключно в правовому полі, визначеному Конституцією України та іншим законодавством; по-друге, органи державної влади та їх посадові особи в процесі виконання відповідних завдань і функцій з питань організації та забезпечення належної діяльності ринку страхування керуються наданими їм законом повноваженнями та не можуть за них жодним чином виходити; по-третє, вплив держави на учасників ринку страхування, зокрема примусового характеру, має відбуватись з огляду на його доцільність, правомірність та ефективність, а не як засіб тиску.

Встановлено, що відповідно до принципу прозорості державне регулювання ринку страхування має реалізовуватись за рахунок відкритих для суспільства інструментів, які передбачають зрозумілість їх змісту та юридичних наслідків, усвідомлення учасниками ринку своїх прав, обов'язків і відповідальності, наявності доступних механізмів оскарження рішень і дій органів державної влади та їх посадових осіб тощо.

РОЗДІЛ 2

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ

2.1. Правове регулювання державного регулювання ринку страхування та місце в ньому норм адміністративного права

У попередніх підрозділах було неодноразово наголошено на важливості правового регламенту державного регулювання ринку страхування. Це цілком логічно, адже діяльність держави відбувається в межах, які визначено нормативними документами різної юридичної сили. На відміну від звичайних фізичних осіб, які вільні у своїх діях, державні органи та їх посадові особи лише користуються законним функціоналом, який їм безпосередньо надано та не мають права на будь-яку самоправність. Результативність державного регулювання ринку страхування безпосередньо залежить від ефективності його правового регулювання, яке відбувається крізь норми різних галузей права, чільне місце серед яких посідають адміністративні.

Зауважимо, що правове регулювання – це самостійна й одна з ключових категорій теорії держави та права. Як слушно зауважує з цього приводу М. В. Цвік, необхідними умовами існування та гармонійного розвитку кожного суспільства є узгодження інтересів різних його членів, встановлення і підтримування в стосунках між ними певного порядку. Основне навантаження в реалізації зазначених функцій, наголошує дослідник, лягає на спеціально пристосовану до особливостей суспільного буття розгалужену систему соціальної регуляції, важливе місце в якій посідає правове регулювання [46, с. 404]. Представлене визначення – не єдина наукова інтерпретація правового регулювання, що, попри свій

монолітний характер у юридичній теорії, донині викликає дискусії між багатьма вченими.

Так, на думку І. П. Голосніченка, правове регулювання – це специфічна нормативна частина правового впливу, особливий його порядок, що вирізняється підвищеною чіткістю нормативної регламентації [29, с. 89]. Д. М. Величко зауважує, що правове регулювання – це впорядкування суспільних відносин, їх охорона, закріплення та розвиток за допомогою права. Об'єктом правового регулювання є суспільні відносини, оскільки на них здійснюється вплив за допомогою права, а предметом правового регулювання слугує вже безпосередньо те, з приводу чого виникають ці суспільні відносини [23, с. 9]. Крім того, В. П. Плавич стверджує, що правове регулювання – це здійснюване державою за допомогою права та сукупності правових засобів упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона й розвиток. Необхідність правового регулювання суспільних відносин зумовлена, зокрема, рівнем сталості та стабільності суспільних відносин, рівнем визначеності предмета, засобів і методів правового регулювання тощо [117, с. 7]. «Правове регулювання – це вплив права на суспільні відносини за допомогою системи спеціальних юридичних засобів, бо не кожна правова категорія безпосередньо регулює суспільні відносини, але можливо з упевненістю стверджувати, що будь-яка з них не може не здійснювати на цей інститут загального впливу», – акцентує увагу В. Ю. Стеценко [161, с. 287].

Варте уваги також визначення, яке наводить С. О. Кузніченко. Ідеться про правове регулювання управління людьми, наділеними свідомістю, волею, складною системою мотивації поведінки, емоціями за допомогою правових засобів. Психологічна структура особистості – це інтелект, воля, мотиви, цілі, установки тощо, які слугують основою психологічного механізму дії права [73, с. 38].

У своєму дисертаційному дослідженні В.М. Момот консолидував наукові підходи щодо визначення категорії «правове регулювання» та виокремив ключові з них, а саме: 1) правове регулювання – це результативний, нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів) з метою їх впорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб; 2) правове регулювання – це встановлення правових норм та підпорядкування останнім відповідних суспільних відносин шляхом спрямування поведінки їх учасників; 3) правове регулювання – це здійснюваний за допомогою норм права і сукупності правових засобів юридичний вплив на суспільні відносини тощо [94, с. 67].

Внутрішній зміст і спрямованість правового регулювання безпосередньо залежить від того, крізь норми якої галузі права упорядкування суспільно-правових відносин здійснюється. Саме на підставі цієї ознаки виокремлюють різновиди правового регулювання, зокрема адміністративно-правове. Останнє досить широко дослідили І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалимов, П. М. Павлик, Ж. В. Удовенко. Вчені схарактеризували адміністративно-правове регулювання як особливий вид правового регулювання, специфічність якого визначається об'єктом впливу, тобто відносинами, що регулюються адміністративним правом, обумовлені особливостями його норм. Науковці відмітили, що особливістю адміністративного права, на відміну від інших галузей права, є те, що воно часто регулює порядок застосування норм інших галузей права. Вчені виокремили такі загальні ознаки адміністративно-правового регулювання: 1) воно є одним з видів правового регулювання. Причому адміністративне право виконує в процесі пізнання й відображення соціальної дійсності чотири головних функції: організаційно видозмінене державне управління; адміністративно-правове регулювання; легалізація статусів суб'єктів та їх

дій; адміністративний контроль і нагляд. Водночас адміністративно-правове регулювання здійснюється різними регуляторами, серед яких головну роль відіграють адміністративно-правові норми та інші адміністративно-правові засоби; 2) адміністративно-правове регулювання – це засіб державного регулювання, оскільки адміністративне право встановлюється або санкціонується державою і є регулятором суспільних відносин; 3) адміністративно-правове регулювання – це певний вплив на суспільні відносини, тобто адміністративне право регулює публічні відносини та певним чином впливає на них; 4) адміністративно-правове регулювання – це вплив на суспільні відносини, що здійснюється за допомогою норм позитивного права, та інші адміністративно-правові засоби в комплексі, що становлять механізм адміністративно-правового регулювання; 5) адміністративно-правове регулювання – це такий вплив на суспільні відносини, що має на меті їх впорядкування. Це можна трактувати як цілеспрямований вплив на суспільні відносини у сфері; 6) адміністративно-правове регулювання має конкретну мету – забезпечити належний рівень відносин між окремою особою та державою, її органами та посадовими особами [4, с. 103–105; 112].

Таким чином, проведений у цьому підрозділі дисертації аналіз дає змогу констатувати, що правове регулювання державного регулювання ринку страхування – це здійснюваний за допомогою правових норм, зокрема адміністративно-правових, широкий, упорядковувачий, регулятивний, забезпечувальний вплив на суспільно-правові відносини, які виникають у процесі діяльності державних органів та їх посадових осіб, спрямований на організацію законного і впорядкованого функціонування страхового ринку, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього. Правове регулювання виражається в

чіткій системі нормативно-правових документів, основою якої є Конституція України.

У сучасному світі конституція є ключовим явищем юридичної галузі не лише нашої, а й багатьох інших держав. Це невіддільний атрибут держави, ознака її суверенності. Лише поодинокі держави, здебільшого абсолютні монархії за формою правління, продовжують обходитися без конституції. Проте вони поступово зникають з історичної арени. У наукових колах конституцією вважають систему правових принципів і норм, виражених в єдиному нормативному акті найвищої юридичної сили або кількох таких актах, у яких закріплено засади правового становища (статусу) особистості та її відносин з державною владою, основи соціально-економічного устрою, політичної системи, організації й діяльності держави та її ключових органів, місцевого самоврядування, а також відносин держави зі світовою спільнотою (засади зовнішньополітичної діяльності держави). У конституціях не лише закріплюють фундаментальні засади, на яких базуються найважливіші суспільні відносини в державі й утверджується стабільний конституційно-правовий порядок, вони також є визначальним юридичним інструментом обмеження державної влади – однієї з основних ознак конституціоналізму [64, с. 75].

Що стосується Конституції України, то це – Основний Закон держави, акт установчої влади, що належить народу. Установча влада стосовно так званих встановлених влад є первинною. Ідеться про юридичне вираження суверенної волі Українського народу. Основний Закон України як акт установчої влади, що належить народу, визначає, зокрема, засади державного устрою, принципи здійснення державної влади, систему і межі компетенції органів державної влади, механізм реалізації державно-владних повноважень. Важливою функцією Конституції України є обмеження державної влади як похідної вторинної від установчої влади народу. Закріплення в Основному Законі України положення, згідно з яким народ

здійснює владу через органи державної влади, означає, що лише народ у Конституції України може визначити, які органи державної влади він уповноважує на здійснення влади від його імені [63]. Як джерело регулювання суспільно-правових відносин у сфері державного регулювання ринку страхування Основний Закон у досліджуваній сфері має таке значення: по-перше, її положення декларують ключові принципи, що слугують основою механізму реалізації державного регулювання відповідного ринку; по-друге, Конституція України гарантує право на вільну, законну підприємницьку діяльність, що стосується господарської діяльності, пов'язаної із страхуванням та реалізацією страхових продуктів; по-третє, норми Конституції закріплюють гарантії прав на окремі види страхування. Наприклад, ст. 49 Основного Закону зазначає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування [66]; по-четверте, Конституція визначає особливості адміністративно-правового статусу окремих суб'єктів державного регулювання в цій сфері, наприклад, Національного банку України (далі – НБУ).

Другий рівень актів, нормами яких здійснюється правове регулювання державного регулювання ринку страхування України, є міжнародні. Це невелика група юридичних документів, які мають здебільшого додаткове значення для національного законодавства, адже регламентують питання стандартів і вимог до страхової діяльності. Прикладом слугує Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони від 27 червня 2014 року. Окрему частину глави 6 Угоди присвячено питанням розбудови та вдосконалення на основі європейського досвіду сфери надання фінансових послуг, які в контексті документа включають у себе: 1) пряме страхування (зокрема спільне страхування): а) страхування життя; б) страхування інше, ніж страхування життя; 2) перестрахування та ретроцесія; 3) страхове посередництво,

зокрема брокерські операції та агентські послуги; 4) послуги, що є допоміжними стосовно страхування, зокрема консультаційна діяльність, актуарні послуги, послуги з оцінки ризику та послуги з вирішення претензій. Суттєву увагу в Угоді приділено питанням взаємодії суб'єктів страхування різних країн-учасниць Європейського співтовариства з Україною, а також регулюванню цієї співпраці національними владними інституціями [40].

Наступним документом слід виокремити Директиву Європейського Парламенту і Ради Європейського Союзу від 20 січня 2016 року № 2016/97 «Про розповсюдження страхових послуг», яка встановлює правила стосовно започаткування і ведення діяльності з розповсюдження страхових та перестрахових послуг. Зокрема, Директива встановлює, що страхових, перестрахових і допоміжних страхових посередників реєструє компетентний орган [40]. Держави зобов'язуються забезпечити, щоб розповсюджувачі страхових або перестрахових послуг і працівники відповідних компаній, що провадять діяльність з розповсюдження страхових або перестрахових послуг, мали відповідні знання та здатність для належного виконання ними своїх завдань та обов'язків. З цією метою повинні створюватись спеціальні регулятивно-наглядові механізми, що забезпечуватимуть дотримання вимог щодо постійного підвищення кваліфікації та професійної підготовки для підтримання належного рівня ефективності роботи представників компаній, що провадять страхову, перестрахову іншу подібну діяльність [40].

Найчисленнішим за кількістю актів рівнем правового регулювання державного регулювання ринку страхування є законодавчі акти. Багатоманітність законів у сфері страхування обумовлює необхідність поділити їх на декілька груп: 1) законодавчі акти, дія яких поширюється на питання страхування та діяльність ринку страхування безпосередньо; 2) законодавчі акти, присвячені додатковим, супутнім питанням регулювання

ринку страхування; 3) закони, якими визначено адміністративно-правовий статус суб'єктів державного регулювання та особливості їх функціонування [175].

У контексті викладеного передусім варто уваги Закон України «Про страхування». Це – головний нормативно-правовий акт досліджуваної галузі, адже саме він регулює відносини у сфері страхування, визначає загальні правові засади здійснення діяльності зі страхування, надання посередницьких послуг і спрямований на посилення захисту прав та законних інтересів клієнтів, зокрема споживачів, шляхом встановлення вимог до системи управління, платоспроможності страховиків, філій страховиків-нерезидентів на території України та розкриття ними інформації, встановлює вимоги до порядку укладання, обслуговування та виконання договорів страхування та перестрахування, врегульовує питання інформаційного забезпечення договорів страхування та перестрахування і дій, що передують їх укладанню, а також державне регулювання та нагляд у сфері страхування. Окремі положення документа розмежовують спектр суспільних відносин, які регламентовано його нормами. Так, ч. 2 ст. 2 Закону встановлює, що дія акта не поширюється на: 1) діяльність на ринку страхування в Україні міжнародних, міжурядових та/або міждержавних організацій; 2) загальнообов'язкове державне соціальне страхування; 3) діяльність фізичних осіб, фізичних осіб – підприємців та юридичних осіб з реалізації страхових продуктів у разі одночасного виконання всіх таких умов: а) страхування є додатковим до товарів (послуг), які реалізуються (надаються) такою особою, якщо таке страхування покриває: ризик пошкодження, поломки, знищення, втрати товару чи неможливості отримати послугу; або ризик пошкодження, знищення та/або втрати багажу (вантажобагажу) чи інші ризики, пов'язані з подорожжю, яка організована такою особою; б) загальний розмір страхової премії, що сплачується за страховим продуктом, який реалізується такою особою, не перевищує

1 відсотка розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, що діє на день укладення договору страхування, за один день строку страхового покриття за таким страховим продуктом тощо [142].

Іншими документом першої групи є Закон України «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» від 21 травня 2024 року № 3720-IX, що регламентує відносини у сфері обов’язкового страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів і спрямований на забезпечення здійснення виплати за шкоду, заподіяну життю, здоров’ю та/або майну потерпілих осіб під час використання наземних транспортних засобів в Україні. Сюди ж треба віднести Закон України «Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою», який, своєю чергою, регламентує відносини у сфері страхування сільськогосподарської продукції, що здійснюється з державною підтримкою, з метою захисту майнових інтересів сільськогосподарських товаровиробників і спрямований на забезпечення стабільності виробництва в сільському господарстві [138; 139].

Серед документів другої групи одним з ключових законодавчих актів є Господарський кодекс України (далі – ГКУ). Кодекс встановлює правові основи господарської діяльності (господарювання), яка базується на різноманітності суб’єктів господарювання різних форм власності. ГКУ має на меті забезпечити зростання ділової активності суб’єктів господарювання, розвиток підприємництва і на цій основі підвищення ефективності суспільного виробництва, його соціальну спрямованість відповідно до вимог Конституції України, утвердити суспільний господарський порядок в економічній системі, сприяти гармонізації її з іншими економічними системами. Кодекс визначає основні засади господарювання в Україні і регулює господарські відносини, що виникають у процесі організації та здійснення господарської діяльності між суб’єктами господарювання, а

також між цими суб'єктами та іншими учасниками відносин у сфері господарювання. Слід зауважити, що саме ГКУ встановлено організаційно-правові форми, у яких діяльність на ринку страхування може здійснюватися відповідно до титульного законодавства з питань страхування, а саме: акціонерні товариства й товариства з додатковою відповідальністю [31].

Статус визначених ГКУ товариств уточнено в законах України «Про акціонерні товариства», «Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю». Згідно з першим документом, акціонерне товариство – це господарське товариство, статутний капітал якого поділено на визначену кількість часток однакової номінальної вартості, корпоративні права за якими посвідчуються акціями. Воно може бути створено шляхом заснування, злиття, поділу, виділу чи перетворення підприємницького товариства (підприємницьких товариств), державного (державних), комунального (комунальних) та інших підприємств в акціонерне товариство [126]. Своєю чергою Закон від 6 лютого 2018 року № 2275-VIII декларує, що товариство з додатковою відповідальністю – це товариство, де учасники солідарно несуть додаткову (субсидіарну) відповідальність за його зобов'язаннями своїм майном у розмірі, який встановлюється статутом товариства з додатковою відповідальністю і є однаково кратним для всіх учасників до вартості внесеного кожним з них вкладу [143].

Водночас провадити страхову діяльність учасники ринку страхування мають право лише після проходження відповідної державної реєстрації, яка легалізує їх правовий статус, а отже, до аналізованої, другої групи законодавчих документів варто віднести Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань». Його положеннями врегульовано відносини, що виникають у сфері державної реєстрації юридичних осіб, їхньої символіки (у випадках, передбачених законом), громадських формувань, що не мають статусу юридичної особи, фізичних осіб – підприємців і відокремлених підрозділів

юридичної особи, утвореної відповідно до законодавства іноземної держави [128].

Важливе значення має також такий документ, як Закон України «Про фінансові послуги та фінансові компанії», який: 1) встановлює загальні засади функціонування ринку фінансових послуг, діяльності надавачів фінансових та/або супровідних послуг, державного регулювання та нагляду за такою діяльністю, а також захисту прав клієнтів; 2) визначає правовий статус фінансових компаній і ломбардів, організаційно-правові засади їх створення, діяльності, реорганізації та припинення діяльності з надання фінансових послуг, а також повноваження регулятора щодо державного регулювання та нагляду за такими установами. До різновидів фінансових послуг Закон відносить, зокрема, страхування, а також виокремлює ключові принципи, з огляду на які останні мають в обов'язковому порядку провадитись. До їх переліку віднесено принципи: 1) ведення діяльності з урахуванням притаманних їй ризиків і зважене управління ними; 2) наявності в керівників та працівників надавача фінансових та/або супровідних послуг кваліфікації освітньо-кваліфікаційного рівня, достатніх для ефективного та прозорого ведення діяльності, дотримання стандартів надання фінансових та/або супровідних послуг, роботи з клієнтами, у тому числі стандартів ділової поведінки та професійної етики; 3) наявності в надавача фінансових послуг систем корпоративного управління та внутрішнього контролю, які відповідають встановленим законодавством України вимогам, з метою забезпечення фінансової стійкості такого надавача та дотримання ним вимог законодавства України; 4) відсутності недобросовісної конкуренції та/або антиконкурентних узгоджених дій на ринку фінансових послуг; 5) своєчасного надання клієнту необхідної, повної, доступної та достовірної інформації про фінансову та/або посередницьку послугу, достатньої для прийняття ним свідомих рішень, зокрема про вартість такої послуги, про надавача фінансової послуги та/або

посередника, а також про ризики, пов'язані з отриманням такої фінансової та/або посередницької послуги; 6) добровільності отримання послуги клієнтом та уникнення будь-яких форм введення клієнтів в оману, зловживань, маніпуляцій, тиску та примусу; 7) захисту фінансових засобів клієнтів від шахрайства та зловживань тощо [144]. Далі закон встановлює, що метою державного регулювання та нагляду за діяльністю з надання фінансових і супровідних послуг є забезпечення захисту законних інтересів клієнтів, сталого розвитку і стабільності фінансового ринку, а також створення сприятливих умов для розвитку економіки України й належного конкурентного середовища на фінансовому ринку. Основними завданнями, які виконують уповноважені владні суб'єкти для досягнення вказаної мети, є: 1) формування та реалізація єдиної та ефективної державної політики щодо державного регулювання та нагляду на ринку фінансових послуг; 2) захист прав і законних інтересів учасників ринку фінансових послуг; 3) забезпечення ефективності та цілісності ринку фінансових послуг, створення сприятливих умов для його розвитку та функціонування; 4) створення умов для ефективної мобілізації і розміщення фінансових ресурсів учасниками ринку фінансових послуг; 5) створення належного конкурентного середовища на ринку фінансових послуг і запобігання монополізації; 6) сприяння створенню рівних можливостей для доступу до ринку фінансових послуг; 7) недопущення конфлікту інтересів у діяльності надавачів фінансових та супровідних послуг та/або врегулювання конфлікту інтересів; 8) забезпечення фінансової стабільності та недопущення накопичення системного ризику у фінансовій системі; 9) додержання учасниками ринку фінансових послуг вимог законодавства України; 10) контроль за прозорістю та відкритістю функціонування ринку фінансових послуг; 11) сприяння інтеграції в європейський і міжнародний ринки фінансових послуг тощо [144].

Однією з основних моделей роботи суб'єктів державного регулювання страхового ринку є процедурна, а отже, у системі засад правового регламенту роботи публічного сектору варто відмітити Закон України «Про адміністративну процедуру» від 17 лютого 2022 року № 2073-IX. Положеннями останнього врегульовано відносини органів виконавчої влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових осіб, інших суб'єктів, які відповідно до закону уповноважені здійснювати функції публічної адміністрації, з фізичними та юридичними особами щодо розгляду і вирішення адміністративних справ у дусі визначеної Конституцією України демократичної та правової держави та з метою забезпечення права і закону, а також зобов'язання держави забезпечувати й захищати права, свободи чи законні інтереси людини та громадянина. Причому дія Закону, відповідно до ч. 2 ст. 1 не поширюється на відносини, що виникають під час:

- 1) розгляду звернень осіб, що містять пропозиції, рекомендації щодо формування державної політики, вирішення питань місцевого значення, а також щодо врегулювання суспільних відносин;
- 2) конституційного провадження, кримінального провадження, судового провадження, виконавчого провадження (крім виконання адміністративних актів), оперативно-розшукової діяльності, розвідувальної діяльності, контррозвідувальної діяльності, вчинення нотаріальних дій, виконання покарань, застосування законодавства про національну безпеку і оборону, громадянство, надання притулку в Україні, захист економічної конкуренції;
- 3) державної служби, дипломатичної та військової служби, служби в органах місцевого самоврядування, служби в поліції, а також іншої публічної служби;
- 4) реалізації конституційного права громадян брати участь у всеукраїнському та місцевих референдумах, обирати і бути обраними до органів державної влади та органів місцевого самоврядування;
- 5) оскарження процедур публічних закупівель;
- 6) нагородження

державними нагородами та відзнаками; 7) здійснення помилування; 8) здійснення оцінки впливу на довкілля [125].

Прикладом документа третьої групи законодавчого рівня можна вважати Закон України «Про Національний банк України», котрим встановлено правову основу НБУ як одного з центральних суб'єктів організації та здійснення державного регулювання страхового ринку. Значущість цього документа додатково підтверджено тим, що саме акти НБУ формують наступний, підзаконний рівень правового регулювання публічного регламенту ринку страхування. Нацбанк видає постанови, розпорядження та інші подібні юридичні документи, які стосуються численних питань провадження та регламенту діяльності страховиків, наприклад: Методичні рекомендації щодо проведення внутрішнього аудиту фінансових установ, затверджені розпорядженням Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України від 27 вересня 2005 року № 4660; постанови Правління НБУ «Про затвердження Положення про загальні вимоги до документів і порядок їх подання до Національного банку України в межах окремих процедур та внесення змін до деяких нормативно-правових актів Національного банку України» від 29 грудня 2023 року № 200, «Про затвердження Положення про застосування Національним банком України коригувальних заходів, заходів раннього втручання, заходів впливу у сфері державного регулювання діяльності на ринках небанківських фінансових послуг» від 25 грудня 2023 року № 183, «Про затвердження Положення про добровільний вихід з ринку страховика та передачу страховиком страхового портфеля» від 25 грудня 2023 року № 184, «Про затвердження Положення про таємницю страхування» від 19 грудня 2023 № 166 тощо [137].

Отже, правове регулювання державного регулювання ринку страхування ґрунтується на положеннях Конституції України, міжнародних актів, законодавчих, підзаконних документів, а також відомчих актів

Національного банку України. У системі відповідних засад ключове місце належить нормам адміністративного права, адже саме вони визначають: 1) стандарти, правила та вимоги, яким має відповідати весь сектор страхування, а також безпосередньо робота страховиків; 2) особливості статусу та склад повноважень суб'єктів, які реалізують державне регулювання ринку страхування; 3) адміністративно-правовий інструментарій державної регуляторної діяльності, а також порядку та специфіки його реалізації спеціально уповноваженими державними органами; 4) гарантії діяльності сторін відповідних правовідносин; тощо [175].

2.2. Адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринку страхування

Практичне досягнення мети й цілей державного регулювання ринку страхування забезпечується використанням уповноваженими суб'єктами спеціального набору адміністративно-правових інструментів. Це складна категорія, яка об'єднує у своєму змісті декілька взаємопов'язаних, проте цілком самостійних аспектів. Так, згідно з довідковою літературою, слово «інструмент» означає: 1) ручне знаряддя для виконання яких-небудь робіт; 2) сукупність знарядь для праці [50]. Вказана категорія є однією з ключових у теорії публічного управління. Зокрема, В. В. Хасанова у своїй дисертації пише, що інструменти в межах діяльності держави – це засоби та заходи, за допомогою яких публічні органи організовують та упорядковують роботу певних соціальних структур, зараховуючи до них: реєстрацію майнових прав і ліцензування; судову систему вирішення господарських спорів; диференційований режим використання ресурсів; норми адміністративної відповідальності тощо [183, с. 49].

На відміну від В. В. Хасанової, більшість інших науковців досліджують зміст адміністративних інструментів у контексті безпосередньої дії державного регулювання щодо відповідного об'єкта. Наприклад, А. М. Валюх визначає сутність останніх в аспекті публічного регламенту процесу збереження природного капіталу. Науковець вважає, що інструменти – це система активних законодавчих, адміністративних, економічних заходів і важелів впливу, які використовують державні органи різного рівня для примушування забруднювачів навколишнього природного середовища обмежити викиди шкідливих речовин у природне середовище, а також для матеріального стимулювання сумлінних природокористувачів. До різновидів таких інструментів автор відносить ліцензування, сертифікацію та стандартизацію, квотування, видання нормативно-правових актів, проведення цінової політики тощо [20].

Аналізуючи державне регулювання економіки, Д. В. Крилов доводить, що воно виражено в трьох основних групах інструментів: адміністративно-правових (прямих), фінансово-економічних (непрямих) і неекономічних (інформаційно-організаційні). Головним завданням перших є регламентація діяльності суб'єктів господарювання, гарантування вільного прийняття економічних рішень, захист прав власності, забезпечення конкурентних відносин, що досягається на основі встановлення відповідної нормативно-правової бази, постійного її вдосконалення перегляду та реалізації. Прямі або опосередковані інструменти державного регулювання спрямовані на створення умов, що підвищують інтерес і мотивують до економічної діяльності, а також заохочують до участі у вирішенні стратегічних завдань розвитку суспільства. Основною метою неекономічних інструментів є сприяння впровадженню прямих і непрямих методів регулювання, що здійснюється через консультативну й інформаційну діяльність (попередження, повідомлення, надання необхідної інформації) та

агітаційно-рекомендаційних кампаній, які заохочують до відповідної поведінки [71, с. 5].

З. В. Гбур вважає, що інструменти державного регулювання економічною безпекою – це засоби, за допомогою яких держава організовує та підтримує національну економічну безпеку. Науковець виокремлює три групи інструментів: інституційні, організаційні, економічні. Так, перші, інституційні – це оптимізація системи державних органів; посилення повноважень органів влади з регулювання, адміністрування та контролю за господарською діяльністю; унормування порядку й послідовності запровадження системи електронного урядування; удосконалення системи інституційного забезпечення розвитку державно-приватного партнерства; інституалізація соціальної відповідальності та підтримки критичних сфер життєзабезпечення. Організаційні – активізація управлінських функцій влади з підготовки та пошуку джерел інвестування соціально-економічного розвитку; започаткування практики формування фондів пільгового кредитування та фінансування пріоритетних для економіки інвестиційних проєктів; планування та розвиток інфраструктури інноваційної, освітньої та науково-дослідної діяльності з метою інтелектуалізації економіки; покращення якості політики гарантування соціальної безпеки. Економічні – розширення та модернізація територіальної інфраструктури; інвестування коштів у розвиток базових і пріоритетних для економіки видів діяльності; формування та розвиток міжрегіональних, міжсекторальних і міжгалузевих локальних інтегрованих виробничих систем; активізація підприємницької діяльності у сфері малого та середнього бізнесу; підвищення ефективності використання науково-технологічного й інтелектуально-кадрового потенціалу шляхом розвитку венчурного бізнесу [34, с. 96].

Оцінка наукових визначень засвідчує, що адміністративно-правові інструменти – це сукупна теоретична абстракція, яка описує систему форм практичної діяльності державних органів та їх посадових осіб, а також

методів, що в межах таких форм застосовуються, сприяючи досягненню поставлених мети й завдань державного регулювання. Таким чином, адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринком страхування – це зовнішній вияв практичної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, що реалізується за допомогою особливого набору інструментів і засобів, тобто методів, через які органи державної влади та їх посадові особи забезпечують формування та організацію роботи прозорого, ефективного, якісного й економічно перспективного ринку страхування України. Причому кожна група інструментів має власні особливості та співвідносяться між собою як частина й ціле.

Сутність адміністративно-правових форм походить від терміна «форма». Вказане слово має декілька тлумачень, проте в найбільш узагальненому значенні це – устрій, структура будь-чого, система організації; зовнішній обрис, зовнішній вигляд, контури предмета [21; 22; 102]. У правовому контексті форма є каркасом у правовій галузі та фактично відображає об'єктивний зв'язок між юридичним середовищем і явищами, які впорядковуються та регламентуються нормами відповідних галузей [114, с. 17]. Більш лаконічно з приводу змісту правової форми висловлюється А. О. Мовчан, розглядаючи її як інструмент оптимального вирішення поставлених практичних завдань. На думку науковця, за допомогою правових форм упорядковуються відповідні відносини. Категорія дозволяє зіставляти поведінку зі встановленими зразками, вносить у життя нормативні початки, сприяє організованості й порядку, спрямовує суб'єктів права на найбільш раціональну поведінку та дії [93, с. 86].

Трансформацію поняття правової форми відбувається в адміністративно-правовій науці. Т. О. Коломоець переконує, що це – волевиявлення посадової особи або виконавчо-розпорядчого органу, яке здійснюється в межах компетенції для досягнення адміністративно-правової

мети. Адміністративно-правова форма знаходить зовнішнє вираження в конкретних діях суб'єктів публічного адміністрування в процесі їх безпосередньої діяльності, спрямованої на виконання покладених на них адміністративних завдань і функцій [60, с. 124]. О. М. Бандурка визначає адміністративно-правові форми як зовнішній вияв управлінської діяльності, спосіб вираження її змісту в конкретних умовах, тобто та чи інша управлінська дія, що має зовнішнє вираження. До ключових елементів вказаного терміна вчений відносить: «видання актів державного управління (нормативних і індивідуальних); організаційні дії; здійснення матеріально-технічних операцій; здійснення юридично значущих дій; укладення адміністративно-правових договорів» [9, с. 185–186]. На думку А. В. Логінова, адміністративно-правовою формою слід вважати здійснення передбаченої нормативно-правовими актами, теорією і практикою державного управління однорідної діяльності посадовими та службовими особами органів виконавчої влади, за допомогою якої реалізується їх компетенція в тій чи іншій сфері суспільних відносин [81].

Надаючи характеристику адміністративно-правовим формам в аспекті забезпечення національної безпеки, Є. В. Кобко визначив їх як вияв функціональної діяльності законодавчо уповноважених на її реалізацію суб'єктів, спрямовану на вирішення певних завдань для досягнення єдиної мети – забезпечення захищеності національних інтересів держави від реальних і потенційних загроз. З-поміж іншого, автор наводить такий перелік форм: 1) участь у формуванні державної політики в означеній сфері (розробка проєктів нормативно-правових актів, їх погодження узагальнення практики застосування законодавства з публічної безпеки); 2) превентивні форми (виявлення причин та умов, що сприяють вчиненню адміністративних правопорушень, що посягають на публічну безпеку, проведення моніторингу причин та умов, які сприяли їх вчиненню, визначення стану публічної безпеки та порядку в державі або на конкретній

території, вжиття заходів, спрямованих на усунення загроз публічному порядку тощо); 3) провадження в справах про адміністративні правопорушення, включаючи їх виявлення, припинення, розгляд справ із застосуванням заходів адміністративного впливу); 4) охоронна діяльність; 5) контрольна діяльність [57, с. 152–153].

Я. М. Лісойван адміністративно-правові форми діяльності Державного бюро розслідувань (далі – ДБР) розкриває як важливий інструмент ефективного функціонування структурних підрозділів ДБР у системі правоохоронних органів, що сприяють якісному виконанню владних повноважень у сучасних умовах. Науковець диференціює адміністративно-правові форми на правові та неправові. Перші, на його думку, охоплюють: 1) видання відомчих нормативних актів; 2) укладення угод; 3) вчинення юридично значущих дій. Натомість неправовими є ті форми, які безпосередньо не мають юридичного значення: проведення нарад, спільних засідань з представниками інших правоохоронних органів, розробка планів, проєктів і програм, прогнозування дій, надання методичних рекомендацій структурним підрозділам, вжиття відповідних заходів, спрямованих на покращення якості практичної діяльності підрозділів, ефективності управління персоналом, підвищення кваліфікації працівників [79; 80, с. 82].

Досліджуючи адміністративно-правові форми реалізації та організації державної політики у сфері обігу зброї в Україні, Т. А. Шумейко визначає їх як зовнішнє відображення змісту реалізації цього адміністративно-правового механізму, що окреслює комплекс взаємопов'язаних, усталених (типових, однорідних) варіативних способів динамічного та практичного вияву цього адміністративно-правового механізму, завдяки яким виконують завдання та досягають мети зазначеного правового механізму. До різновидів вказаної категорії автор віднесла: правозастосовну, установчу, контрольну-наглядову діяльність, кадрове й організаційне забезпечення, провадження експертної діяльності у сфері обігу зброї тощо [190].

З огляду на зазначене, можемо виокремити такі загальні ознаки поняття «адміністративно-правові форми»: 1) становлять регламентовані нормами адміністративного права моделі зовнішньої, компетентної діяльності суб'єктів владних повноважень щодо реалізації публічних завдань і функцій; 2) подібна діяльність спрямована передусім на реалізацію вимог правових норм, якими встановлюється порядок та особливості діяльності представників владного сектору; 3) перелік застосованих адміністративно-правових форм є індивідуальним, адже суворо пов'язаний із системою завдань і функцій суб'єктів владних повноважень; 4) це – складна категорія, зміст якої формують однорідні за своєю природою та юридичним регламентом адміністративно-правові методи.

Таким чином, адміністративно-правові форми державного регулювання ринку страхування – це регламентовані законодавством України моделі повноважної, компетентної, цілеспрямованої діяльності державних органів та їх посадових осіб щодо організації та підтримки належної, правомірної і законної роботи страхового ринку, які реалізуються за допомогою однорідних за природою та юридичними властивостями адміністративно-правових методів. До переліку зазначених форм, на наш погляд, належать:

– розроблення та прийняття підзаконних нормативно-правових актів. У контексті цієї форми йдеться про підзаконну нормотворчість, яку В. М. Довгань визначає як особливу форму державного управління суспільством, котру виражено в процедурах прийняття нормативних актів, положеннями яких врегульовано різноманітні суспільно-правові відносини [41, с. 65]. Схоже тлумачення пропонує А. Ф. Крижановський, на думку якого нормотворчість – це особлива форма діяльності державних органів, спрямована на формування правових норм, їх удосконалення, зміну чи відміну. Нормотворчість опосередковано (через правові норми) спрямована на створення правопорядку. Їй, вважає автор, притаманні такі функції, як

первинне правове регулювання, оновлення правового матеріалу, ліквідація прогалин у праві та впорядкування нормативно-правового матеріалу (систематизація) [70, с. 242–243]. Як пишуть М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко, нормотворчість – це врегульована законодавством діяльність уповноважених державних органів щодо розроблення та прийняття нормативно-правових актів, які містять загальні правила поведінки (норми права). Основним призначенням цього процесу є надання формальної визначеності певним правилам поведінки, удосконалення їх редакції, видання, зміна та скасування нормативних актів з метою формування внутрішньо узгодженої системи законодавства [45, с. 272]. Т. В. Курусь вважає, що нормотворчість – це особлива форма діяльності компетентних суб'єктів нормотворчості з підготовки, розробки, прийняття та офіційного оприлюднення норм права, яка заснована на пізнанні об'єктивних соціальних потреб та інтересів суспільства [75, с. 9]. Підзаконна нормотворчість – це діяльність уповноважених суб'єктів державного регулювання страхового ринку, яка полягає в розробленні, прийнятті та забезпеченні реалізації підзаконних нормативно-правових актів, які регламентують операційні, управлінські, матеріально-технічні й інші специфічні питання необхідні для належного та законного функціонування страхового ринку. Прикладом підзаконної нормотворчості є постанова Правління НБУ «Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу» від 28 липня 2020 року № 107, яка регламентує окремі особливості проведення операцій, спрямованих на запобігання використанню фінансових установ для легалізації (відмивання) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансування тероризму та фінансування розповсюдження зброї масового знищення. Вимоги Положення поширюються на страховиків (перестраховиків), страхових (перестрахових) брокерів, кредитні спілки, ломбарди та інші фінансові установи (крім фінансових установ та інших юридичних осіб, щодо яких

державне регулювання і нагляд у сфері запобігання та протидії здійснюються іншими суб'єктами державного фінансового моніторингу); платіжні організації, учасників чи членів платіжних систем, які надають фінансові послуги на підставі відповідних ліцензій чи реєстраційних документів; операторів поштового зв'язку; інші установи, які надають послуги з переказу коштів і здійснення валютних операцій; філії або представництва іноземних суб'єктів господарської діяльності, які надають фінансові послуги на території України, інших юридичних осіб, які за своїм правовим статусом не є фінансовими установами, але надають окремі фінансові послуги [131];

– адміністративно-процедурна діяльність суб'єктів владних повноважень. Реалізація окремих заходів, засобів і способів державного регулювання страхового ринку відбувається послідовно, відповідно до встановлених законодавством правил реалізації адміністративних процедур. Зміст та особливості останніх регулює Закон України «Про адміністративну процедуру». Документом встановлено, що цей різновид діяльності спрямований на розгляд і вирішення адміністративних справ. Остання становить справу, що стосується публічно-правових відносин щодо забезпечення реалізації права, свободи чи законного інтересу особи та/або виконання нею визначених законом обов'язків, захисту її права, свободи чи законного інтересу, розгляд якої здійснюється адміністративним органом [125]. Адміністративні процедури проводяться: 1) за заявою особи щодо забезпечення реалізації її права, свободи чи законного інтересу або виконання нею визначеного законом обов'язку, зокрема щодо отримання адміністративної послуги; 2) за ініціативою адміністративного органу, зокрема в порядку здійснення ним інспекційного (контрольного, наглядового) повноваження. За результатами розгляду справи адміністративний орган у межах своїх повноважень приймає адміністративний акт. Якщо рішення в справі може бути прийнято на

підставі електронних документів у машинозчитувальному форматі та/або даних національних електронних інформаційних ресурсів, адміністративний акт може бути прийнято в автоматичному режимі у випадках, передбачених законом. Адміністративний акт зазвичай приймається в письмовій (електронній або паперовій) формі. У випадках, передбачених законом, зокрема з метою запобігання загрозі життю, здоров'ю громадян, майну або громадській безпеці, адміністративний акт може бути прийнято в усній формі [172]. Адміністративний акт в електронній формі оформлюється відповідно до вимог законодавства про електронні документи та електронний документообіг. Якщо акт прийнято в усній формі, то його зміст доводиться до відома учасників адміністративного провадження шляхом усного повідомлення із зазначенням їх права на письмове підтвердження адміністративного акта, а також способів, порядку та строків оскарження акта. Учасник адміністративного провадження або інша особа, права, свободи чи законного інтересу або обов'язку якої стосується адміністративний акт, має право вимагати від адміністративного органу оформлення адміністративного акта в письмовій формі. Таке оформлення здійснюється адміністративним органом протягом п'яти робочих днів з дня прийняття адміністративного акта [125]. Адміністративні процедури активно застосовуються в державному регулюванні страхового ринку. Вони дозволяють унормувати та підвищити оперативність більшості операційних, однотипних процесів державних органів, що забезпечує їх об'єктивність і законність. Одним з основних прикладів адміністративних процедур є надання дозволів (ліцензій) на провадження страхування [172];

– встановлення дозволів і заборон. Ця форма передбачає провадження уповноваженими державними органами двох типів протилежних за своїм правовим ефектом і значенням заходів. Так, дозвіл – це надання суб'єкта індивідуального права на здійснення певних дій. Дозволи можуть мати формалізований характер, бути у вигляді спеціального документа, або

виражатись абстрактно, як владне веління, що містить настанову на здійснення певної діяльності. Своєю чергою заборона, як слушно зауважує В. Ю. Орехов, – це державно-владне веління, яке вказує на неприпустимість певної поведінки під загрозою настання відповідальності [108, с. 72; 109]. Тобто на відміну від дозволу, який розширює правові можливості особи, встановлення заборони формує межі її дій, зважаючи на шкідливий характер останніх для інтересів суспільства й держави.

Встановлення дозволів і заборон – це одна з ключових форм регуляторної діяльності держави, адже саме за рахунок неї відбувається координація та спрямування дій учасників ринку страхування відповідно до сформульованого курсу розвитку останнього. Вказана форма органічно комбінується з іншими, адже відповідні владні веління зазвичай супроводжуються виданням підзаконних нормативних документів, або встановлюються паралельно з прийняттям рішення за підсумком реалізації адміністративної процедури. Керуючись заборонами та дозволами, учасники ринку страхування підтримують суцільну законність своєї діяльності, забезпечуючи таким чином її повну відповідність правилам, вимогам і стандартам [172].

Говорячи про адміністративно-правові методи державного регулювання, слід констатувати їх широку концептуально-етимологічну основу. Категорія походить від грецького «methodus», що розкривається як прийом або спосіб [13]. В українській мові – це спосіб організації практичного й теоретичного освоєння дійсності, зумовлений закономірностями розглядуваного об'єкта; прийом або система прийомів, що застосовується в якій-небудь галузі діяльності [22, с. 522; 151, с. 536]. У правовій науці метод розглядається як засіб або прийом вирішення якогось правового питання, проблеми або упорядкування суспільно-правових відносин. Найбільш наближеним до методів державного регулювання є адміністративно-правовий різновид категорії, що становить сукупність

правових засобів і способів (прийомів), які застосовують органи управління для забезпечення регулюючого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини [3, с. 9].

У наукових працях адміністративно-правового й державно-управлінського змісту безпосередньо методи державного регулювання визначаються як способи офіційного впливу публічних органів та їх посадових осіб на різноманітні сфери суспільного життя [95; 97]. Зазначене цілком підтверджується визначенням В. Є. Воротіна, який тлумачить методи державного регулювання економіки як способи впливу держави на сферу підприємництва, інфраструктури ринку, некомерційний сектор економіки з метою створення умов їх ефективного функціонування відповідно до напрямів державної економічної політики, кожен з яких ґрунтується на використанні сукупності інструментів (регуляторів, важелів). Дослідник поділяє їх на прямі та непрямі і вважає основним інструментом прямого державного регулювання нормативно-правові акти, макроекономічні плани, цільові програми розвитку, державні замовлення, централізовано встановлені ціни, державні бюджети, нормативи, ліцензії, державні бюджетні витрати, ліміти тощо, а до методів непрямого регулювання відносить інструменти фіскальної, бюджетної, грошово-кредитної, інвестиційної, амортизаційної, інноваційної економічної політики тощо, а також методи морального переконання [28, с. 67].

З огляду на викладене, можемо зауважити, що методи державного регулювання ринку страхування – це сукупність юридично визначених, владно-управлінських способів, засобів і заходів, за допомогою яких держава в особі уповноважених органів та їх посадових осіб виконує покладені на неї публічні завдання та функції за напрямом організації, упорядкування та координації діяльності ринку страхування загалом та його учасників зокрема. На сьогодні, ураховуючи нормативно-правову основу

державного регулювання страхового ринку, публічним органам доступні такі методи:

– ліцензування страхової діяльності. Відповідно до Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 2 березня 2015 року № 222-VIII, ліцензування є засобом державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямованим на забезпечення безпеки й захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки й охорони навколишнього природного середовища. Його результат – отримання відповідним суб'єктом ліцензії – права суб'єкта господарювання на провадження виду господарської діяльності або частини виду господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню [136]. Законом України «Про страхування» встановлюється обов'язковість отримання ліцензії для подальшого здійснення страхової діяльності. Згідно зі ст. 11 Закону, ліцензія видається на здійснення: 1) прямого страхування життя за обраними класами страхування (ризиками в межах відповідного класу); 2) прямого страхування, іншого, ніж страхування життя, за обраними класами страхування (ризиками в межах відповідного класу); 3) вхідного перестрахування за обраними класами страхування (ризиками в межах відповідного класу). Страховик за наявності ліцензії на здійснення діяльності зі страхування та у випадках, визначених законом, має право надавати фінансову послугу з надання гарантій у порядку, визначеному нормативно-правовими актами регулятора [142];

– авторизація діяльності з надання супровідних послуг на ринку страхування. Відповідно до ст. 16 Закону України «Про страхування», право на провадження діяльності з надання супровідних послуг надається відповідним особам виключно після їх авторизації [142]. Вказаний метод регламентовано постановою Правління НБУ «Про затвердження Положення про авторизацію страхових посередників та умови здійснення діяльності з

реалізації страхових та/або перестрахових продуктів» від 3 січня 2025 року № 2. Положення затверджує особливості роботи Реєстру посередників – електронна автоматизована система збору, накопичення та обробки даних (реєстрової інформації) про страхових посередників, забезпечення ведення якої здійснюється Національним банком як адміністратором. Так, НБУ здійснює реєстрацію особи, яка звертається до Національного банку з метою внесення відповідного запису про неї до Реєстру посередників як страхового та/або перестрахового брокера, на підставі поданої уповноваженою особою електронної заявки. Національний банк повідомляє заявника для авторизації брокера про початок адміністративного провадження невідкладно, але не пізніше наступного робочого дня, а за наявності обґрунтованих причин – не пізніше трьох робочих днів після його початку. Запис до Реєстру посередників протягом трьох робочих днів з дня прийняття рішення про реєстрацію особи як страхового та/або перестрахового брокера [130];

– нагляд за діяльністю на ринку страхування. Так, С. Г. Стеценко зауважує, що нагляд – це організаційно-правовий спосіб забезпечення законності й дисципліни, що характеризується виявленням і попередженням правопорушень щодо організаційно не підпорядкованих об’єктів [162, с. 196]. Певним чином доповнює представлену точку зору визначення таких науковців, як В. К. Колпаков та О. В. Кузьменко, згідно з яким нагляд – це здійснення спеціально уповноваженими органами цільового спостереження за станом законності, фіксації його порушень і вжиття заходів щодо притягнення порушників до відповідальності [61, с. 533]. Таким чином, як адміністративно-правовий метод державного регулювання ринку страхування нагляд – це діяльність зі спостереження та перевірки роботи учасників ринку страхування щодо відповідності законодавчим нормам, вимогам і правилам, а також виявлення порушників останніх та притягнення їх до відповідальності. Прикладом є нагляд за страховими

групами, передбачений ст. 115 Закону України «Про страхування». Норма визначає, що уповноважений регуляторний орган здійснює нагляд на консолідованій основі за страховими групами, переважна діяльність у яких здійснюється фінансовими установами. У межах нагляду за страховими групами регулятор: 1) здійснює нагляд за концентрацією ризику на груповому рівні. Страховики, які є учасниками страхової групи, та відповідальна особа такої страхової групи повинні регулярно, щонайменше один раз на рік, повідомляти регулятора про будь-яку суттєву концентрацію ризику на рівні страхової групи; 2) має право вимагати від страховиків, які є учасниками страхової групи, та відповідальної особи такої страхової групи регулярно, щонайменше один раз на рік, повідомляти регуляторний орган про всі суттєві внутрішньогрупові договори між учасниками страхової групи, включаючи договори з пов'язаними зі страховиком особами [142];

– інспекційні перевірки. Ідеться про особливий адміністративно-правовий метод, який передбачає пряме втручання уповноваженого суб'єкта владних повноважень у роботу учасника ринку страхування. Згідно із Законом України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX, перевірки проводяться на плановій або позаплановій основі з метою визначення рівня безпечності і стабільності операцій страховика та/або страхової групи, достовірності звітності страховика та/або страхової групи, дотримання вимог законодавства України у сфері фінансових послуг [142];

– корегувальні заходи, заходи раннього втручання та впливу. На відміну від перевірок, які спрямовані на пошук і фіксацію порушень законодавства, нормативних вимог та стандартів учасниками ринку страхування, заходи коригування, втручання та впливу є публічно-владною реакцією на такі порушення. Вони застосовуються для виправлення невідповідностей у роботі учасників страхового ринку, а також притягнення окремих осіб до юридичної відповідальності. Наприклад, відповідно до ст. 119 Закону України «Про страхування», у разі виявлення в діяльності

страховика або інших об'єктів нагляду ознак, що свідчать про потенційне порушення вимог законодавства України та/або про загрозу функціонуванню страховика або його фінансовому стану, регуляторний орган має право застосувати до страховика або інших об'єктів нагляду коригувальні заходи. Вони полягають у наданні рекомендацій щодо вчинення дій та/або необхідності утримання від вчинення будь-яких дій з метою усунення обставин та/або уникнення виявлених ризиків [142]. Заходи раннього втручання застосовуються для впливу на фінансово-організаційний стан діяльності учасника ринку страхування, а заходи впливу в разі порушення вимог Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX і нормативно-правових актів регуляторних органів, їх рішень та/або розпоряджень або здійснення страховиками ризикової діяльності, яка загрожує інтересам клієнтів чи інших кредиторів, або застосування іноземними державами або міждержавними об'єднаннями чи міжнародними організаціями до страховика санкцій, що становлять загрозу інтересам клієнтів чи інших його кредиторів та/або стабільності фінансової системи [142].

Підбиваючи підсумки представленого підрозділу наукового дослідження, можемо констатувати різноманіття та широту адміністративно-правових інструментів державного регулювання ринку страхування на території України. Їх виражено системою спеціальних форм і складових методів, що визначають зміст публічно-владної діяльності спеціальних регуляторних суб'єктів. Реалізуючи відповідні інструменти, останні не лише спрямовують і корегують роботу окремих учасників ринку страхування, а нормують його функціонування загалом.

2.3. Суб'єкти державного регулювання ринку страхування та особливості їх адміністративно-правового статусу

Механізм державного регулювання ринку страхування не мав би жодного сенсу в разі відсутності суб'єктів, які б приводили його до безпосередньої дії та виконували поставлені перед ним цілі. Вони становлять систему спеціальних публічно-владних органів, специфіка елементів якої пов'язана з особливостями адміністративно-правового статусу останніх.

Так, слово «статус» означає становище, стан, положення когось, чогось [155, с. 671]. Широкого вжитку категорія набула в роботах соціологів. А. М. Михненко, Ю. П. Сурмін та В. Д. Бакуменко розглядають соціальний статус як сукупність прав, привілеїв, моральних норм і обов'язків індивіда або соціальної групи, пов'язаний з виконанням первинної соціальної ролі, яка виявляється у формі поведінки, очікуваної відповідно до становища в суспільстві [42, с. 675]. В. В. Вербець, О. А. Субот, Т. А. Христюк обґрунтовують, що соціальний статус – це положення соціального суб'єкта в суспільстві, що передбачає для нього певні специфічні права й обов'язки, правила поведінки. Соціальний статус визначає становище індивіда або соціальної групи стосовно інших індивідів і груп, яке визначається за соціально значущими для цієї соціальної системи критеріями (економічними, політичними, соціально-правовими, професійно-кваліфікаційними тощо) [24]. У навчальному посібнику із соціології зазначено, що соціальний статус – це певна позиція людини в соціальній структурі групи та суспільства, що пов'язана з іншими позиціями через систему прав і обов'язків. Крім того, автор видання – Т. А. Опанасюк наголошує на нерівності категорії та розподіляє її на види: 1) головний статус – найбільш характерний для людини статус, який визначає стиль життя, коло знайомих тощо; 2) особистісний статус – становище, яке

людина займає в малій або в первинній групі, що зумовлене ставленням до нього оточуючих; 3) природний статус – визначається такими показниками, як стать, раса, національність; 4) набутий статус – позиції, які людина набуває в процесі життєдіяльності; 5) досягнутий статус – людина одержує завдяки власним зусиллям, бажанню вільного вибору, заслугам; 6) змішаний статус – має риси набутого та досягнутого статусу [106, с. 112–113].

Правознавці вважають, що правовий статус походить від соціального. Подібну думку обстоюють Н. К. Шаптала, Г. В. Задорожня, О. М. Бандурка та І. І. Литвин. «Правовий статус, як вид соціального також визначає становище суб'єкта в соціальній системі, однак лише в тій її частині, яка регулюється правом. Тому положення суб'єкта та його роль у такій системі врегульовується нормами права, шляхом визначення прав, обов'язків та інших юридично значущих властивостей і характеристик суб'єкта, що в сукупності встановлюють для останнього юридичні форми, порядок та межі реалізації ним своєї суспільно значущої поведінки. Саме завдяки правовому статусу особа включається в систему тих чи інших правовідносин», – пише останній [77, с. 21; 188].

Натомість С. В. Ківалов тлумачить вказану категорію як правовий стан, який характеризується комплексом прав, обов'язків і відповідною правосуб'єктністю, тобто здатністю володіти й користуватись наданими правомочностями [1]. У роботі Т. А. Занфірової правовий статус – це загальна правова категорія, яка характеризує суб'єкта права. Складовими категорії вчена вважає правосуб'єктність, основні права та обов'язки. Причому правовий статус, вважає авторка, не є ізольованою категорією. Інші пов'язані з ним юридичні явища забезпечують його функціонування та впливають на обсяг [47, с. 15]. Згідно з переконаннями Н. Я. Якимчук, правовий статус – це юридична форма відображення суспільного положення суб'єкта права. Елементом його структури вчена бачить суб'єктивне право

яке виражає соціальну свободу, потреби та інтерес. Суб'єктивне право є вираженою в праві соціальною можливістю користуватися благом, юридичним засобом задоволення та захисту інтересів суб'єкта, а не елементом конкретного правовідношення [194, с. 83].

Видовим відгалуженням загального правового є адміністративно-правовий статус, внутрішня специфіка якого не менш глибокою, у зв'язку з чим зміст зазначеної категорії є також дискусійним. Наприклад, на думку С. М. Гусарова, адміністративно-правовий статус – це врегульоване сукупністю адміністративно-правових норм юридичне становище, що передбачає реалізацію компетенції органів державної влади [36]. На думку О. М. Круглова, адміністративно-правовий статус – це правове становище фізичної або юридичної особи, яке нерозривно пов'язана із соціальною структурою суспільства, рівнем демократії, станом законності. Адміністративно-правовий статус становить важливу й органічну частину загального правового статусу, встановленого Конституцією України та іншими законодавчими актами. Категорія узагальнює різноманітні права, обов'язки, гарантії з урахуванням галузевої правоздатності [72, с. 31].

На думку М. А. Бояринцевої та В. В. Нижникової, адміністративно-правовий статус – це встановлена законом та іншими правовими актами сукупність прав і обов'язків, що гарантують участь в управлінні державними справами і задоволення публічних та особистих інтересів через діяльність державної влади й органів місцевого самоврядування [16, с. 21; 100, с. 56]. Проводячи характеристику адміністративно-правового статусу безпосередньо Пенсійного фонду України Г. О. Балик визначає категорію як правове становище владної організації, що впливає з його компетенції, а також із завдань, функцій, організації та порядку діяльності, відповідальності, взаємодії з іншими суб'єктами щодо реалізації державної політики у сфері пенсійного забезпечення та загальнообов'язкового державного соціального страхування [8, с. 166]. Адміністративно-правовий

статус державного службовця О. В. Литвин тлумачить як визначений чинним законодавством перелік суб'єктивних прав, юридичних обов'язків, гарантій їх реалізації, а також обмежень, котрі в сукупності забезпечують реалізацію державним службовцем повноважень у межах функцій і завдань державної служби. Керуючись таким баченням, автор виокремлює складові адміністративно-правового статусу, а саме: права; обов'язки; гарантії реалізації прав та обов'язків; обмеження державних службовців [78, с. 74]. В. В. Майоров адміністративно-правовим статусом Національної поліції вважає врегульоване нормами адміністративного права її ієрархічне становище в системі публічної влади, що визначається властивостями цільового (мета, завдання, функції), структурно-організаційного (система, структура, взаємозв'язки, підконтрольність, підзвітність), компетенційного (адміністративні права й обов'язки, предмети відання, гарантії діяльності) елементів [85, с. 92]. Адміністративно-правовий статус Національної гвардії України О. І. Безпалова та Д. О. Горбач розкривають як правове положення органу в системі державного управління в адміністративно-політичній сфері, що визначається шляхом закріплення в чинному адміністративному законодавстві мети її створення, завдань, функцій, предметів відання, повноважень, гарантій діяльності й відповідальності, що дозволяє їй бути учасником адміністративно-правових відносин [10, с. 34].

Отже, адміністративно-правовий статус, ураховуючи наведені наукові підходи, слід тлумачити як положення фізичної та/або юридичної особи в координатах адміністративних правовідносин і структурі публічного управління, що визначено її правами, обов'язками, наявністю владних повноважень та компетенцією. Обсяг і зміст адміністративно-правового статусу прямо залежать від рівня урегульованості й визначеності правовими нормами.

Переходячи до огляду прикладів суб'єктів державного регулювання страхового ринку та їх юридичних можливостей, варто звернутись до

положень Закону України «Про страхування», де висвітлено зазначене питання. Так, відповідно до п. 40 ч. 1 ст. 1 документа, основним регулятором страхового ринку є Національний банк України [142].

Адміністративно-правовий статус цього відомства визначено Конституцією та окремим Законом України «Про Національний банк України». Відповідно з положеннями вказаних документів, НБУ є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються законодавством України. Національний банк має статутний капітал, що є державною власністю. Розмір статутного капіталу становить 10 мільйонів гривень. Розмір статутного капіталу може бути збільшений за рішенням Ради Національного банку. Джерелами формування статутного капіталу Національного банку є частина його прибутку до розподілу, а за потреби – Державний бюджет України. Одержання прибутку не є метою діяльності Національного банку. Національний банк є економічно самостійним органом, який здійснює витрати за рахунок власних доходів, а у визначених законодавством випадках – також за рахунок коштів Державного бюджету України. Національний банк є юридичною особою, має відокремлене майно, що є об'єктом права державної власності й закріплено за ним на праві господарського відання. НБУ не відповідає за зобов'язаннями органів державної влади, а органи державної влади не відповідають за зобов'язаннями Національного банку, крім випадків, коли вони добровільно беруть на себе такі зобов'язання [66; 137].

Конституційні та законодавчі положення засвідчують, що Нацбанк є незвичайним державним органом у стандартному розумінні. Він не належить до жодної з гілок державної влади та слугує головним елементом банківської системи України й національної економіки. Причому НБУ не є класичним банком, адже не реалізує банківську діяльність як таку. Це дало

змогу констатувати цілком унікальне положення вказаного державного відомства, що додатково підкреслено його особливим набором функцій.

Зазначеному питанню присвячено ст. 99 Конституції, а також ст. 6 та 7 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року № 679. Так, ключова функція НБУ – забезпечення стабільності грошової одиниці, підтримка фінансової стабільності держави та банківської системи [66; 137]. Крім того, НБУ реалізує значне коло додаткових функцій, притаманних саме його унікальному адміністративно-правового статусу, наприклад: 1) відповідно до розроблених Радою Національного банку України основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику; 2) монопольно здійснює емісію національної валюти України та організує готівковий грошовий обіг; 3) відповідно до закону здійснює емісію цифрових грошей Національного банку, визначає порядок їх випуску, зберігання та погашення, а також особливості виконання платіжних операцій з їх застосуванням; 4) є кредитором останньої інстанції для банків та організує систему рефінансування; 5) встановлює для банків правила проведення банківських операцій, бухгалтерського обліку та звітності, захисту інформації, коштів і майна; 6) організовує створення й методологічно забезпечує систему грошово-кредитної та фінансової статистики, статистики платіжного балансу, міжнародної інвестиційної позиції, зовнішнього боргу, статистичної інформації фінансових установ, державне регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк; 7) визначає напрями розвитку сучасних електронних банківських і платіжних технологій, створює та забезпечує безперервне, надійне та ефективне функціонування, розвиток створених ним платіжних, облікових систем, національної системи електронної дистанційної ідентифікації Національного банку (системи BankID Національного банку), встановлює умови взаємодії суб'єктів у таких системах, контролює створення

платіжних інструментів, систем автоматизації банківської діяльності та діяльності на платіжному ринку, засобів захисту інформації про банківську діяльність і діяльність на платіжному ринку; 8) здійснює банківське регулювання та нагляд на індивідуальній та консолідованій основі; 9) здійснює валютне регулювання, визначає порядок виконання операцій в іноземній валюті, організовує і здійснює валютний нагляд за уповноваженими установами; 10) визначає особливості функціонування банківської системи України, діяльності небанківських фінансових установ та інших осіб, які не є фінансовими установами, але мають право надавати окремі фінансові послуги, регулювання та нагляд за діяльністю яких здійснює Національний банк, здійснення нагляду, зокрема валютного, за такими особами в разі введення воєнного стану чи особливого періоду, здійснює мобілізаційну підготовку системи Національного банку та інші [137].

Крім загальної компетенції та функціоналу, на НБУ покладається низка додаткових повноважень, передбачених спеціальним законодавством у сфері страхування. На сьогодні як основний регулятор страхового ринку Національний банк України, відповідно до Закону України «Про страхування» від 18 листопада 2021 року № 1909-IX: 1) розробляє і затверджує нормативно-правові акти, обов'язкові до виконання органами державної влади, органами місцевого самоврядування, страховиками, їх об'єднаннями, страховими посередниками та особами, які надають допоміжні послуги, та контролює їх виконання; 2) здійснює ліцензування страховиків та авторизацію страхових посередників, реєстрацію філій страховиків-нерезидентів та затверджує умови здійснення діяльності із страхування, здійснення якої потребує відповідної ліцензії чи авторизації, та порядок контролю за їх додержанням; 3) встановлює пруденційні вимоги, у тому числі вимоги до розміру регулятивного капіталу, додержання правил надання страхових послуг, а також правила формування і обліку технічних

резервів; 4) визначає критерії віднесення страховиків до категорії значимих страховиків; 5) затверджує умови авторизації страхових посередників; 6) затверджує порядок проведення безвиїзного нагляду та інспекційних перевірок і оформлення їх результатів, включаючи порядок проведення перевірки афілійованих та споріднених осіб об'єкта нагляду; 7) проводить самостійно чи разом з іншими державними органами перевірку діяльності учасників ринку страхування (крім клієнтів), а також юридичних осіб та фізичних осіб, які здійснюють діяльність на ринку страхування, для яких законом встановлені вимоги щодо авторизації; 8) у разі порушення законодавства про страхування, фінансові послуги та захист прав споживачів, виданих ним нормативно-правових актів застосовує заходи впливу, заходи раннього втручання та коригувальні заходи, а також накладає адміністративні стягнення; 9) проводить тематичні перевірки діяльності страховиків за результатами аналізу макроекономічних показників та аналізу ризиків, що мають вплив на діяльність страховиків; 10) встановлює порядок складання і подання звітів, звітності та іншої інформації страховиками, а також отримує такі звіти, звітність, іншу інформацію та пояснення до них; 11) встановлює порядок розкриття інформації учасниками ринку страхування відповідно до законодавства України; 12) визначає кваліфікаційні вимоги до керівників страховика, осіб, відповідальних за ведення бухгалтерського обліку, та інших осіб, відповідальних за виконання ключових функцій, зокрема на умовах аутсорсингу, та може вимагати звільнення з посади осіб, які не відповідають встановленим вимогам для зайняття такої посади, або розірвання відповідних договорів, а також виконує інші повноваження визначені законодавством України в галузі страхування [142].

Проведений аналіз засвідчує, що НБУ, безперечно, наділений критичним масивом повноважень і функцій у сфері державного регулювання ринку страхування, адже його компетенція поширюється на

більшість питань, вирішення яких прямо впливає на законність, ефективність, правильність роботи учасників страхової галузі. Водночас, на нашу думку, не варто говорити про цілковиту монополію влади Нацбанку в досліджуваній у дисертації царині. Крім нього, важливі повноваження також реалізують низку інших владних інституцій [177].

Зокрема, відмітити варто Верховну Раду України (далі – ВРУ) та Президента України, які відповідають за формування керівного складу Національного банку України. Обидві інституції є вищими відомствами публічного сектору з чітким переліком конституційних функцій. Так, Верховна Рада України – це парламент – єдиний орган законодавчої влади [66]. Так, В. М. Довгань зазначає: «Парламент – це виборний колегіальний орган державної влади, який наділений законодавчими повноваженнями. Однією з найголовніших ознак демократичного розвитку суспільства й держави загалом є функціонування демократичного парламенту – органу, що має повну довіру народу, виступає від його імені й підтримує соціальні зв'язки з ним. Від того, наскільки ефективною є діяльність парламенту безпосередньо залежить рівень народного представництва та захисту інтересів громадян країни» [41, с. 15–16].

Чинний український парламент, відповідно до розділу IV Конституції складається із народних депутатів, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. До повноважень Верховної Ради України належить: 1) внесення змін до Конституції України; 2) призначення всеукраїнського референдуму з питань, визначених Конституцією; 3) прийняття законів; 4) затвердження Державного бюджету України та внесення змін до нього, контроль за виконанням Державного бюджету України, прийняття рішення щодо звіту про його виконання; 5) визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації

Північноатлантичного договору; 6) затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; 7) оголошення за поданням Президента України стану війни і укладення миру, схвалення рішення Президента України про використання Збройних Сил України та інших військових формувань у разі збройної агресії проти України тощо [66].

На відміну від ВРУ, Президент України не є органом державної влади, але виступає гарантом державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина. Він обирається громадянами України на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п'ять років. До повноважень Президента відноситься: 1) забезпечення державної незалежності, національної безпеки; 2) представлення держави в міжнародних відносинах, здійснення керівництва зовнішньополітичною діяльністю держави, ведення переговорів та укладення міжнародних договорів України; 3) прийняття рішень про визнання іноземних держав; 4) призначення та звільнення глав дипломатичних представництв України в інших державах і при міжнародних організаціях; 5) зупинення дії актів Кабінету Міністрів України з мотивів невідповідності Конституції; 6) призначення на посади та звільнення з посад вищого командування Збройних Сил України, інших військових формувань; 7) здійснення керівництва у сферах національної безпеки та оборони держави тощо [66].

Відповідно до Закону України «Про Національний банк України», призначають і звільняють з посади Голову Національного банку України за поданням Президента України. Причому особа, яка претендує на вказану посаду, має відповідати низці законодавчих вимог. Зокрема, головою НБУ може бути особа, яка є громадянином України, постійно проживає в Україні, має повну вищу освіту в галузі економіки чи фінансів або науковий ступінь у галузі економіки чи фінансів та яка має не менше 10 років досвіду

роботи в органі законодавчої влади або на керівних посадах в інших органах державної влади та державних органах, що забезпечують формування та реалізацію державної фінансової, економічної чи правової політики, або на керівних посадах у міжнародних фінансових організаціях, або на керівних посадах у банку, або наукової роботи за фінансовою, економічною чи правовою тематикою, а також яка здатна за своїми діловими, моральними якостями та станом здоров'я обіймати цю посаду, за умови що відомості про таку особу відсутні в Єдиному державному реєстрі осіб, які вчинили корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення. Особа не може бути головою Національного банку, якщо вона має представницький мандат або обіймає чи обіймала посаду керівника органу державної влади, іншого державного органу, голови чи члена Ради Національного банку (крім голови Національного банку), якщо не минув один рік з дня її звільнення з такої посади, або є державним службовцем, або є керівником політичної партії чи членом керівного органу політичної партії, або є працівником юридичної особи, зокрема її керівником, чи входить до складу керівного органу юридичної особи (крім Національного банку та інших юридичних осіб, у керівних органах яких законом передбачена участь представників Національного банку або акції (частки, паї) яких належать Національному банку), або є прямим чи опосередкованим власником акцій (часток, паїв) юридичної особи, державне регулювання та нагляд за діяльністю якої здійснює Національний банк. На час перебування на посаді голова Національного банку зупиняє членство в політичній партії [137]. Крім визначеного, до повноважень Верховної Ради України та Президента України відповідно до положень Конституції України, належить призначення на посади половини складу Ради Національного банку України [66].

Слід наголосити також на ролі ВРУ у формуванні законодавчої основи роботи ринку страхування, а також державної політики у сфері

небанківських послуг. Для цього в системі парламенту передбачено спеціальний Комітет з питань фінансів, податкової та митної політики, що згідно із Законом України «Про комітети Верховної Ради України» від 4 липня 1995 року № 116/95-ВР, становить орган ВРУ, який утворюється з числа народних депутатів України для здійснення законопроектної роботи, підготовки й попереднього розгляду питань, віднесених до повноважень ВРУ, виконання контрольних функцій [135].

Попри досить широке коло стандартів і правил, за якими функціонує страховий ринок, широкі регулятивні важелі, які до нього застосовуються з боку НБУ, він залишається сферою підприємницької діяльності, а отже, не може бути монополізованим, за що відповідає наступний суб'єкт державного регулювання – Антимонопольний комітет України. Як і у випадку з Нацбанком, адміністративно-правовий статус Антимонопольного комітету встановлено окремим Законом України «Про Антимонопольний комітет України», за яким останній є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого визначено забезпечення державного захисту конкуренції в підприємницькій діяльності та у сфері публічних закупівель. Особливості спеціального статусу Антимонопольного комітету України зумовлені його завданнями та повноваженнями, зокрема роллю у формуванні конкурентної політики, визначаються Законом, іншими актами законодавства і полягають, серед іншого, в особливому порядку призначення та звільнення Голови Комітету, його заступників, державних уповноважених, уповноважених з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель, голів територіальних відділень Комітету, у спеціальних процесуальних засадах його діяльності, наданні соціальних гарантій, охороні особистих і майнових прав працівників Антимонопольного комітету України на рівні з працівниками правоохоронних органів в умовах оплати праці. Вказаний орган підконтрольний Президенту України та підзвітний Верховній Раді України.

Антимонопольний комітет України буде свою діяльність на принципах: законності; гласності; захисту конкуренції на засадах рівності фізичних та юридичних осіб перед законом і пріоритету прав споживачів [127].

Основним завданням Антимонопольного комітету України Закон визначає участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:

- 1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом і пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення та припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;
- 2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;
- 3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції;
- 4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції;
- 5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері публічних закупівель;
- 6) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за доприпустимістю такої допомоги для конкуренції [127].

Таким чином, на сьогодні державне регулювання ринку страхування здійснюється декількома суб'єктами державної влади й управління. Аналіз їх адміністративно-правового статусу показав різну роль і ступінь участі в організації та забезпеченні роботи національної галузі страхування та її учасників. Ключовими повноваженнями серед всього суб'єктного складу наділений Національний банк України. Це головний регулятор, до компетенції якого належить застосування широкого кола адміністративно-правових інструментів: ліцензування, нагляд, проведення перевірок учасників ринку тощо. Водночас, крім НБУ, систему суб'єктів також становлять: а) Верховна Рада України – здійснює законодавче забезпечення

функціонування страхового ринку загалом та окремих учасників державного регулювання, зокрема НБУ; розробляє та затверджує державну політику у сфері небанківських фінансових послуг; призначає та звільняє з посади Голову Національного банку України; призначає половину складу Ради Національного банку України; б) Президент України – спрямовує до парламенту подання про призначення чи звільнення з посади Голови НБУ; призначає половину складу Ради Національного банку України; в) Антимонопольний комітет України – здійснює контроль дотримання законодавчих вимог про економічну конкуренцію в роботі страхового ринку [177].

Висновки до розділу 2

Констатовано, що правове регулювання державного регулювання ринку страхування – це здійснюваний за допомогою правових норм, зокрема адміністративно-правових, широкий, упорядковуючий, регулятивний, забезпечувальний вплив на суспільно-правові відносини, які виникають у процесі діяльності державних органів та їх посадових осіб, спрямований на організацію законного і впорядкованого функціонування страхового ринку, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього.

Наголошено, що як джерело регулювання суспільно-правових відносин у сфері державного регулювання ринку страхування Конституція має таке значення: по-перше, її положення декларують ключові принципи, що слугують основою механізму реалізації державного регулювання відповідного ринку; по-друге, Конституція гарантує право на вільну, законну підприємницьку діяльність, що стосується, зокрема, господарської

діяльності, пов'язаної із страхуванням і реалізацією страхових продуктів; по-третє, норми Конституції закріплюють гарантії прав на окремі види страхування; по-четверте, Конституція визначає особливості адміністративно-правового статусу окремих суб'єктів державного регулювання в цій сфері, наприклад, Національного банку України.

Аргументовано, що правове регулювання державного регулювання ринку страхування ґрунтується на положеннях Конституції України, міжнародних актів, законодавчих, підзаконних документів, а також відомчих актів Національного банку України. У системі відповідних засад чільне місце посідають норми адміністративного права, адже саме за допомогою останніх визначаються: 1) стандарти, правила та вимоги, яким має відповідати весь сектор страхування, а також безпосередньо робота страховиків; 2) особливості статусу й склад повноважень суб'єктів, які реалізують державне регулювання ринку страхування; 3) адміністративно-правовий інструментарій державної регуляторної діяльності, а також порядку та специфіки його реалізації спеціально уповноваженими державними органами; 4) гарантії діяльності сторін відповідних правовідносин тощо.

Зазначено, що адміністративно-правові інструменти – це сукупна теоретична абстракція, яка описує систему форм практичної діяльності державних органів та їх посадових осіб, а також методів, що в межах таких форм застосовуються, сприяючи досягненню поставлених мети й завдань державного регулювання. Таким чином, адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринком страхування – це зовнішній вияв практичної діяльності спеціально уповноважених суб'єктів, що реалізується за допомогою особливого набору інструментів і засобів, тобто методів, через які органи державної влади та їх посадові особи забезпечують формування та організацію роботи прозорого, ефективного, якісного й економічно перспективного ринку страхування України.

Причому кожна група інструментів має свої особливості та співвідносяться між собою як частина й ціле.

Виокремлено такі загальні ознаки поняття «адміністративно-правові форми»: 1) становлять регламентовані нормами адміністративного права моделі зовнішньої, компетентної діяльності суб'єктів владних повноважень щодо реалізації публічних завдань і функцій; 2) подібна діяльність спрямована передусім на реалізацію вимог правових норм, якими встановлюється порядок та особливості діяльності представників владного сектору; 3) перелік застосованих адміністративно-правових форм є індивідуальним, адже суворо пов'язаний із системою завдань і функцій суб'єктів владних повноважень; 4) це – складна категорія, зміст якої формують однорідні за своєю природою та юридичним регламентом адміністративно-правові методи.

Обґрунтовано, що адміністративно-правові форми державного регулювання ринку страхування – це регламентовані законодавством України моделі повноважної, компетентної, цілеспрямованої діяльності державних органів, їх посадових осіб щодо організації та підтримки належної, правомірної і законної роботи страхового ринку, які реалізуються за допомогою однорідних за природою та юридичними властивостями адміністративно-правовими методами.

З'ясовано, що встановлення дозволів і заборон – це одна з ключових форм регуляторної діяльності держави, адже саме завдяки їй відбувається координація та спрямування дій учасників ринку страхування відповідно до сформульованого курсу розвитку останнього. Вказана форма органічно комбінується з іншими, адже відповідні владні веління зазвичай супроводжуються виданням підзаконних нормативних документів, або встановлюються паралельно із прийняттям рішення за підсумком реалізації адміністративної процедури. Керуючись заборонами й дозволами, учасники ринку страхування підтримують суцільну законність своєї діяльності,

забезпечуючи таким чином її повну відповідність правилам, вимогам і стандартам.

Встановлено, що методи державного регулювання ринку страхування – це сукупність юридично визначених, владно-управлінських способів, засобів і заходів, за допомогою яких держава в особі уповноважених органів та їх посадових осіб виконує покладені на неї публічні завдання та функції за напрямом організації, упорядкування та координації діяльності ринку страхування загалом та його учасників зокрема. До останніх віднесено такі: ліцензування страхової діяльності, авторизація діяльності з надання супровідних послуг на ринку страхування, нагляд, інспекційні перевірки, корегувальні заходи, заходи раннього втручання та впливу.

Зауважено, що Нацбанк є незвичайним державним органом у стандартному розумінні. Він не належить до жодної з гілок державної влади та слугує головним елементом банківської системи України й національної економіки. Причому НБУ не є класичним банком, адже не реалізує банківську діяльність як таку. Це дало змогу констатувати цілком унікальне положення вказаного державного відомства, що додатково підкреслено його особливим набором функцій.

Аргументовано положення про те, що на сьогодні державне регулювання ринку страхування здійснюється декількома суб'єктами державної влади й управління. Аналіз їх адміністративно-правового статусу засвідчив різну роль і ступінь участі в організації та забезпеченні роботи національної галузі страхування та її учасників. Ключовими повноваженнями серед всього суб'єктного складу наділений Національний банк України. Це головний регулятор, до компетенції якого належить застосування широкого кола адміністративно-правових інструментів: ліцензування, нагляд, проведення перевірок учасників ринку тощо. Крім НБУ, систему суб'єктів також становлять: а) Верховна Рада України – здійснює законодавче забезпечення функціонування страхового ринку

загалом та окремих учасників державного регулювання, зокрема НБУ; розробляє та затверджує державну політику у сфері небанківських фінансових послуг; призначає та звільняє з посади Голову Національного банку України; призначає половину складу Ради Національного банку України; б) Президент України – спрямовує до парламенту подання про призначення чи звільнення з посади Голови НБУ; призначає половину складу Ради Національного банку України; в) Антимонопольний комітет України – здійснює контроль за дотриманням законодавчих вимог про економічну конкуренцію в роботі страхового ринку.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ СТРАХУВАННЯ

3.1. Зарубіжний досвід державного регулювання ринку страхування та можливості його використання в Україні

На сьогодні ринок страхування в усьому світі активно розвивається, що, зокрема, виявляється у формуванні цікавих і різноманітних підходів до державного регулювання цієї сфери суспільного життя. З огляду на це, у межах представленого підрозділу дисертаційного дослідження вважаємо за доцільне звернути увагу на зарубіжний досвід. 2023 року світовий ринок страхування отримав вигоду від покращення макроекономічного середовища, зростаючого економічного зростання та вищих процентних ставок. Станом на 2024 рік світове економічне зростання становило 2,7 %, що є покращенням порівняно з попередніми роками. Глобальний дохід від страхових премій зріс на 3,2 % до 7,6 трлн доларів США, причому США лідирують на ринку з 44,9 %, а Китай – з 10,1 %. Німеччина залишається на шостому місці, але її частка на ринку дещо знизилася до 3,4 %. Попри те, що проникнення страхування стагнує в промислово розвинених країнах, таких як США, попит на страхові продукти зростає на ринках, які розвиваються. Китай та Індія отримують вигоду від зростання середнього класу, чії вищі доходи забезпечують доступ до страхування життя та інших видів страхування. Продукти ощадного спорядження також відчують підвищений попит через високі процентні ставки, що дає страхуванню життя новий поштовх [215].

Передусім варто почати з вивчення досвіду країн Європейського Союзу, який прагне ширших і глибших ринків капіталу, щоб стимулювати

зростання та зв'язати інвесторів з компаніями таким чином, щоб підтримувати зелений і цифровий перехід. Страхові компанії в Європі, які керують близько 9 трлн євро, стоять поряд з банками, керуючими активами та постачальниками ринкової інфраструктури в центрі фінансового всесвіту ЄС. З огляду на успіх спільного банківського нагляду в межах банківського союзу, політики ЄС зараз обговорюють питання про те, чи варто продовжувати централізацію ринкового нагляду та чи потрібен Європі також страховий союз. Страхування стає дедалі більш транскордонним бізнесом, що вимагає більшої співпраці в управлінні ризиками та плануванні фінансової стабільності для піклування про страхувальників і залучення активів до роботи. 2023 року ці компанії інвестували в різні види інвестиційних фондів, акцій, корпоративних облігацій і акцій, переважно у Франції, Люксембурзі та Німеччині. За належних запобіжних заходів цей сектор міг би фінансувати більш різноманітне поєднання інвестицій [209].

Зауважимо, що законодавство ЄС має істотний вплив на національне законодавство у сфері страхування, оскільки держави-члени зобов'язані впроваджувати директиви ЄС та дотримуватися правил ЄС. Це зумовило певний рівень гармонізації між державами-членами, що сприяло створенню єдиного ринку страхових послуг. Однак вплив законодавства ЄС на національне законодавство також може бути складним, оскільки держави-члени повинні збалансувати свої національні інтереси з вимогами ЄС. Наприклад, впровадження Solvency II вимагало значних змін у національному страховому законодавстві та нормативно-правовій базі [210]. Регулювання ЄС у сфері страхування побудоване на кількох ключових принципах, спрямованих на забезпечення стабільного та конкурентного ринку страхування. Ці принципи включають: 1) захист страхувальників: забезпечення фінансової стабільності страхових компаній та їхньої здатності виконувати свої зобов'язання перед страхувальниками; 2) сприяння рівним умовам гри, що включає заохочення чесної конкуренції

між страховиками; 3) сприяння формуванню єдиного ринку: сприяння вільному руху страхових послуг і продуктів між державами-членами; 4) регуляторний нагляд: забезпечення дотримання страховиками правил та рекомендацій ЄС [210].

Перша країна ЄС, якій ми приділимо увагу, – Німеччина. Упродовж останніх років німецький ринок страхування є стабільним і розвивається. Водночас галузь стикається з такими викликами, як демографічні зміни та проблеми з її іміджем як роботодавця. Так, 2023 року галузь налічувала 488 млн договорів, що на 15 мільйонів більше, ніж у 2022-му. Як і раніше, особливо популярним залишався сегмент комплексного страхування, який включає автострахування, страхування майна та юридичних витрат. Страхування життя продовжує втрачати позиції, але спад дещо сповільнився, скоротившись на 0,4 % порівняно з попереднім роком. У середньому німці витрачали на страхування 2670 євро на душу населення, що на 23 євро більше, ніж 2022 року. Попри це, рівень проникнення страхування знижувався третій рік поспіль, впавши до 5,5 % (попередній рік – 5,8 %). 2023 року галузь зібрала премій на суму 226 млрд євро. Приватне медичне страхування зросло на 2,8 % (до 48,4 млрд євро). Комплексне страхування продемонструвало найбільше зростання – 7,4 %. Одна з причин зростання полягає в тому, що ці напрями бізнесу збільшили обсяг премій на договір через коригування премій, пов'язане зі зростанням витрат [201]. За даними Німецької страхової асоціації (GDV), у страховій галузі працює 473 800 осіб, з яких 290 100 зайняті в офісних та «польових» продажах. Наразі в галузі по всій Німеччині працює близько 183 700 самозайнятих польових продавців, і ця кількість неухильно скорочується протягом багатьох років. Попри ці вражаючі цифри, брак молодих фахівців наразі є серйозною проблемою: кожне третє місце для учнів залишається незаповненим. Кількість учнів у цьому секторі залишається стабільною – на рівні 10 000 протягом багатьох років [201].

Ключовим нормативно-правовим актом, за допомогою якого здійснюється державне регулювання, є Закон про нагляд за страхуванням (VAG), ключовим призначенням якого є регулювання нагляду за страховиками та пенсійними фондами, що працюють у Німеччині. Кожен учасник ринку, який здійснює страхову діяльність або діяльність з пенсійними фондами, має дотримуватися державних вимог, що сприяють початку та продовженню підприємницької діяльності. Особливе значення мають правила, що забезпечують безперервне виконання договорів і захист клієнтів. Закон про нагляд також регулює питання, що стосуються асоціацій взаємного страхування, іноземних філій та участі. Він не поширюється на компанії соціального страхування. Нагляд є відповідальністю Федерального управління фінансового нагляду (BaFin). Воно було засноване 1 травня 2002 року та складається з нагляду за страховими компаніями, банками та емітентами цінних паперів. Окремі страховики безпосередньо підлягають державному нагляду.

Нагляд за страхуванням розділений між федеральним урядом і землями – відповідно до федеральної системи Федеративної Республіки Німеччина. Федеральне управління фінансового нагляду (BaFin) здійснює від імені федерального уряду нагляд за приватними страховими компаніями, що працюють у Німеччині та мають суттєве економічне значення, а також за державними страховиками, що працюють за межами однієї федеральної землі. Державні наглядові органи здійснюють нагляд переважно за державними страховиками, діяльність яких обмежується відповідною федеральною землею, та приватними страховиками, які мають менше економічне значення. Усі приватні й державні страхові компанії, що здійснюють приватне страхування в межах Закону про нагляд за страхуванням (VAG) та мають головний офіс у Німеччині, таким чином підлягають нагляду BaFin або державних органів нагляду. З початку 2002 року пенсійні фонди, а з грудня 2004 року – вітчизняні

перестраховики, також підлягають необмеженому нагляду за страхуванням згідно із Законом про нагляд за страхуванням, який здійснює BaFin. Страхові компанії з головним офісом в іншій державі-члені ЄС або державі-учасниці ЄЕЗ, які здійснюють діяльність у Німеччині шляхом надання послуг, передусім підлягають нагляду з боку своєї країни походження. Однак BaFin втручається після консультації з іноземним органом нагляду, якщо виявляє порушення загальних німецьких правових принципів [213].

Незалежне федеральне агентство в межах повноважень Федерального міністра фінансів. Федеральний інститут було створено 2002 року шляхом об'єднання Федерального управління банківського нагляду з Федеральним управлінням нагляду за торгівлею цінними паперами та Федеральним управлінням нагляду за страхуванням. Федеральний інститут об'єднує бізнес-сфери трьох колишніх органів нагляду та продовжує їх діяльність. BAFin здійснює нагляд за банками, компаніями, що надають фінансові послуги, та страховими компаніями, фондами й інвестиційними компаніями, щоб забезпечити належне функціонування фінансового сектору. Це передбачає нагляд за платоспроможністю (забезпечення платоспроможності фінансових компаній і страхування депозитів), ринковий нагляд (справедливі та прозорі ринкові умови, запобігання інсайдерській торгівлі, боротьба з відмиванням грошей) та захист інвесторів і споживачів (включаючи сертифікацію пенсійних планів). У банківському секторі Федеральне управління фінансового нагляду (BAFin) здійснює нагляд за банками, будівельними товариствами та інвестиційними компаніями відповідно до положень Закону Німеччини про банківську діяльність (KWG), якщо Європейський центральний банк не має юрисдикції. Цей банківський нагляд здійснюється в суспільних інтересах. Він має протидіяти зловживанням, які можуть поставити під загрозу безпеку активів, довірених кредитним установам, погіршити належне

ведення банківської діяльності або завдати значної шкоди економіці загалом [196].

Таким чином, здійснюючи наглядову діяльність, BaFin приділяє особливу увагу таким моментам: 1) страхова компанія має належним чином провадити свою діяльність і дотримуватися всіх законодавчих та нормативних вимог. Правова база забезпечується переважно Законом про нагляд за страхуванням (VAG), Законом про договори страхування (VVG) та Цивільним кодексом Німеччини (BGB); 2) страхова компанія повинна стягувати відповідні премії за очікувані виплати та створювати достатні технічні резерви; 3) капітальні інвестиції мають здійснюватися відповідно до принципу обачної ділової практики. Цільові активи мають бути покриті відповідними доцільними інвестиціями. Крім того, компанія повинна мати достатньо вільних фінансових ресурсів для покриття неочікуваних збитків; 4) страхова компанія має дотримуватися комерційних принципів. Наприклад, бухгалтерський облік і фінансова звітність повинні бути належними. Баланси та звіти про прибутки та збитки повинні відображати справжні активи, фінансовий стан і прибутки компанії. Крім того, страхова компанія повинна впровадити відповідну систему внутрішнього контролю для планування, управління та контролю; 5) власні кошти страхової компанії (платоспроможність) повинні бути достатніми. Інакше страховик зобов'язаний подати органу нагляду план реструктуризації, якщо вимога до капіталу платоспроможності не виконана, та план фінансування, якщо мінімальна вимога до капіталу не виконана. Крім того, страхові компанії повинні отримати належне перестрахування [213].

Отже, державне регулювання страхового ринку в Німеччині орієнтоване на захист страхувальників і стабільності всієї фінансової системи. У Німеччині страховий сектор суворо контролюється, щоб гарантувати, що страхові компанії можуть постійно виконувати свої зобов'язання, а інтереси споживачів захищені. Найважливішою державною

установою в цій сфері є Федеральне управління фінансового нагляду (BaFin), яке контролює діяльність страхових компаній та забезпечує їхню фінансову стабільність, прозорість і відповідність законодавству. BaFin регулярно перевіряє платоспроможність компаній, тобто їхню здатність виконувати довгострокові зобов'язання перед страхувальниками. Правовою основою для страхового нагляду є Закон про страховий нагляд (VAG), який містить положення про створення компаній, вимоги до капіталу, звітність і наглядові повноваження. Крім того, Закон про договори страхування (VVG) та численні директиви ЄС також відіграють важливу роль у формуванні регуляторної бази.

Таким чином, досвід Німеччини у сфері державного регулювання ринку страхування є цікавим для України, оскільки: по-перше, законодавство цієї країни побудовано таким чином, що страхові компанії діють у чітко визначених правових межах, зберігаючи водночас гнучкість для розвитку та впровадження нових продуктів; по-друге, приклад Німеччини засвідчує, що нагляд може бути не лише інструментом контролю, а й чинником стимулювання якості послуг, фінансової стійкості компаній і захисту прав споживачів; по-третє, важливою є також культура страхування, що формувалася в Німеччині десятиліттями в тісному зв'язку з політикою держави.

Страхування у Франції щорічно збирає понад 200 млрд євро внесків, а інвестиційний портфель становить майже 2300 млрд євро, або 103 % ВВП. Наведена статистика відображає особливо високу економічну та соціальну вагу цієї галузі, оскільки вона підтримує всіх французів, окремих осіб і підприємства, на всіх етапах життя та розвитку. Дійсно, страхування захищає французів та їхні активи (автомобілі, будинки тощо) від ризиків усіх видів. Воно також захищає діяльність та активи компаній, дедалі частіше від наслідків кібератаки. Завдяки успіху страхування життя, воно масово фінансує економіку, зокрема підприємства (59 %), а також уряди

(33 %); ці інвестиції мають форму облігацій (71 %), а також акцій (17 %). Французьке страхування поступово стає більш міжнародним, з незначним зростанням обороту за кордоном, як і іноземні страховики у Франції, що свідчить про певну зрілість французького страхового ринку [208].

У Франції три кодекси регулюють діяльність організацій у страховому секторі: Кодекс взаємного страхування (для компаній взаємного страхування та взаємних страховиків), Кодекс соціального забезпечення (пов'язаний з діяльністю з надання пенсійних послуг, зокрема щодо питань хвороби, утриманства та смерті) та Кодекс страхування. Останній є довідковим документом у сфері страхового права. Він спрямований на захист інтересів усіх зацікавлених сторін від ризиків і зловживань з боку спеціально уповноважених органів державної влади. Він об'єднує закони та нормативні акти, що регулюють діяльність страхових компаній, а також відносини між різними сторонами, страховиком і застрахованою особою. Усі страхові компанії, незалежно від того, чи є вони фізичними особами, чи онлайн страхувальниками, повинні дотримуватися правил, визначених Французьким страховим кодексом. Це їхня відповідальність. Аналогічно Французький страховий кодекс визначає права та обов'язки страхувальників на кожному етапі дії договору (підписки, термін дії договору, розірвання). Страховий кодекс також визначає, які страхові поліси є обов'язковими, і слугує основою для спеціальних страхових схем (наприклад, для державних службовців). Паралельно з цим кодексом страховики мають можливість застосовувати спеціальні положення, які, на відміну від класичних положень (так званих загальних положень та загальних положень), залежать від характеру страхового договору, особи або майна, що підлягає страхуванню [198].

Хоча страхування майна або особи існує вже кілька століть, створення нормативно-правової бази, а отже, Страхового кодексу, відбувається набагато пізніше та пов'язане з розвитком автомобіля. У 1930 році саме

автотранспортні засоби першими стали предметом закону, що регулює автомобільне страхування. Текст закону потім розвивався протягом десятиліть і розширювався іншими нормами, щоб сформувати кодекс, поширений на весь страховий сектор, який вперше з'явився в Указі № 76-667 від 16 липня 1976 року. Відтоді Страховий кодекс зазнав кількох суттєвих змін, зокрема внаслідок прийняття нових законів та указів, а також внесення змін до інших кодексів (Цивільного кодексу, Споживчого кодексу, Кримінально-процесуального кодексу, Грошово-фінансового кодексу) [198].

Крім того, ринок страхування у Франції регулюють низка органів, що забезпечують справедливість, стабільність та прозорість для страховиків та страхувальників. У Європі центральну роль відіграють Європейське управління зі страхування та професійних пенсій (EIOPA), а у Франції — АСРР (Французьке управління пруденційного нагляду та врегулювання) (підпорядковане Банку Франції). Ці регулятори встановлюють суворі законодавчі рамки та стандарти, яких повинні дотримуватися страхові компанії [211]. Одним з найвпливовіших регуляторних текстів є «Платоспроможність 2» (побутова назва Директиви 2009/138/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 25 листопада 2009 року). Остання базується на трьох засадах:

1) компонент 1 – кількісні вимоги: вимоги до капіталу, яких повинні дотримуватися страхові компанії, та визначення того, як страховики повинні розраховувати свої активи та зобов'язання, а також необхідний капітал для забезпечення платоспроможності (SCR) та мінімальний необхідний капітал (MCR);

2) компонент 2 – управління та нагляд: вимога щодо ефективних систем управління та ризиками, а також регулярної оцінки ризиків і платоспроможності (ORSA);

3) компонент 3 – вимоги щодо розкриття інформації та прозорості: страховики зобов'язані публікувати звіт про платоспроможність і

фінансовий стан (SFCR) та надавати детальну інформацію про свій профіль ризику, управління й капітал платоспроможності [211].

Вплив регулювання відчувається на кількох рівнях. Для бізнесу це призводить до значних витрат на дотримання вимог та впливає на те, як вони оцінюють ризики та встановлюють страхові премії. Суворі правила також можуть обмежувати інновації, роблячи впровадження нових страхових продуктів більш дорогим і складним [211].

Наступна Європейська країна, досвіду якої ми приділимо увагу, – Польська Республіка. Досвід Польщі у сфері державного регулювання ринку страхування є надзвичайно цінним для України, оскільки ця держава пройшла схожий історичний шлях трансформації від централізованої планової економіки до ринкової, а її страхова система була повністю перебудована відповідно до європейських стандартів. Особливу зацікавленість викликає те, як польська держава змогла створити ефективну, прозору та конкурентну систему страхування в умовах постсоціалістичного суспільства, водночас забезпечуючи захист прав споживачів і стабільність фінансової системи. Однією з характерних рис польського досвіду є поступовий, але системний підхід до реформування страхового ринку з чітким орієнтиром на інтеграцію в Європейський Союз. На кінець 2024 року 51 національна страхова компанія мала дозвіл на здійснення страхової діяльності в Польщі (23 страхові компанії, що здійснюють діяльність зі страхування життя, та 28 страхових компаній, що здійснюють діяльність у сфері іншого особистого страхування та страхування, крім страхування життя). Одна національна перестраховальна компанія мала дозвіл на здійснення перестрахової діяльності. У цьому ж році валова нарахована премія страхових компаній становила 78,89 млрд злотих і була на 9,15 % вищою, ніж у попередньому році. Валова письмова премія страхових компаній, що здійснюють діяльність зі страхування життя, становила 22,84 млрд злотих, що на 6,2 % більше, ніж 2023 року, натомість

валова письмова премія страхових компаній, що здійснюють діяльність у сфері іншого особистого страхування та страхування майна, – 56,05 млрд злотих, що на 10,4 % більше, ніж 2023 року [202].

Ринок страхування і перестрахування в Польщі функціонує відповідно до національного та європейського законодавства. Основним законодавством є Закон від 11 вересня 2015 року про страхову та перестрахову діяльність, який визначає: умови ведення бізнесу у сфері особистого страхування, майнового страхування та перестрахування, правила здійснення актуарної професії, принципи страхового нагляду та контролю за страховими та перестраховими компаніями, принципи організації та функціонування страхового економічного самоврядування. Питання, пов'язані з укладанням договорів страхування, додатково регулюються Цивільним кодексом (ст. 805–834), а принципи ведення бізнесу у сфері розповсюдження особистого та майнового страхування і перестрахування визначені в Законі про розповсюдження страхових продуктів від 15 грудня 2017 року, який застосовує Директиву IDD (2016/97/ЄС) – Директива про розповсюдження страхових продуктів, що встановлює єдині правила розповсюдження страхових продуктів у Європейському Союзі. Діяльність страхових і перестраховальних компаній також підпадає під дію положень Директиви про платоспроможність II (2009/138/ЄС), яка визначає принципи платоспроможності, управління ризиками й адекватного рівня капіталу, спрямовані на зміцнення фінансової стабільності сектору та забезпечення інтересів страхувальників [205].

Польський ринок страхування підтримується кількома інституціями, завданням яких є забезпечення його належного функціонування та захист прав як страховиків, так і їхніх страхувальників. До найважливіших установ належать [203]:

1. Польська страхова палата (PIU), заснована 1990 року, яка є організацією, що представляє всі страхові компанії, що працюють у Польщі.

Ця установа підтримує розробку законодавства, що стосується нових питань страхування, а також виконує освітню роль, працюючи над підвищенням обізнаності поляків щодо страхування. Членство в PIU є обов'язковим для страховиків.

2. Фонд гарантій страхування (UFG). Основною місією UFG є виплата компенсації невинним жертвам дорожньо-транспортних пригод, зокрема тим, хто постраждав від власників транспортних засобів без страховки та фермерів. UFG також компенсує збитки жертвам, якщо винуватець утік з місця аварії. Це також установа, яка збирає дані про історію травм водіїв і стягує штрафи за неотримання обов'язкового страхування цивільної відповідальності перед третіми особами.

3. Польське управління автострахування. РВУК – це організація, що об'єднує страховиків, які продають обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності (ОС) для власників транспортних засобів у Польщі. Членство в страхових компаніях є обов'язковим. Її основні обов'язки передбачають: укладання угод з іноземними установами про визнання страхових документів; підтримка або належне врегулювання збитків, завданих у Польщі іноземними водіями, які мають власну вітчизняну страховку; видача страхових документів, що визнаються за кордоном.

4. Польське управління фінансового нагляду (KNF), яке здійснює нагляд за фінансовими секторами: банківською справою, ринками капіталу, установами електронних грошей, страхуванням та пенсійним забезпеченням. Комісія відповідає за забезпечення належного функціонування та розвитку цих секторів, захист конкурентоспроможності, навчання та інформування громадськості про фінанси, а також за підтримку законодавства та нагляду за фінансовими ринками. Окрім вищезгаданих установ, польський страховий ринок також включає Асоціацію польських страхових та перестрахових брокерів, Польську палату страхових та

перестрахових брокерів, Торгово-промислової палати пенсійних товариств та Польську палату страхових та фінансових посередників.

5. Фінансовий омбудсмен. Основним обов'язком Фінансового омбудсмена, установи, яка замінила Страхового омбудсмена в жовтні 2015 року, є представлення інтересів клієнтів, які користуються послугами, що пропонуються на фінансовому ринку. Це стосується продуктів страхових компаній, банків, пунктів надання платіжних послуг, кредитних установ, інвестиційних фірм, брокерських контор, кредитних спілок тощо [203].

Таким чином, Польща не лише адаптувала своє законодавство до директив ЄС, а й створила незалежний наглядовий орган, який діє за принципами прозорості, професійності та підзвітності. Це дозволило підвищити довіру до страхових компаній з боку населення та бізнесу, а також мінімізувати ризики зловживань і банкрутств у цьому секторі. Також важливою особливістю є активна роль Польщі в розвитку страхування як фінансового інструменту соціального захисту населення. Страхування в цій країні стало не лише добровільною комерційною послугою, а й дієвим елементом загальної політики добробуту, що включає страхування здоров'я, пенсійне страхування та інші види соціального страхування. Для України польський приклад цікавий ще й тим, що ця держава успішно поєднала європейське правове регулювання з національними особливостями, не втрачаючи ефективності. Її досвід може стати своєрідною дорожньою картою для українських реформ, особливо в контексті євроінтеграції, де адаптація страхового ринку до норм і стандартів ЄС є одним з ключових напрямів.

І остання країна, досвіду якої обов'язково слід приділити увагу в межах актуалізованої в роботі проблематики, – Сполучені Штати Америки. Страхові компанії становлять основний сегмент індустрії фінансових послуг США. Страхову галузь часто поділяють на дві частини: 1) страхування

життя та здоров'я, яке також включає ануїтетні продукти; 2) страхування майна та від нещасних випадків, яке включає більшість інших видів страхування, таких як страхування власників житла, страхування автомобілів і різні комерційні види страхування, придбані підприємствами.

За даними рейтингового агентства страхування AM Best, чисті премії за 2023 рік для понад 300 компаній зі страхування життя/здоров'я (з понад 800 дочірніми компаніями) у Сполучених Штатах становили 677,6 млрд доларів, а загальна сума визнаних активів – 8,63 трлн доларів. Чисті премії за 2023 рік для понад 1000 компаній зі страхування майна, а також від нещасних випадків (з понад 2800 дочірніми компаніями) становили 852,9 млрд доларів, а загальна сума визнаних активів – 2,81 трлн доларів. Попри значну кількість страхових компаній, як страхування життя/здоров'я, так і страхування майна й від нещасних випадків також є досить концентрованими галузями, причому 25 провідних груп компаній зі страхування життя/здоров'я становлять 51,3 % від загального обсягу премій, а 25 провідних груп компаній зі страхування майна (від нещасних випадків) – 71,0 % від загального обсягу премій [214].

Переважає більшість питань, пов'язаних із страхуванням, переважно, регулюється на рівні штатів. Ця система регулювання впливає із Закону Маккаррана-Фергюсона 1945 року, який описує державне регулювання та оподаткування галузі як такі, що відповідають «суспільним інтересам» і чітко надає йому перевагу над федеральним законодавством. Хоча страхування в США традиційно регулювалося окремими штатами, багато хто в страховій галузі зараз вважає чинну систему штатів надмірно складною, антиконкурентною та надмірно обтяжливою. Пропозиції щодо реформ на національному рівні рухаються у двох напрямках. Один з них – це подвійна (федеральна/штатна) система статутування, подібна до подвійної системи регулювання банківської галузі, яка дозволить компаніям вибирати між системою штатів і національною регуляторною структурою та усуне

необхідність дотримуватися 51 набору різних правил. Інший – це модернізація системи штатів, яка створить основу для національної системи регулювання на рівні штатів з єдиними стандартами в таких сферах, як поведінка на ринку, ліцензування, подання заявок на нові продукти та перестраховування [214].

Кожен штат має власний набір законів і правил. Державні страхові департаменти контролюють платоспроможність страховиків, їхню поведінку на ринку та більшою чи меншою мірою розглядають і вирішують запити на підвищення тарифів на покриття, серед іншого. У комерційному страхуванні компенсація працівникам є найбільш регульованою, значною мірою тому, що вона, за винятком Техасу, передбачена законодавством штату [199]. Страхова компанія повинна отримати ліцензію, перш ніж вона зможе здійснювати діяльність. Це також регулюється штатами. Страхові компанії, які мають ліцензію та дозвіл на ведення діяльності в певному штаті, називаються «допущеними» страховиками та вважаються «доміцильованими» в штаті, який видав первинну ліцензію; вони є «внутрішніми» в цьому штаті. Після отримання ліцензії в одному штаті вони можуть звертатися за ліцензіями в інших штатах як «іноземні» страховики. Страховики, зареєстровані в іноземній країні, називаються «іноземними» страховиками в юрисдикціях США, де вони ліцензовані. Страховики з надлишковими лініями підпадають під дію інших ліцензійних угод, ніж стандартні компанії; їм потрібно отримати ліцензію та дозвіл лише в штаті їхнього доміцилювання, де вони є допущеною компанією та ведуть діяльність як компанія зі стандартними лініями, а їхня платоспроможність контролюється цим штатом. В інших штатах вони є «недопущеними» та не підлягають регулюванню ставок і полісів. Усі страхові компанії, включаючи страховиків з надлишковими лініями страхування, підлягають вимогам до капіталу та надлишку, які значно відрізняються залежно від штату. Деякі штати мають вимоги до окремих

видів страхування. Наприклад, у Нью-Йорку діють вимоги до капіталу та надлишку для компенсації працівникам [199].

У всіх штатах є організації, відомі як гарантійні фонди, через які галузь майнового, від нещасних випадків страхує претензії до неплатоспроможних страховиків. Страховики повинні бути членами гарантійних асоціацій як умова ліцензування. У разі неплатоспроможності їх оцінка здійснюється на основі діяльності, яку вони здійснюють у цьому штаті, для виплати неоплачених претензій. Винятком є страховики з надлишковими лініями страхування, які не є частиною системи гарантійних фондів і чиї страхувальники мають незначний захист від неоплачених претензій, якщо їхній страховик стане неплатоспроможним. Нью-Джерсі – єдиний штат, який створив гарантійний фонд спеціально для страховиків з надлишковими лініями страхування [199].

Хоча страхування в Сполучених Штатах традиційно регулювалося окремими штатами, багато хто в страховій галузі зараз вважає чинну систему штатів надмірно складною, антиконкурентною та надмірно обтяжливою. Пропозиції щодо реформ на національному рівні рухаються у двох напрямках. Один з них – це подвійна (федеральна/штатна) система статутування, подібна до подвійної системи регулювання банківської галузі, яка дозволить компаніям вибирати між системою штатів та національною регуляторною структурою та усуне необхідність дотримуватися 51 набору різних правил. Інший – це модернізація системи штатів, яка створить основу для національної системи регулювання на рівні штатів з єдиними стандартами в таких сферах, як поведінка на ринку, ліцензування, подання заявок на нові продукти та перестрахування. Крім того, у США експерти зауважують, що страхування, імовірно, залишиться регульованим на рівні штатів. Однак багато хто наполягає на розкритті більшої кількості інформації. Федеральне страхове управління Міністерства фінансів США наполягає на зборі національних даних про страхування, щоб допомогти

створити ширшу картину потенційного впливу високих страхових внесків та зміни клімату на страхове покриття. Але це був повільний процес, і він не зайшов так далеко, як сподівалися деякі прихильники.

Таким чином, в американській моделі особливо привертає увагу децентралізований підхід до державного регулювання ринку страхування, адже кожен штат має власний регуляторний орган, який відповідає за ліцензування компаній, нагляд за їх платоспроможністю та захист прав споживачів. Такий підхід дозволяє ефективно адаптувати політику до локальних умов і потреб, підтримуючи конкуренцію та інновації, однак причому він має й певні недоліки. Попри децентралізацію, особливий акцент у США робиться на прозорості й публічній звітності страховиків. Американські регулятори активно публікують інформацію про фінансовий стан компаній, що допомагає споживачам ухвалювати поінформовані рішення та сприяє здоровій конкуренції. Інституційна незалежність органів нагляду в США, таких як Національна асоціація страхових комісарів, створює передумови для стабільності й передбачуваності регуляторного середовища. Крім того, у США приділяють увагу фінансовій грамотності населення, зокрема через спільні програми держави та приватного сектору, що сприяє підвищенню рівня проникнення страхування в економіку.

Проведений у цьому підрозділі наукового дослідження аналіз дає змогу дійти до висновку, що на сьогодні в провідних країнах світу сформувались досить цікаві та дієві підходи до державного регулювання ринку страхування. Україні, з огляду на її економічні, політичні, безпекові та ментальні особливості, не можна прямо запозичувати відповідний досвід. Однак його цікавими моментами, як вбачається, є такі:

- по-перше, наявність гарантійних фондів, які надають додаткові гарантії застрахованим особам у разі неплатоспроможності їх страхових компаній;

- по-друге, прозорість і підзвітність страхових компаній, які активно публікують інформацію про їх фінансовий стан, що допомагає споживачам ухвалювати поінформовані рішення та сприяє здоровій конкуренції;
- по-третє, децентралізація системи страхування, що особливо актуально для України, оскільки різні регіони по-різному потерпають від ведення бойових дій;
- по-четверте, наявність жорсткої системи державного нагляду контролю (приклад Німеччини) з акцентом на попередження ризиків, стрес-тестування та раннє виявлення проблем у капіталі страховиків;
- по-п'яте, інтеграція норм європейської директиви Solvency II у національне законодавство, що забезпечує високу прозорість, звітність і вимоги до управління ризиками;
- по-шосте, наявність розвинених механізмів компенсацій для страхувальників у разі банкрутства.

3.2. Особливості державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану

Сьогодні ринок страхування України переживає досить складні часи, що обумовлені цілою низкою факторів, зокрема негативного характеру. Зокрема, як слушно вказують О. Ключка та Л. Богріновцева, за останні три роки ринок страхування в Україні відчув значні потрясіння через пандемію, війну та зростання ризиків. Попри складнощі, він демонструє здатність до адаптації, поступове відновлення і реагування на виклики, зберігаючи ключові позиції в сегментах автострахування та страхування життя. Загалом, війна суттєво вплинула на страховий ринок України, змусивши компанії адаптуватися до нових реалій, розробляти інноваційні продукти та шукати шляхи забезпечення фінансової стійкості в умовах підвищених

ризиків. По-перше, ринок страхування в Україні зазнав значного скорочення внаслідок війни, що виявилось у зменшенні кількості страхових компаній, особливо тих, які спеціалізуються на страхуванні життя. Загальна економічна нестабільність уповільнила темпи зростання галузі, що стало одним з ключових викликів для страховиків. Спочатку пандемія, а потім воєнні дії спричинили зміну пріоритетів серед страхових продуктів. Попит на медичне страхування помітно зріс, водночас населення та бізнес активніше страхують майно, особливо нерухомість. Проте страхування життя стало менш популярним через підвищену невизначеність і фінансові складнощі. По-друге, страхові компанії швидко адаптуються до нових умов, розробляючи продукти, які враховують ризики, пов'язані з війною. Також впроваджується цифровізація, що дозволяє забезпечити безперервність обслуговування клієнтів через онлайн платформи та дистанційні сервіси [56]. Крім того, автори підкреслюють, що компанії стикаються зі зростанням неплатоспроможності клієнтів, що ускладнює своєчасне внесення страхових платежів. Війна також змушує переглядати страхові тарифи й адаптувати їх до інфляції. Крім того, нові регуляторні вимоги створюють додаткові труднощі для страховиків. Українські страхові компанії активно переймають міжнародний досвід управління ризиками в умовах конфліктів. Співпраця з іноземними партнерами сприяє розвитку ринку, допомагаючи адаптувати його до сучасних викликів і забезпечувати стійкість у кризових умовах [56]. С. В. Качула аналізуючи сучасний стан страхового ринку на основі статистичних даних НБУ, дійшла до висновку, що ринок динамічно розвивається та слугує вагомим джерелом інвестицій серед небанківських фінансових секторів. Дослідження страхового ринку за 2020–2023 роки вказує на переважно несприятливі зміни, особливо порівняно з довоєнними показниками. Зокрема, кількість страхових компаній поступово зменшувалася (абсолютне відхилення 2023 року порівняно з 2020 роком становить 109), що є негативним показником. Також

спостерігалася нестабільність у динаміці страхових виплат і премій, але 2023 року ситуація почала покращуватися порівняно з 2022 роком [54].

Безперечно, і економічна криза, і пандемія COVID-19 негативним чином вплинули на ринок страхування України, однак, як вбачається, найбільший вплив на досліджувану галузь мало введення правового режиму воєнного стану. Останній, відповідно до чинного законодавства, становить особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності й передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню, військовим адміністраціям та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози, відсічі збройної агресії та забезпечення національної безпеки, усунення загрози небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності, а також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина, прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень [140]. С. І. Церковник цілком слушно підкреслює, що воєнний стан в Україні спричинив суттєві зміни в правовій сфері. Обмеження прав і свобод людини є невід'ємним елементом такого режиму, але воно повинне відповідати чітким критеріям і мати тимчасовий характер. Важливо, щоб практика застосування права в умовах воєнного стану відповідала принципам законності, необхідності, пропорційності, тимчасовості й ефективного контролю. Запровадження воєнного стану в Україні суттєво вплинуло на правову систему, зумовивши низку обмежень та адаптацію законодавства до нових реалій [186]. С. О. Кириченко, М.М. Лобко та В. М. Семененко, здійснюючи порівняння низки законодавчих і теоретичних визначень, стверджують, що вони за змістом практично ідентичні. Таким чином, до загальних ознак воєнного стану вказані вище автори відносять: по-перше, воєнний стан – особливий

правовий режим, який установлюється в державі або в окремих її місцевостях; по-друге, особливі повноваження органам державної влади, військовому командуванню, органам місцевого самоврядування потрібні для відвернення загрози або відсічі збройній агресії проти України; по-третє, введення правового режиму воєнного стану не означає оголошення війни. Воєнний стан – відповідь на наявну загрозу суверенітету й територіальній цілісності та на збройну агресію; по-четверте, введення правового режиму воєнного стану передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини та громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень; по-п'яте, сучасне міжнародне право не захищає державу-агресора, тому введення воєнного стану державою, яка стала жертвою агресора, не перешкоджатиме наданню їй військової та інших видів допомоги; по-шосте, з уведенням правового режиму воєнного стану (поряд з мобілізацією) в державі настає особливий період [55].

Таким чином, запровадження правового режиму воєнного стану апріорі впливає на нормальний стан функціонування всіх сфер суспільного життя. І страховий сектор у цьому контексті не став винятком. Першою особливістю, яку варто відзначити, є зміни в чинному законодавстві, яке регулює страхову діяльність в Україні. Так, 26 березня 2022 року Кабінет Міністрів України затвердив постанову від 26 березня 2022 року № 380 «Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених військовою агресією Російської Федерації проти України», яка дозволяє громадянам повідомляти про пошкоджене та знищене нерухоме майно через мобільний додаток Порталу «Дія». З 11 квітня повідомлення можна буде зробити також у Центрах надання адміністративних послуг (ЦНАПах) та в нотаріусів [166]. Цей Порядок визначає умови, механізм і процедуру подання інформаційного повідомлення про пошкоджене та

знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України (далі – інформаційне повідомлення) [134].

Окремі нормативні документи були прийняті з метою надання пільг окремим категоріям громадян, зокрема військовослужбовцям. Так, до прикладу Верховна Рада України 17 квітня 2025 року прийняла у другому читанні та загалом проєкт Закону про внесення змін до Закону України «Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів» щодо компенсації витрат певних категорій осіб, реєстр. № 12295-д. Прийнятий Закон передбачає на постійній основі зниження вартості автоцивілки для осіб з інвалідністю внаслідок війни на 50 %. Пільга поширюватиметься на транспортні засоби з об’ємом двигуна до 2500 кубічних см або електромобілям з потужністю електродвигуна до 100 кіловат включно [25]. Крім того, Законом передбачається встановити з 1 січня 2025 року протягом дії воєнного стану та одного року після його закінчення права на компенсацію витрат на страхові премії на оплату страхових премій за внутрішніми договорами страхування з Держбюджету. Також передбачається надання права уряду встановлювати порядок, умови та розмір компенсації іншим категоріям осіб, які мають право на знижку 50% відповідно до закону, що забезпечує додаткову гнучкість у реалізації положень закону та можливість врахування специфічних потреб цих категорій громадян [25].

4 червня 2025 року Президент В. Зеленський підписав Закон (раніше законопроект №12295-д) «Про внесення змін до Закону України “Про обов’язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів” щодо компенсації витрат певних категорій осіб» від 17 квітня 2025 року № 4369-IX. Законом передбачено механізм підтримки для учасників бойових дій та осіб з інвалідністю, отриманою внаслідок війни. Зокрема, встановлюється постійна знижка в розмірі 50 %

на страхову премію за внутрішнім договором страхування транспортного засобу для осіб з інвалідністю внаслідок війни. Це стосується транспортних засобів з об'ємом двигуна до 2500 см³ або електродвигуном потужністю до 100 кВт включно, що перебувають у їхній власності. Умовами отримання знижки є використання автомобіля виключно самим страхувальником або іншою особою, яка також має право на пільгу, без надання платних послуг з перевезення пасажирів чи вантажів; з 1 січня 2025 року на період дії воєнного стану та протягом одного року після його завершення учасники бойових дій та особи з інвалідністю внаслідок війни отримують право на компенсацію вартості страхових премій за внутрішніми договорами страхування. Виплати здійснюватимуться з Державного бюджету України згідно з порядком, що буде визначений Кабінетом Міністрів України [62]. Крім того, пропонується: 1) надання права Уряду встановлювати порядок, умови та розмір компенсації іншим категоріям осіб, які мають право на знижку 50 % відповідно до Закону, що забезпечує додаткову гнучкість у реалізації положень Закону та можливість урахування специфічних потреб цих категорій громадян; 2) запровадження перехідного періоду до 30 червня 2025 року, протягом якого наявність внутрішнього договору страхування для зазначених категорій осіб не є обов'язковою; 3) встановлення, що в разі відсутності договору ОСЦПВ для зазначених категорій громадян шкода, завдана ними до 30 червня 2025 року, підлягає компенсації коштом централізованого страхового резервного фонду захисту потерпілих у дорожньо-транспортних пригодах Моторного (транспортного) страхового бюро України; 4) запровадження мотивуючої норми, відповідно до якої особа, яка уклала внутрішній договір страхування та отримала компенсацію та спричинила дорожньо-транспортну пригоду протягом дії цього внутрішнього договору страхування та/або порушила умову щодо права отримувати знижку та компенсацію стосовно лише одного транспортного засобу, втрачає право на компенсацію під час укладення наступного

внутрішнього договору страхування (внутрішніх договорів страхування) протягом наступного календарного року тощо [62].

Таким чином, в умовах воєнного стану державне регулювання ринку страхування в Україні набуло нових специфічних властивостей, зумовлених необхідністю оперативного реагування на виклики, спричинені війною. Однією з ключових особливостей цього періоду стало активне внесення змін до чинного законодавства, що регулює страховий ринок. Законодавчі ініціативи здебільшого мали на меті забезпечити більшу гнучкість страхових механізмів, підвищити стійкість компаній до ризиків воєнного характеру, а також розширити захист окремих категорій населення, зокрема військовослужбовців. Зміни до нормативно-правової бази охопили як матеріальне, так і процесуальне право. Зокрема, вдосконалено порядок укладання та виконання страхових договорів в умовах обмеженої мобільності, електронної комунікації та нестабільного зв'язку. Окрему роль у державному регулюванні відіграє надання пільг для визначених категорій громадян, передусім військовослужбовців. В умовах воєнного стану державне регулювання страхового ринку в Україні характеризується високим рівнем адаптивності, спрямованістю на соціальний захист населення та підтримку платоспроможності учасників ринку. Ці зміни відображають прагнення забезпечити безперервність страхового захисту в умовах надзвичайної ситуації та зберегти функціональність галузі в період системних загроз.

Наступною особливістю є виникнення нових ризиків, зумовлених веденням бойових дій. Зокрема, у періодичних виданнях вказується, що основними викликами для страхування під час війни є такі:

- 1) зниження довіри до страхових компаній. Під час воєнних дій у населення виникає невизначеність щодо можливості компенсації збитків, пов'язаних із пошкодженням або втратою майна. Чи буде страхова компанія спроможна виконати свої зобов'язання в разі масових звернень клієнтів?

Постає питання про стабільність самих страхових компаній, надто ж в умовах безпекової й фінансової нестабільності;

2) винятки з покриття. Багато страховиків традиційно включають «військові ризики» до переліку винятків, тобто таких ризиків, які не підлягають компенсації за стандартними полісами. Це ставить під сумнів можливість страхового захисту в умовах війни, особливо для майна та бізнесу в прифронтових регіонах і зонах активних бойових дій;

3) зростання кількості страхових випадків. Пошкодження та руйнація будівель, транспортних засобів, підприємств та інфраструктури – це лише частина збитків, які потребують відшкодування. Інфраструктурні втрати від ударів Росії та пов'язаних із ними подій мають значні масштаби, і страховикам складно оперативно опрацьовувати велику кількість заявок на компенсацію;

4) фінансова нестабільність. В умовах воєнного стану економіка України потерпає, є залежною від зовнішніх донорів, що впливає і на платоспроможність як клієнтів страхових компаній, так і власне компаній. Погіршення фінансового стану страховиків може призвести до банкрутства або неспроможності виплачувати страхові компенсації;

5) слід урахувати, що іноземні страхові компанії зазвичай не беруться за «нетипову» Україну. Українські компанії страхують воєнні ризики суто під власні кошти, а отже, суми виплат мають обмеження [165].

Слід зазначити, що після 24 лютого 2022 року практично жодна сфера бізнесу не залишилася осторонь від негативного впливу війни. Автострахування також зазнало серйозних викликів. У цей період чимало автовласників почали замислюватися над тим, яким чином у воєнних умовах можливо отримати компенсацію за договорами КАСКО. Це змусило багатьох уважно переглянути умови своїх страхових контрактів, особливо ті положення, які стосуються запровадження воєнного стану. Така пильність є цілком обґрунтованою: під час бойових дій суттєво зростають ризики

втрати або пошкодження транспортних засобів. Не менш актуальними є й загрози викрадення автомобілів або їх вилучення для потреб військових. Війна як явище вважається форс-мажорною обставиною, і страхові компанії можуть кваліфікувати її саме як такий винятковий випадок, що, природно, викликає занепокоєння у власників полісів. Водночас сам по собі факт введення воєнного стану не є юридичною підставою для відмови в страхових виплатах. На це чітко вказали і Національний банк України, і Моторне (транспортне) страхове бюро України, закликавши компанії максимально спростити процедуру врегулювання страхових випадків, незалежно від того, хто є сторонами договору. Завдяки цим заходам страхова галузь змогла втримати стабільність, пристосуватися до нових умов і продовжити роботу, попри тривалий характер воєнного стану [192].

Пошкодження внаслідок ракетних ударів та атак дронів призвели до зростання попиту в страховому секторі. Протягом 2022 року страховики мали можливість збирати статистичну інформацію, необхідну для формування нових страхових продуктів або розширення покриття в межах наявних продуктів. Починаючи з осені 2022 року, на ринку були запуснені пропозиції від страховиків для фізичних осіб, що покривають ризики для життя та здоров'я, пошкодження житла та транспортних засобів унаслідок ракетних ударів, атак дронів, вибухових хвиль, осколків ракет і дронів. 2023 року страховики почали пропонувати це покриття для малого та середнього бізнесу. Покриття частини воєнних ризиків здійснюється в межах власного утримання страховиків і має обмеження за територією та ліміти в межах застрахованих сум. Ризик не покривається на територіях, де ведуться активні бойові дії, включаючи окуповані території або поблизу кордонів з ворогом. Покриття ризику обмежується життям і здоров'ям від 1000 до 35 000 євро; нерухомістю фізичних осіб до 50 000 євро; транспортними засобами в межах вартості автомобіля. Перебої з електропостачанням зумовили чергову потребу в адаптації підприємницької діяльності, що

призвело до уповільнення темпів економічного відновлення. Найбільше від цього фактора постраждали державні послуги, роздрібна торгівля та громадське харчування. Вплив цього фактору в часі тривав із середини осені 2022 року до кінця зими 2023 року. Цей фактор мав незначний вплив на страховиків, які раніше адаптували свою діяльність до дистанційної роботи [200].

Таким чином, ринок страхування в Україні в умовах війни перебуває під значним тиском через низку як економічних, так і безпекових факторів. Так, одним з ключових ризиків є стрімке зростання кількості страхових випадків, адже військові дії та постійні обстріли спричиняють масове знищення або пошкодження житла, підприємств, транспорту та іншого майна. Крім того, війна несе значні людські втрати, що також збільшує кількість звернень за полісами страхування життя і здоров'я. Усе це створює додаткове навантаження на страхові компанії, які змушені здійснювати значні обсяги виплат у надзвичайно стислі строки. Ще одним серйозним викликом є падіння платоспроможності населення та бізнесу, що своєю чергою зменшує надходження страхових виплат й обмежує можливості компаній інвестувати в розвиток чи накопичення резервів. Також варто враховувати технічні та логістичні труднощі: частина офісів і регіональних представництв зруйновані або евакуйовані, що ускладнює обробку звернень і комунікацію з клієнтами. Усе зазначене вище створює суттєві ризики для довіри до ринку страхування загалом.

Варто погодитись із позицією С. В. Бровка, який у своєму науковому дослідженні дійшов висновку, що ефективне управління ризиками є ключовим аспектом роботи страхових компаній в умовах воєнного стану. Для цього необхідними є:

- 1) оцінка ризиків: використання сучасних методик і технологій для точного оцінювання ризиків, пов'язаних з військовими діями.

Дослідницький (деталізоване дослідження ризиків, збір і аналіз інформації про них, оцінка ризиків);

2) диверсифікація ризиків. Розподіл ризиків між різними географічними регіонами та видами страхування для мінімізації потенційних збитків. Диверсифікація ризиків дозволяє знизити рівень концентрації ризиків. Диверсифікація видів діяльності передбачає використання альтернативних можливостей отримання доходу та прибутку від різноманітних фінансових операцій;

3) резерви та перестраховування. Формування достатніх резервів для покриття можливих збитків й укладання договорів перестраховування з міжнародними партнерами. Страхові резерви страховики утворюють з метою забезпечення майбутніх виплат страхових сум і страхового відшкодування залежно від видів страхування (перестраховування) шляхом відрахувань до 50 % від страхових платежів з цих видів страхування та доходів, одержаних від розміщення тимчасово вільних коштів. Страхові резерви утворюються в тій валюті, у якій страховики несуть відповідальність за своїми страховими зобов'язаннями [17].

Важливим аспектом функціонування ринку страхування в Україні є значні збитки страхових компаній. У жовтні 2022 року, згідно з даними НБУ, нові гравці на ринку небанківських фінансових послуг не з'явилися, водночас 20 учасників залишили його. За підсумками жовтня кількість учасників небанківського фінансового ринку скоротилася з 1592 до 1572. Таким чином, у контексті напрямів діяльності на кінець жовтня на небанківському ринку працювали [11]:

- 124 страховики non-life (у вересні їх було 126) та 13 life-страховиків (кількість не змінилася);
- 190 ломбардів (було 191);
- 173 кредитні спілки (було 179);
- 104 лізингові компанії (було 106);

- 839 фінансових компаній (було 848);
- 62 страхові брокери (кількість не змінилася);
- 67 колекторських компаній (кількість не змінилася).

Протягом жовтня добровільно з реєстру було виключено сім фінансових компаній, п'ять кредитних спілок та одна лізингова компанія (вони самі написали заяви), а два страховики, дві фінансові компанії, ломбард, кредитна спілка та лізингова компанія – примусово. Але Нацбанк не лише анулює ліцензії, а й призупиняє, продовжуючи їх, якщо компанія виконає вимоги та усуне порушення [11].

Станом на кінець 2022 року на ринку non-life працювали 132 страхові компанії. З них 25 страховиків не надали відповідей щодо діяльності в період війни. 17 страховиків заявили, що ще не налагодили процес виплати страхових відшкодувань. Усі інші страхові компанії, а це 89 % страхового ринку за обсягами діяльності, повідомили, що продовжують працювати, своєчасно і в повному обсязі виконувати власні зобов'язання за договорами страхування та навіть укладати нові договори. Водночас 42 % страховиків мають проблеми з повним та своєчасним поданням звітності. 25 страховиків зазначають про проблеми з виконанням нормативів. З них 7 найбільших за обсягами діяльності мали проблеми з дотриманням нормативів і до війни, у 2021 році. Водночас на страховому ринку на сьогодні працюють 13 страховиків зі страхування життя. Усі вони провадять діяльність, обслуговують клієнтів і здійснюють страхові виплати. Опитування учасників ринку страхових послуг було проведено в березні 2022 року. У ньому взяли участь 119 компаній із 145 зареєстрованих станом на 1 квітня [96].

Попри все вказане вище, цілком справедливим буде говорити про те, що фінансовий стан українських страхових компаній у період війни залишався напруженим, але досить стійким. Війна спричинила суттєве зниження обсягу страхових премій, особливо в перші місяці, після

повномасштабного вторгнення, коли загальна економічна активність різко впала, а значна частина клієнтів втратила можливість оплачувати страхові послуги. Багато компаній стикнулися з логістичними та операційними труднощами, пов'язаними з переміщенням офісів, втратою активів або персоналу, а також зростанням кількості страхових випадків, особливо щодо автострахування, майна та життя. Попри це, більшість компаній продовжила виконувати свої зобов'язання перед клієнтами. За даними НБУ, абсолютна більшість страховиків, як у сегменті майнового страхування, так і в сегменті страхування життя, продовжили роботу, здійснювали страхові виплати та укладали нові договори. Фінансова стійкість ринку забезпечувалася й тим, що українські страхові компанії традиційно є досить консервативними у своїх інвестиційних стратегіях, не мають великої експозиції до ризикованих фінансових інструментів, і зосереджені переважно на внутрішньому ринку.

Наступною особливістю державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану є зміна підходів до страхування окремих видів майна, зокрема автотранспорту. Зазвичай усі договори страхування в тому чи іншому вигляді містять положення про те, що збитки, завдані внаслідок воєнних дій, не є страховим випадком. Важливо розуміти, що ключовим фактором тут є саме наявність причиново-наслідкового зв'язку між воєнними діями та завданими збитками. Тобто сам по собі факт введення військового стану не має бути підставою для невизнання випадку страховим і відмови в здійсненні страхового відшкодування. Зазначене повною мірою стосується також тих ситуацій, коли страховий випадок мав місце на території, що була окупована після початку війни. Після 2014 року в договорах страхування зазначалося, що договір поширює свою дію на всю територію України за винятком ОРДЛО та АР Крим. Таким чином, факт настання страхового випадку на території, що була тимчасово окупована після 24 лютого 2022 року, не має бути підставою для відмови у виплаті

страхового відшкодування. Так само, тимчасова окупація нових територій не має впливати на дію договору страхування щодо об'єктів, які на такій території знаходяться (якщо договором страхування прямо не передбачено інше) [53]. С. А. Покорчак зауважує, що в сучасних умовах воєнного конфлікту страхування транспорту від воєнних ризиків стало важливим аспектом забезпечення фінансового захисту для автовласників. Страхова компанія «Рідна» пропонує спеціальну програму страхування транспорту, яка забезпечує покриття збитків, що виникають внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, ракетно-бомбових ударів та інших форм військової агресії. Основні страхові ризики включають пошкодження або знищення транспортного засобу через падіння уламків ракет або БПЛА, вибухи боєприпасів, мін, бомб та інших засобів війни. Клієнти мають можливість вибрати одну з трьох страхових сум: 100 000 грн з вартістю полісу 2000 грн, 200 000 грн з вартістю 4000 грн або 500 000 грн з вартістю 10 000 грн. Для індивідуальних випадків можливе узгодження іншої страхової суми. Франшиза за ризиками пошкодження становить 0 %, а в разі повного знищення автомобіля – 10 %. Термін дії полісу становить один рік, а страхове покриття надається на території Києва та Київської області. Програму можна додати до основних КАСКО-договорів від СК «Рідна» або придбати окремо [111; 118].

Варто зауважити, що в контексті державного регулювання страхового ринку в умовах воєнного стану зміна підходів до страхування окремих видів майна полягає передусім у перегляді умов покриття ризиків, спричинених бойовими діями, а також у законодавчому та нормативному реагуванні на підвищену ймовірність збитків через війну. Адже договори страхування традиційно не включали покриття збитків, завданих війною, терористичними актами, диверсіями або іншими подіями, що мають ознаки форс-мажору. Ці винятки закріплені як у загальноприйнятій міжнародній практиці, так і в українських стандартних договорах. У відповідь на це

страхові компанії та державні органи почали шукати підходи до формування спеціальних страхових продуктів або програм, які могли б ураховувати військові ризики. Зокрема, держава розглядає можливість впровадження механізмів часткового гарантування або перестрахування таких ризиків за рахунок бюджетних коштів чи міжнародної допомоги.

У період воєнного стану через ведення активних бойових дій, ринок страхових послуг почав активніше проводити цифровізацію. І. М. Федорович слушно стверджує, що цифровізація є одним з рушійних факторів розвитку страхового ринку. Упровадження сучасних цифрових продуктів і технологій дає страховим компаніям низку конкурентних переваг, включаючи підвищення швидкості прийняття рішень, нові можливості для розширення страхового портфеля, точнішу оцінку ризиків і виявлення шахрайства. Головною метою впровадження інноваційних технологій для окремого страховика є передусім удосконалення страхових продуктів і послуг, а також підвищення ефективності його бізнеспроцесів. Для всього страхового ринку діджиталізація стає потужним фактором підвищення його конкурентоспроможності. Тому розвиток страхового ринку в Україні дедалі більше залежить від впровадження нових технологій цифрової економіки, які впливають на технологію страхування, але не змінюють його економічної сутності. У результаті використання цифрових технологій на страховому ринку підвищиться ефективність і прибутковість страхової галузі; з'являться нові послуги та страхові продукти [180].

О. М. Горбачова, аналізуючи статистичні дані, вказує, що одним з ключових аспектів цифровізації страхового ринку України є формування та подальше інформаційне наповнення офіційних вебсайтів страховиків. Попри це, донині існують певні перепони, які заважають безперебійному створенню та поширенню практики функціонування офіційних вебсторінок страхових організацій. Зокрема, вони представлені особливостями місця реєстрації страховика чи часового проміжку, у межах якого він був

zareestrovaniy. Можливим негативним наслідком, якого слід чекати страховим компаніям, які ще не мають офіційного вебсайту або ж для яких характерні ознаки фіктивності, є призупинення функціонування загалом. З цього випливає, що за умови відсутності в страхової організації власного вебсайту, можуть виникати сумніви в добросовісності страхової організації та взагалі у її спрямованості на провадження страхової діяльності і, як наслідок, неможливості надалі функціонувати в цій галузі. Крім того, особливістю вебсайтів українських страхових компаній є те, що за умови належності до страхової групи одночасно як страхової компанії зі страхування життя, так і страхової компанії з ризикового страхування, інколи спостерігається ситуація наявності в них об'єднаного сайту, що своєю чергою передбачає поєднання інформації про дані види страхування [30; 193]. З огляду на зазначене вище, варто констатувати, що в умовах сьогодення подальша цифровізація ринку страхування має стати важливим напрямом його подальшого розвитку.

Однією з особливостей, яку варто вказати в межах порушеної в роботі проблематики, є розширення міжнародної співпраці як на державному рівні, так і на рівні окремих страхових компаній. Так, страхова компанія «ІНГО» стала однією з перших учасниць нової програми страхування від Європейського банку реконструкції та розвитку (ЄБРР) та світової компанії з надання професійних послуг Aon. Програма надає гарантії обсягом 110 млн євро та призначена для посилення ринку страхування воєнних ризиків в Україні. Це суттєво збільшує можливості для страхових компаній і допомагає розв'язати проблеми, що пов'язані з перестрахуванням воєнних ризиків. Нова програма від ЄБРР є відкритою платформою, яка дозволяє взаємодіяти з різними учасниками страхового ринку. Страхові компанії ІНГО, Colonnade та UNIQA стали одними з перших місцевих страховиків, які активно сприятимуть поширенню продукту на українському ринку. ІНГО отримає можливість оперувати покриттям у розмірі €50 млн, що є

найбільшим лімітом серед страховиків в Україні. ІНГО, як найбільша українська компанія в корпоративному сегменті страхування, зможе надавати страхове покриття в розмірі 2 млн євро за одним страховим випадком та 5 млн євро за всіма страховими випадками для одного страхувальника. Зважаючи на широкі дистрибуційні можливості компанії, очікується, що вона буде здатна забезпечити страхове покриття для значного кола підприємств [51].

Підбиваючи підсумки представленого підрозділу дисертаційного дослідження, слід зауважити, що війна та запровадження правового режиму воєнного стану обумовили такі особливості державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану: по-перше, внесення змін до чинного законодавства, процедурних аспектів страхування, а також надання пільг окремим категоріям осіб, передусім військовослужбовцям; по-друге, постійно зростаюча кількість ризиків, зокрема обумовлених веденням бойових дій; по-третє, значні фінансові втрати учасників ринку страхування, а отже, всього фінансового сектору української держави; по-четверте, зміна підходів до страхування окремих видів майна, зокрема транспорту, у зв'язку з ризиками, пов'язаними із веденням бойових дій; по-п'яте, пришвидшення цифровізації ринку страхування; по-шосте, активне залучення міжнародних організацій і допомоги у сферу страхування.

3.3. Напрями вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування

Проведений у попередніх підрозділах дисертаційного дослідження аналіз дає змогу виокремити такі ключові проблеми державного регулювання ринку страхування:

- 1) застарілість нормативно-правової бази, а також недостатня її гармонізація із світовими вимогами та стандартами;
- 2) законодавча неврегульованість питань страхування воєнних ризиків, цифровізації сфери надання страхових послуг, а також забезпечення кібербезпеки в цій сфері;
- 3) низький рівень захищеності прав споживачів, зокрема недостатньо ефективні механізми оскарження дій страховиків і відшкодування збитків у випадку їх банкрутства;
- 4) наявність низки проблемних питань щодо ліцензування та нагляду, що включають: нечіткі критерії оцінки фінансової стійкості страховиків і можливості маніпуляцій з капіталом;
- 5) низький рівень прозорості в діяльності страхових компаній, що знижує рівень довіри до них;
- 6) високий рівень тіньових схем – використання страхування для оптимізації оподаткування чи виведення капіталу;
- 7) низький рівень фінансової та правової грамотності населення, що зменшує попит на страхові послуги й ускладнює розвиток цивілізованого ринку.

Розв'язання наявних проблем, пов'язаних із державним регулюванням ринку страхових послуг, обумовлює необхідність удосконалення як правових, так й організаційних засад здійснення відповідної діяльності.

Опрацьовуючи напрями розв'язання зазначених проблем, варто зазначити, що на сьогодні на законодавчому рівні відсутнє бачення щодо вказаного питання. Лише в оновленій Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року зазначено, що запроваджено нові підходи до ліцензування, вимоги до розкриття структури власності, посилено відповідальність власників і керівників небанківських фінансових установ через підвищення вимог до ділової репутації, підвищено стандарти розкриття інформації та звітності небанківських фінансових установ.

Здійснено перехід на Міжнародний стандарт фінансової звітності 9 та вдосконалено порядок застосування заходів впливу. Запроваджено уніфіковані форми актів перевірок з питань дотримання законодавства України у сфері небанківських фінансових послуг, запроваджено нагляд на консолідованій основі за небанківськими фінансовими групами. Посилено вимоги, що обмежують ризики кредитних спілок під час здійснення ними операцій із фінансовими активами, та запроваджено вимоги щодо резервного капіталу кредитних спілок [163]. Крім того, у Стратегії зазначено, що внаслідок підвищення вимог до платоспроможності, капіталізації страховиків і встановлення нових фінансових нормативів відбувається збільшення обсягу довгострокового інвестування в економіку країни. Якісні та структурні зміни прийнятних активів і представлення коштів (покриття) страхових резервів сприяли підвищенню ліквідності, диверсифікації та дохідності активів страховиків. Запроваджено ризик-орієнтований підхід до проведення перевірок діяльності зі страхування, недержавного пенсійного забезпечення, кредитування, фінансового лізингу, здійснення операцій з нерухомістю, послуг факторингу, обробки інформації бюро кредитних історій. Недержавні пенсійні фонди внесено до Реєстру неприбуткових установ. Водночас потребує вдосконалення законодавство України в частині впровадження ефективних інструментів виведення з ринку неплатоспроможних фінансових установ і підвищення рівня стандартів управління платоспроможністю та ліквідністю, а також розвиток державного регулювання та нагляду за фінансовим сектором у напрямі запровадження кращих світових стандартів [163].

Водночас такий підхід законодавця та Національного банку України є дещо обмеженим та не розкриває всіх найбільш важливих і перспективних напрямів подальшого розвитку ринку страхування. Тому важливим подальшим кроком на шляху вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування має бути розроблення

загальнодержавної Концепції розвитку ринку страхування України. Прийняття вказаної вище документа є надзвичайно важливим кроком, оскільки за її допомогою можливо будувати вектор подальшого розвитку для всієї галузі, забезпечити її системне та передбачуване зростання, що має ключове значення для економічної стабільності, захисту майнових інтересів громадян і бізнесу, а також формування інвестиційної привабливості країни. Причому постає питання стосовно того, чому саме це має бути концепція. Ю. С. Шемшученко вказує, що загалом з юридичної точки зору концепція становить провідну ідею, точку зору на те або інше правове явище. Концепція – це важливий засіб розвитку як юридичної науки, так і науково обґрунтованого державно-правового будівництва [191]. Концепція, вважає П. М. Петровський, – це передусім головна, принципова думка про певний предмет, що містить задум, спрямований на його перетворення в людській діяльності, виконує функцію вихідної основи чи конструктивного принципу його зміни. Саме практичною спрямованістю концепція відрізняється від теорії. Водночас відтворенням реального стану предмета концепція відрізняється від чистої методології, хоча й містить методологічний підхід. Концептуальне ядро стратегії соціального розвитку концентрує в собі усвідомлення його пріоритетної цінності, ресурсів і засобів її досягнення [115, с. 213]. Отже, у контексті представленої в роботі проблематики концепцію слід тлумачити як прийнятий у встановленому порядку нормативно-правовий акт підзаконного характеру, норми якого спрямовані на те, щоб створити ідейне підґрунтя, а також сформулювати перспективні шляхи розв’язання певної проблеми, зокрема у сфері страхування.

З огляду на зазначене вище, метою Концепції розвитку ринку страхування України має бути створення ефективного, стійкого, конкурентоспроможного та прозорого ринку страхування України, який буде на високому рівні захищати майнові права й інтереси громадян і бізнесу, сприятиме економічній стабільності, а також інтеграції у

європейський та світовий фінансовий простір. Завданнями вказаного нормативно-правового акту мають бути:

- гармонізація національного страхового законодавства з директивами ЄС і міжнародними стандартами;
- формування системи законодавства, яка буде відповідати викликам і загрозам, обумовленими правовим режимом воєнного стану та веденням бойових дій;
- удосконалення ризик-орієнтованої моделі нагляду, що враховує фінансову стійкість і платоспроможність страховиків;
- підвищення прозорості й відкритості ринку страхових послуг;
- забезпечення прозорості та відкритості діяльності суб'єктів ринку страхування;
- розвиток цифрової інфраструктури ринку страхування;
- удосконалення системи кадрового забезпечення як суб'єктів державного регулювання ринку страхування, так і безпосередньо страхових компаній;
- підвищення рівня фінансової та правової культури громадян з метою підвищення довіри до ринку страхових послуг;
- упровадження податкових і фінансових стимулів для укладання страхових договорів.

Наступним важливим напрямом вдосконалення правових засад державного регулювання ринку страхування є подальша адаптація українського страхового законодавства до вимог і стандартів ЄС. Окремі кроки в цьому напрямі вже здійснено. З початком повномасштабного вторгнення Національний банк України оновив низку нормативно-правових актів щодо реєстрації та діяльності учасників страхового ринку з метою імплементації вимог законів України «Про фінансові послуги та фінансові компанії» та «Про страхування», які було введено в дію з 1 січня 2024 року. Новими законами перезавантажується регулювання ринку небанківських

фінансових послуг відповідно до норм Європейського Союзу для підвищення його стійкості, зокрема: впровадження ризик-орієнтованого нагляду, посилення захисту прав споживачів, упровадження чітких вимог до організації системи корпоративного управління та внутрішнього контролю. Водночас можливості небанківських фінансових компаній розширюються завдяки вдосконаленню правил ліцензування [171]. Водночас втрачає чинність низка нормативно-правових актів Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг України / Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг (постанова Правління НБУ від 25 грудня 2023 року № 185), а також втрачають чинність і змінюються деякі нормативно-правові акти Національного банку (постанова Правління НБУ від 25 грудня 2023 року № 186) [171]. Крім того, варте уваги схвалене Правлінням НБУ Положення про авторизацію страхових посередників та умови здійснення діяльності з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів. Останнє стало черговим кроком до наближення нормативно-правових актів Національного банку у сфері страхування до стандартів ЄС, а також сприятиме підвищенню якості надання посередницьких послуг у сфері страхування. Положення розроблене з метою забезпечення впровадження вимог Директиви 2016/97/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 20 січня 2016 року про реалізацію страхових продуктів та Закону України «Про страхування» й визначає: вимоги до осіб, які здійснюють діяльність з реалізації страхових та/або перестрахових продуктів, уключаючи працівників страховиків; порядок ведення Національним банком Реєстру страхових посередників (здійснюватиметься засобами Комплексної інформаційної системи Національного банку України (КІС НБУ)); систему реєстрації та порядок авторизації страхових посередників страховиком і Національним банком; порядок повідомлення страховими посередниками – нерезидентами Національного банку про намір здійснювати діяльність на території

України; порядок і вимоги щодо розкриття інформації в переліку працівників з реалізації страховика та страхового посередника; порядок здійснення Національним банком нагляду за страховими посередниками та особливості адміністративного провадження під час здійснення процедур авторизації страхових посередників [105].

Водночас, попри низку здійснених кроків, процес адаптації законодавства України до вимог і стандартів ЄС залишається незавершеним. У цьому напрямі необхідно здійснити такі кроки:

– по-перше, імплементувати принципи Solvency II, що передбачають посилення вимог до капіталу, прозору оцінку активів і зобов’язань, а також підвищення стандартів корпоративного управління та управління ризиками. Крім того, як слушно вказують Н. Г. Метеленко, І. В. Сіліна та К. В. Жовнір-Василенко, запровадження вказаних вище принципів сприяє підвищенню прозорості, стабільності й конкурентоспроможності українського страхового ринку, що відповідає міжнародним стандартам. Упровадження чітких вимог щодо корпоративного управління, капіталу, платоспроможності та кваліфікації керівників і посередників дозволяє страховикам адаптуватися до сучасних європейських практик і забезпечити високий рівень захисту прав споживачів. Зокрема, вимоги до ліцензування, реєстрації та припинення діяльності страховиків відповідають стандартам ЄС, що сприяє інтеграції України в єдиний європейський економічний простір. Також ідеться про поступове введення таких нововведень, як система оцінки [148];

– по-друге, удосконалити механізми захисту прав споживачів шляхом імплементції положень Insurance Distribution Directive для забезпечення прозорості продажу страхових продуктів, а також уніфікації процедури ліцензування й нагляду за страховиками;

– по-третє, забезпечити впровадження ризик-орієнтованого нагляду, що дозволить більш ефективно оцінювати фінансову стійкість страхових компаній і своєчасно реагувати на потенційні загрози.

Наступним важливим кроком є законодавче врегулювання питання страхування воєнних ризиків. Питання страхування воєнних ризиків було на порядку денному українського страхового ринку протягом багатьох років. З початку російської агресії 2014 року українські суб'єкти господарювання змогли отримати страхування від політичного насильства (PVI) від західних перестраховиків. Однак після повномасштабного вторгнення, західні перестраховики відмовилися від реалізації міжнародних страхових програм в Україні. Для них стало неможливим покривати воєнні ризики, оскільки факт війни вже відбувся. Війна в Україні за останні три роки перетнула багато передбачуваних червоних ліній: вторгнення та окупація, передача зброї, використання нових видів зброї, порушення повітряного простору, воєнні злочини та удари великої дальності, перше в історії застосування балістичних ракет середньої дальності (БРСД) тощо. Повторні порушення та млява реакція на них послаблюють усвідомлення ризиків, підвищують толерантність до ризику та спонукають до ескалації з метою відновлення стримування. Геополітична ситуація в Україні знаходиться на вершині Європейських карт політичних ризиків, що зробило практично неможливим залучення прямих інвестицій, оскільки ніхто не хоче інвестувати в бізнес, який не може бути покритий страховкою. Однак не все так погано, як здається на перший погляд. Оновлені підходи до андеррайтингу та державної підтримки дозволили вирішити поточне питання. Для комплексного розуміння слід розглянути кожен аспект детальніше [212].

Зауважимо, що в більшості країн законодавство не містить жодного визначення поняття ризику війни. Він залишає на розсуд доктрини та судової практики питання про те, що становить іноземна війна, та що представляє собою громадянська війна. Традиційно страховики

використовують термін «політичні ризики» для позначення подібних, але часто складних для кваліфікації понять, таких як «ризики громадянської або іноземної війни, оголошеної чи ні, мін та всіх військових машин, піратства, захоплення, вилучення або утримання будь-яким урядом чи органами влади, заворушень, народних рухів, страйків, актів саботажу чи тероризму». За винятком іраксько-кувейтського конфлікту, ризик іноземної війни практично зник за останні десятиліття. Саме ризик терористичних атак, актів тероризму найбільше непокоїв страховиків наприкінці ХХ – початку ХХІ століть [206].

На сьогодні в Україні стоїть нагальне питання щодо прийняття Закону України «Про систему страхування воєнних ризиків». НБУ та Мінекономіки розробили цей законопроект за участю експертів Світового банку і Європейського банку реконструкції та розвитку. Проект обговорювався з фахівцями МВФ, адже його розроблення передбачено п. 62 Меморандуму про економічну та фінансову політику між Україною та МВФ. У підсумку Рада з фінансової стабільності в лютому 2024 року підтримала концепцію, а в серпні 2024 року – і текст законопроекту. Участь у громадському обговоренні проекту восени 2024 року взяли шість провідних бізнес-асоціацій України: Європейська Бізнес Асоціація; Американська торговельна палата в Україні; Національна асоціація страховиків України; Незалежна асоціація банків України; Спілка українських підприємців; Федерація роботодавців України. За підсумками обговорення НБУ отримав схвальні відгуки бізнес-спільноти, тож проект було зареєстровано в парламенті 30 грудня 2024 року [26]. У проекті вказаного вище законопроекту зазначено, що в Україні обмежене страхове покриття від воєнних ризиків для фізичних та юридичних осіб незначне коло страховиків переважно за договорами страхування майна та автотранспортних засобів. Проте обсяги такого страхування є помірними через відносну обмеженість ємності українського страхового ринку та складність перестрахування

воєнних ризиків на міжнародному ринку перестраховування, оскільки наразі Україна має найвищий рівень воєннополітичного ризику на Political risk Map 2022 та Political risk Map 2023 (спеціальні класифікатори, які складаються спеціалізованими компаніями з оцінки ризиків, міжнародними інституціями, великими міжнародними страховиками та страховими брокерами), а також через високу ймовірність настання воєнних ризиків унаслідок продовження активності ведення бойових дій на території України [123]. Тож, ухвалення вказаного законопроекту відкриє шлях до системного страхового захисту від воєнних ризиків, що особливо критично для відновлення, інвестицій і економічного розвитку. У пояснювальній записці зазначається, що прийняття законопроекту забезпечить запровадження якісно нової системи страхування воєнних ризиків в Україні в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення, яка враховує найкращі світові практики щодо побудови схожих комплексних систем покриття катастрофічних ризиків, зокрема тероризму, стихійних лих тощо. Створення та реалізація в Україні системи страхування воєнних ризиків слугуватиме не лише захисту страхових інтересів населення, малого, середнього та великого бізнесу, а й стимулюватиме відновлення та розвиток секторів економіки України, поліпшення бізнес-середовища, відновлення та модернізації житла [26].

Українські страхові компанії INGO, Colonnade та UNIQA почали пропонувати поліси страхування воєнних ризиків, що підтримуються Гарантійним фондом відновлення та реконструкції України (URGF) ЄБРР для внутрішніх вантажних перевезень, пошкоджень власних автомобілів і залізничного рухомого складу, після укладення договорів перестраховування з міжнародним перестраховиком MS Amlin. Через URGF, яким керує Aon, ЄБРР надає глобальним перестраховим компаніям гарантію, яка покриває збитки за певними ризиками, пов'язаними з війною, що страхуються місцевими українськими страховиками. MS Amlin є першим

перестраховиком, який приєднався до фонду ЄБРР, що дозволяє трьом українським страховикам розширити свою пропозицію страхування воєнних ризиків, оскільки тепер вони можуть скористатися перестраховим покриттям з-за кордону. Схема вже надала перестрахове покриття на загальну суму понад 5 млн євро за перші кілька тижнів, що свідчить про високий попит на страхування воєнних ризиків. Поліси були підписані з підприємствами, що працюють у сільськогосподарському секторі, що підтримує критично важливу торгівлю в Україні. З моменту повномасштабного вторгнення Росії в Україну в лютому 2022 року міжнародні перестраховики значною мірою пішли з ринку, що призвело до значного скорочення перестраховувальних можливостей місцевих страховиків. Це сильно обмежило можливості місцевих страховиків пропонувати комерційні страхові продукти, оскільки вони не змогли перестрахувати власні ризики збитків. Попри те, що місцеві страховики почали пропонувати обмежені поліси від певних ризиків, пов'язаних з війною, наприкінці 2023 року завдяки міжнародним перестраховувальним можливостям, які нині підтримують випуск таких полісів, вони можуть пропонувати своїм клієнтам більші ліміти збитків і більші агрегати, що сприяє ширшій доступності продукту на ринку [207].

Водночас існують також певні проблеми зі страхуванням від військових ризиків. Так, наприклад, у США пункт про виключення військових ризиків став гарячим питанням у страховій галузі після терористичних атак 11 вересня 2001 року на Нью-Йорк та Вашингтон, округ Колумбія. Атаки спричинили страхові збитки на суму приблизно 40 млрд доларів. Загроза подальших терористичних атак або викрадень літаків змусила страхову галузь з обережністю ставитися до видачі полісів страхування від військових ризиків. Страховики скасували видачу багатьох полісів і покриттів від третіх осіб. У відповідь Конгрес проголосував за внесення змін та розширення Програми страхування авіації від військових

ризиків Федерального управління цивільної авіації (FAA). Закон вимагав від FAA пропонувати страхування від військових ризиків авіакомпаніям, що базуються в США. Було також передбачено, щоб страхові внески за це покриття базувалися на вартості покриття до 11 вересня. Програма діяла до 2014 року, після чого приватний сектор збільшив потужності та знизив ціни на страхування від військових ризиків. Складність страхування від воєнних ризиків полягає в нездатності страхової компанії точно оцінити можливі наслідки збитків, а отже, розрахувати відповідні страхові внески для стягнення. Крім того, збитки від війни або пов'язаної з нею діяльності можуть бути настільки значними та непередбачуваними, що навіть високих страхових внесків може бути недостатньо для покриття збитків, за які несуть відповідальність страхові компанії. Це робить страхування від воєнних ризиків невідомою величиною для страхових компаній з високим ризиком того, що поліс страхування від воєнних ризиків може призвести до їхньої неплатоспроможності [204].

Таким чином, сьогодні в Україні вкрай важливо зрештою прийняти Закон України «Про систему страхування воєнних ризиків», що своєю чергою забезпечить:

1) створення структурованої системи страхування воєнних ризиків. Закон упорядкує відносини в цій сфері, визначить учасників (страхувальники, авторизовані страховики, страхові посередники, перестраховики-нерезиденти, Державна агенція) і врегулює їхню взаємодію;

2) заснування Державної агенції зі страхування воєнних ризиків, яка стане центральним органом, що розробляє страхові продукти, стандарти ціноутворення, веде централізовану базу даних, визначає політику андеррайтингу та регулює ризики;

3) захист страхових інтересів фізичних і юридичних осіб. Закон спрямований на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок військових дій, що сприятиме економічній стабільності й інвестиційній привабливості;

4) покращення інвестиційного клімату;

5) фінансування через обов'язкові та донорські кошти. Система діятиме за рахунок обов'язкових страхових платежів та за потреби міжнародної допомоги від донорів.

Наступним важливим кроком є забезпечення подальшої цифровізації ринку страхування, що спростить подальше державне регулювання відповідної галузі суспільного життя. У галузі, яка історично вирізнялася традиціями, паперовою роботою та особистим спілкуванням, страховий сектор зараз переживає одну з найважливіших трансформацій у своїй історії. Цифрові технології не лише змінюють те, як продаються та обслуговуються страхові продукти, вони також переосмислюють, що таке страхування та як воно функціонує в цифровому світі. Зумовлені зміною очікувань клієнтів, технологічним прогресом і зростанням конкуренції з боку гнучких страхових стартапів, страхові компанії зараз інвестують мільярди в ініціативи цифрової трансформації, спрямовані на оптимізацію операцій, покращення оцінки ризиків та надання більш персоналізованих послуг [195]. Таким чином, в умовах сьогодення цифровізація ринку страхування в Україні не лише продовжується, а й стала однією з ключових тенденцій, що допомогли цій галузі адаптуватися до нових реалій. Війна спричинила значні обмеження для фізичної присутності, адже багато офісів були зруйновані або евакуйовані, працівники працювали дистанційно, а клієнти втратили можливість особисто відвідувати представництва страхових компаній. Це стало потужним стимулом для пришвидшення впровадження цифрових сервісів. Страхові компанії активно розширювали можливості для укладання договорів онлайн, використання електронних підписів, електронного документообігу та мобільних застосунків. Розвиток цифрових платформ дозволив клієнтам подавати заяви на виплату, завантажувати фото пошкоджень, отримувати консультації та контролювати статус своїх полісів, не виходячи з дому.

Попри значний інтерес до цифровізації страхового бізнесу, залишаються аспекти, які потребують подальшого дослідження. Недостатньо вивчені комплексні тенденції впровадження цифрових технологій у страховій галузі України, особливо їхній системний вплив на бізнес-процеси. Вплив таких технологій, як штучний інтелект, блокчейн, великі дані й Інтернет речей, часто розглядається в теоретичному контексті, що ускладнює оцінювання їхньої ефективності в локальних умовах. Адаптація міжнародного досвіду до українських реалій залишається відкритим питанням, зокрема щодо інтеграції регуляторних стандартів, технологічних рішень і бізнес-моделей, які успішно працюють у розвинених країнах. Аналіз викликів та обмежень упровадження інновацій зосереджений на загальних проблемах, без деталізації для окремих сегментів ринку. Немає практичних сценаріїв упровадження цифрових рішень, що враховують специфіку малого та середнього страхового бізнесу. Це обмежує можливості галузі в ефективній адаптації до сучасних викликів [187].

Хвиля страхових стартапів сколихнула галузь, пропонуючи прості, виключно цифрові страхові продукти, адаптовані до сучасного способу життя, такі як мікрострахування для подорожей, гіг-працівників або смартфонів. Ці стартапи, не обтяжені застарілими системами, можуть швидко адаптуватися до відгуків клієнтів. Традиційні страховики реагують, утворюючи партнерства, купуючи технологічні фірми та запускаючи власні інноваційні лабораторії. Наприклад, Allianz інвестувала в платформу, яка пропонує страхування особистих речей на вимогу, а AXA інтегрувала відстеження здоров'я на основі штучного інтелекту у свої програми оздоровлення. Багато страховиків також інтегруються з ширшими екосистемами, вбудовуючи страхові продукти в платформи нерухомості, сайти бронювання подорожей або електронні комерційні каси. Цей перехід до вбудованого страхування відображає ширшу тенденцію, коли покриття

пропонується як частина іншої транзакції, що робить його більш доступним та релевантним до контексту [195]. Штучний інтелект і машинне навчання слугують основою цієї трансформації. В андеррайтингу передові алгоритми аналізують величезні набори даних – від кредитних рейтингів та історії хвороби до поведінки водія в режимі реального часу – щоб створювати персоналізовані оцінки ризиків за лічені секунди. Це не лише пришвидшує оформлення полісів, а й підвищує точність ціноутворення. Обробка страхових випадків, яка традиційно була трудомістким і тривалим завданням, зазнала революції завдяки автоматизації. Деякі компанії зараз використовують дрони та штучний інтелект для оцінки збитків у майнових претензіях, особливо в районах, що постраждали від стихійних лих. Моделі машинного навчання можуть виявляти закономірності шахрайства з більшою точністю, ніж ручні перевірки, допомагаючи страховикам зменшити збитки. Штучний інтелект дозволяє нам перейти від реактивного управління страховими виплатами до проактивного запобігання ризикам [195].

Більшість страхових компаній стикаються зі складністю, пов'язаною зі старими продуктами, процесами, організацією, талантами й технологіями. Подання страхових заяв залежить від особистого спілкування між клієнтом та особою, яка займається обробкою заяв, що доповнюється значними обсягами документації, яка обмінюється та обробляється вручну. Більшість готових цифрових рішень не відповідають вимогам для роботи з цими складними старими процесами, а індивідуальні рішення можуть бути дорогими, якщо ними погано керувати. Окрім обслуговування клієнтів, цифрові технології також можуть покращити операції, доходи, дотримання вимог, ефективність страхування відшкодувань та андеррайтингу, продуктивність продажів і швидкість виходу на ринок. Наявні цифрові рішення можуть допомогти, забезпечуючи: покращена документація щодо претензій, яка мінімізує процес переговорів, заощаджує час співробітників

та підвищує задоволеність клієнтів; мобільні інструменти, що дозволяють надсилати фотографії в режимі реального часу для позовів про майно та відшкодування збитків. Засоби керування введенням даних у додатках для подання заяв можуть забезпечити повноту подання заявок під час першого контакту; біометрія, зокрема добре впроваджена голосова аналітика, може покращити безпеку для зручності клієнтів та ефективності роботи; маркетингові інструменти з вбудованою аналітикою даних, які надають уявлення про вхідні дані клієнтів та можуть визначати потреби клієнтів і можливості для запуску нових продуктів; моніторинг може охоплювати різні види систем, від телематики до інтелектуальних пристроїв, і надає важливі дані для прийняття рішень. Прикладами є дані про поведінку водіїв у режимі реального часу для автострахування та дані про інтелектуальні прилади (наприклад, сигналізацію безпеки, моніторинг диму) для страхування домовласників; оптимізація процесів та автоматизація ручних процесів є ключовим пріоритетом для управління витратами та прибуткового зростання [197].

Таким чином, цифровізація сфери страхування значно покращить державне регулювання цього ринку, забезпечуючи більшу прозорість, оперативність і точність контролю за діяльністю страховиків. Завдяки автоматизованим системам збору, обробки й аналізу даних регулятор зможе своєчасно виявляти ризики, запобігати шахрайству та контролювати виконання нормативних вимог у режимі реального часу. Це підвищить ефективність нагляду, зменшить адміністративне навантаження як на регуляторів, так і на учасників ринку, а також сприятиме створенню єдиного інформаційного простору для взаємодії всіх зацікавлених сторін. Основні напрями покращення державного регулювання через цифровізацію мають включати впровадження електронних реєстрів і звітності, розвиток систем дистанційного моніторингу фінансового стану компаній, автоматизацію процедур ліцензування та розгляду скарг, а також

використання аналітики великих даних і штучного інтелекту для прогнозування ризиків і прийняття управлінських рішень. Такий підхід сприятиме підвищенню довіри до страхового ринку, зміцненню його стабільності та забезпеченню захисту прав споживачів.

Не менш важливим кроком є вдосконалення системи кадрового забезпечення як суб'єктів державного регулювання ринку страхування, так і безпосередньо страховиків. У цьому контексті О. В. Ткаченко зауважує, що кадрове забезпечення – це комплекс дій, спрямований на стан і розвиток системи державного управління, свідомість, поведінку та діяльність суб'єктів управлінського процесу з метою досягнення цілей і реалізації функцій держави, відображених у Конституції та законодавчих актах, шляхом запровадження державної кадрової політики, виробленої політичною системою та законодавчо закріпленої, через діяльність органів державної влади, наділених необхідною компетенцією [168, с. 90]. Отже, удосконалення кадрового забезпечення є ключовим фактором для підвищення ефективності державного регулювання ринку страхування, адже саме компетентні, кваліфіковані фахівці здатні якісно оцінювати ризики, контролювати діяльність страховиків і впроваджувати сучасні стандарти регулювання. Без належного кадрового потенціалу в регуляторних органах неможливо забезпечити своєчасний нагляд, аналіз фінансового стану компаній, а також оперативне реагування на порушення та загрози стабільності ринку. Основними напрямками покращення кадрового забезпечення мають стати: системне підвищення кваліфікації фахівців через регулярні тренінги, навчальні програми та стажування як в Україні, так і за кордоном; залучення експертів із сучасними знаннями в галузі фінансів, ризик-менеджменту та ІТ-технологій; створення умов для професійного розвитку та мотивації працівників, зокрема через конкурентну заробітну плату та кар'єрне зростання; впровадження інноваційних методик оцінки й управління ризиками, які потребують високої експертизи. Також

важливо розвивати міжвідомчу співпрацю та обмін досвідом з міжнародними регуляторними органами для підтримки актуальності знань і стандартів. Завдяки таким заходам кадрове забезпечення регуляторів стане більш професійним і готовим ефективно впроваджувати сучасні підходи до контролю та розвитку страхового ринку.

Таким чином, запровадження наведених нами пропозицій дозволить якісно покращити правові й організаційні засади державного регулювання ринку страхування. Зазначене своєю чергою сприятиме якісному покращенню стану функціонування досліджуваної сфери суспільного життя, а отже, може стати стимулом для подальшого розвитку всього фінансового сектору української держави.

Висновки до розділу 3

Аргументовано, що досвід Німеччини у сфері державного регулювання ринку страхування є цікавим для України, оскільки: по-перше, законодавство цієї країни побудовано таким чином, що страхові компанії діють у чітко визначених правових межах, зберігаючи водночас гнучкість для розвитку та впровадження нових продуктів; по-друге, приклад Німеччини засвідчує, що нагляд може бути не лише інструментом контролю, а й чинником стимулювання якості послуг, фінансової стійкості компаній і захисту прав споживачів; по-третє, важливою є також культура страхування, що формувалася в Німеччині десятиліттями в тісному зв'язку з політикою держави.

Зазначено, що досвід Польщі у сфері державного регулювання ринку страхування є надзвичайно цінним для України, оскільки ця держава пройшла схожий історичний шлях трансформації від централізованої планової економіки до ринкової, а її страхова система була повністю

перебудована відповідно до європейських стандартів. Особливу зацікавленість викликає те, як польська держава змогла створити ефективну, прозору та конкурентну систему страхування в умовах постсоціалістичного суспільства, водночас забезпечуючи захист прав споживачів і стабільність фінансової системи. Однією з характерних рис польського досвіду є поступовий, але системний підхід до реформування страхового ринку з чітким орієнтиром на інтеграцію в Європейський Союз. Польща не лише адаптувала своє законодавство до директив ЄС, а й створила незалежний наглядовий орган, який діє за принципами прозорості, професійності та підзвітності. Це дозволило підвищити довіру до страхових компаній з боку населення та бізнесу, а також мінімізувати ризики зловживань і банкрутств у цьому секторі. Також важливою особливістю є активна роль Польщі в розвитку страхування як фінансового інструменту соціального захисту населення. Страхування в цій країні стало не лише добровільною комерційною послугою, а й дієвим елементом загальної політики добробуту, що включає страхування здоров'я, пенсійне страхування та інші види соціального страхування. Для України польський приклад цікавий ще й тим, що ця держава успішно поєднала європейське правове регулювання з національними особливостями, не втрачаючи ефективності. Її досвід може стати своєрідною «дорожньою картою» для українських реформ, особливо в контексті євроінтеграції, де адаптація страхового ринку до норм і стандартів ЄС є одним з ключових напрямів.

Встановлено, що в американській моделі особливо привертає увагу децентралізований підхід до державного регулювання ринку страхування, адже кожен штат має власний регуляторний орган, який відповідає за ліцензування компаній, нагляд за їх платоспроможністю та захист прав споживачів. Такий підхід дозволяє ефективно адаптувати політику до локальних умов і потреб, підтримуючи конкуренцію та інновації, однак причому він має й певні недоліки. Попри децентралізацію, особливий

акцент у США робиться на прозорості й публічній звітності страховиків. Американські регулятори активно публікують інформацію про фінансовий стан компаній, що допомагає споживачам ухвалювати поінформовані рішення та сприяє здоровій конкуренції. Інституційна незалежність органів нагляду в США, таких як Національна асоціація страхових комісарів, створює передумови для стабільності й передбачуваності регуляторного середовища. Крім того, у США приділяють увагу фінансовій грамотності населення, зокрема через спільні програми держави та приватного сектору, що сприяє підвищенню рівня проникнення страхування в економіку.

Аргументовано положення про те, що на сьогодні в провідних країнах світу сформувалися досить цікаві й ефективні підходи до державного регулювання ринку страхування. Україні, з огляду на її економічні, політичні, безпекові та ментальні особливості, не можна прямо запозичувати відповідний досвід. Однак його цікавими моментами, як вбачається, є такі: по-перше, наявність гарантійних фондів, які надають додаткові гарантії застрахованим особам у разі неплатоспроможності їх страхових компаній; по-друге, прозорість і підзвітність страхових компаній, які активно публікують інформацію про їх фінансовий стан, що допомагає споживачам ухвалювати поінформовані рішення та сприяє здоровій конкуренції; по-третє, децентралізація системи страхування, що особливо актуально для України, оскільки різні регіони по-різному потерпають від ведення бойових дій; по-четверте, наявність жорсткої системи державного нагляду контролю (приклад Німеччини) з акцентом на попередження ризиків, стрес-тестування та раннє виявлення проблем у капіталі страховиків; по-п'яте, інтеграція норм європейської директиви Solvency II в національне законодавство, що забезпечує високу прозорість, звітність і вимоги до управління ризиками; по-шосте, наявність розвинених механізмів компенсацій для страхувальників у разі банкрутства.

Наголошено, що в умовах воєнного стану державне регулювання ринку страхування в Україні набуло нових специфічних властивостей, зумовлених необхідністю оперативного реагування на виклики, спричинені війною. Однією з ключових особливостей цього періоду стало активне внесення змін до чинного законодавства, що регулює страховий ринок. Законодавчі ініціативи здебільшого мали на меті забезпечити більшу гнучкість страхових механізмів, підвищити стійкість компаній до ризиків воєнного характеру, а також розширити захист окремих категорій населення, зокрема військовослужбовців. Зміни до нормативно-правової бази охопили як матеріальне, так і процесуальне право. Зокрема, вдосконалено порядок укладання та виконання страхових договорів в умовах обмеженої мобільності, електронної комунікації та нестабільного зв'язку. Окрему роль у державному регулюванні відіграє надання пільг для визначених категорій громадян, передусім військовослужбовців. В умовах воєнного стану державне регулювання страхового ринку в Україні характеризується високим рівнем адаптивності, спрямованістю на соціальний захист населення та підтримку платоспроможності учасників ринку. Ці зміни відображають прагнення забезпечити безперервність страхового захисту в умовах надзвичайної ситуації та зберегти функціональність галузі в період системних загроз.

Констатовано, що ринок страхування в Україні в умовах війни перебуває під значним тиском через низку як економічних, так і безпекових факторів. Так, одним з ключових ризиків є стрімке зростання кількості страхових випадків, адже військові дії та постійні обстріли спричиняють масове знищення або пошкодження житла, підприємств, транспорту та іншого майна. Крім того, війна несе значні людські втрати, що також збільшує кількість звернень за полісами страхування життя і здоров'я. Усе це створює додаткове навантаження на страхові компанії, які змушені здійснювати значні обсяги виплат у надзвичайно стислі строки. Ще одним

серйозним викликом є падіння платоспроможності населення та бізнесу, що своєю чергою зменшує надходження страхових виплат й обмежує можливості компаній інвестувати в розвиток чи накопичення резервів. Також варто враховувати технічні та логістичні складнощі: частина офісів і регіональних представництв зруйновані або евакуйовані, що ускладнює обробку звернень і комунікацію з клієнтами. Усе зазначене вище створює значні ризики для довіри до ринку страхування загалом.

Зауважено, що в контексті державного регулювання страхового ринку в умовах воєнного стану зміна підходів до страхування окремих видів майна полягає передусім у перегляді умов покриття ризиків, спричинених бойовими діями, а також у законодавчому та нормативному реагуванні на підвищену ймовірність збитків через війну. Адже договори страхування традиційно не включали покриття збитків, завданих війною, терористичними актами, диверсіями або іншими подіями, що мають ознаки форс-мажору. Ці винятки закріплені як у загальноприйнятій міжнародній практиці, так і в українських стандартних договорах. У відповідь на це страхові компанії та державні органи почали шукати підходи до формування спеціальних страхових продуктів або програм, які могли б ураховувати військові ризики. Зокрема, держава розглядає можливість впровадження механізмів часткового гарантування або перестрахування таких ризиків за рахунок бюджетних коштів чи міжнародної допомоги.

Обґрунтовано, що війна та запровадження правового режиму воєнного стану обумовили такі особливості державного регулювання ринку страхування в умовах воєнного стану: по-перше, внесення змін до чинного законодавства, процедурних аспектів страхування, а також надання пільг окремим категоріям осіб, передусім військовослужбовцям; по-друге, постійно зростаюча кількість ризиків, зокрема обумовлених веденням бойових дій; по-третє, значні фінансові втрати учасників ринку страхування, а отже, всього фінансового сектору української держави; по-

четверте, зміна підходів до страхування окремих видів майна, зокрема транспорту, у зв'язку з ризиками, пов'язаними із веденням бойових дій; по-п'яте, пришвидшення цифровізації ринку страхування; по-шосте, активне залучення міжнародних організацій і допомоги у сферу страхування.

Виокремлено такі ключові проблеми державного регулювання ринку страхування: 1) застарілість нормативно-правової бази, а також недостатня її гармонізація із світовими вимогами та стандартами; 2) законодавча неврегульованість питань страхування воєнних ризиків, цифровізації сфери надання страхових послуг, а також забезпечення кібербезпеки в цій сфері; 3) низький рівень захищеності прав споживачів, зокрема недостатньо ефективні механізми оскарження дій страховиків і відшкодування збитків у випадку їх банкрутства; 4) наявність низки проблемних питань щодо ліцензування та нагляду, що включають: нечіткі критерії оцінки фінансової стійкості страховиків і можливості маніпуляцій з капіталом; 5) низький рівень прозорості в діяльності страхових компаній, що знижує рівень довіри до них; 6) високий рівень тіньових схем – використання страхування для оптимізації оподаткування чи виведення капіталу; 7) низький рівень фінансової та правової грамотності населення, що зменшує попит на страхові послуги й ускладнює розвиток цивілізованого ринку.

Зазначено, що першим кроком на шляху вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування має бути розробка загальнодержавної Концепції розвитку ринку страхування України, оскільки за її допомогою можливо будувати вектор подальшого розвитку для всієї галузі, забезпечити її системне та передбачуване зростання, що має ключове значення для економічної стабільності, захисту майнових інтересів громадян і бізнесу, а також формування інвестиційної привабливості країни.

Наголошено, що метою вказаної Концепції має бути створення ефективного, стійкого, конкурентоспроможного та прозорого ринку

страхування України, який буде на високому рівні захищати майнові права й інтереси громадян і бізнесу, сприятиме економічній стабільності, а також інтеграції у європейський та світовий фінансовий простір. Завданнями вказаного нормативно-правового акту мають бути: гармонізація національного страхового законодавства з директивами ЄС і міжнародними стандартами; формування системи законодавства, яка буде відповідати викликам і загрозам, обумовленими правовим режимом воєнного стану та веденням бойових дій; удосконалення ризик-орієнтованої моделі нагляду, що враховує фінансову стійкість і платоспроможність страховиків; підвищення прозорості й відкритості ринку страхових послуг; забезпечення прозорості та відкритості діяльності суб'єктів ринку страхування; розвиток цифрової інфраструктури ринку страхування; удосконалення системи кадрового забезпечення як суб'єктів державного регулювання ринку страхування, так і безпосередньо страхових компаній; підвищення рівня фінансової та правової культури громадян з метою підвищення довіри до ринку страхових послуг; упровадження податкових і фінансових стимулів для укладання страхових договорів.

Доведено, що важливим напрямом вдосконалення правових засад державного регулювання ринку страхування є подальша адаптація українського страхового законодавства до вимог і стандартів ЄС. У цьому контексті запропоновано: по-перше, імплементувати принципи Solvency II, що передбачають посилення вимог до капіталу, прозору оцінку активів і зобов'язань, а також підвищення стандартів корпоративного управління та управління ризиками; по-друге, удосконалити механізми захисту прав споживачів шляхом імплементції положень Insurance Distribution Directive для забезпечення прозорості продажу страхових продуктів, а також уніфікації процедури ліцензування й нагляду за страховиками; по-третє, забезпечити впровадження ризик-орієнтованого нагляду, що дозволить

більш ефективно оцінювати фінансову стійкість страхових компаній і своєчасно реагувати на потенційні загрози.

Наголошено, що на сьогодні в Україні нагальною є потреба в прийнятті Закону України «Про систему страхування воєнних ризиків», що своєю чергою забезпечить: 1) створення структурованої системи страхування воєнних ризиків. Закон упорядкує відносини в цій сфері, визначить учасників (страхувальники, авторизовані страховики, страхові посередники, перестраховики-нерезиденти, Державна агенція) і врегулює їхню взаємодію; 2) заснування Державної агенції зі страхування воєнних ризиків, яка стане центральним органом, що розробляє страхові продукти, стандарти ціноутворення, веде централізовану базу даних, визначає політику андеррайтингу та регулює ризики; 3) захист страхових інтересів фізичних і юридичних осіб. Закон спрямований на відшкодування збитків, заподіяних внаслідок військових дій, що сприятиме економічній стабільності й інвестиційній привабливості; 4) покращення інвестиційного клімату; 5) фінансування через обов'язкові та донорські кошти. Система діятиме за рахунок обов'язкових страхових платежів та за потреби міжнародної допомоги від донорів.

Встановлено, що в умовах сьогодення цифровізація ринку страхування в Україні не лише продовжується, а й стала однією з ключових тенденцій, що допомогли цій галузі адаптуватися до нових реалій. Війна спричинила значні обмеження для фізичної присутності, адже багато офісів були зруйновані або евакуйовані, працівники працювали дистанційно, а клієнти втратили можливість особисто відвідувати представництва страхових компаній. Це стало потужним стимулом для пришвидшення впровадження цифрових сервісів. Страхові компанії активно розширювали можливості для укладання договорів онлайн, використання електронних підписів, електронного документообігу та мобільних застосунків. Розвиток цифрових платформ дозволив клієнтам подавати заяви на виплату,

завантажувати фото пошкоджень, отримувати консультації та контролювати статус своїх полісів, не виходячи з дому.

Обґрунтовано, що цифровізація сфери страхування значно покращить державне регулювання цього ринку, забезпечуючи більшу прозорість, оперативність і точність контролю за діяльністю страховиків. Завдяки автоматизованим системам збору, обробки й аналізу даних регулятор зможе своєчасно виявляти ризики, запобігати шахрайству та контролювати виконання нормативних вимог у режимі реального часу. Це підвищить ефективність нагляду, зменшить адміністративне навантаження як на регуляторів, так і на учасників ринку, а також сприятиме створенню єдиного інформаційного простору для взаємодії всіх зацікавлених сторін. Основні напрями покращення державного регулювання через цифровізацію мають включати впровадження електронних реєстрів і звітності, розвиток систем дистанційного моніторингу фінансового стану компаній, автоматизацію процедур ліцензування та розгляду скарг, а також використання аналітики великих даних і штучного інтелекту для прогнозування ризиків і прийняття управлінських рішень. Такий підхід сприятиме підвищенню довіри до страхового ринку, зміцненню його стабільності та забезпеченню захисту прав споживачів.

Констатовано, що вдосконалення кадрового забезпечення є ключовим фактором для підвищення ефективності державного регулювання ринку страхування, адже саме компетентні, кваліфіковані фахівці здатні якісно оцінювати ризики, контролювати діяльність страховиків і впроваджувати сучасні стандарти регулювання. Без належного кадрового потенціалу в регуляторних органах неможливо забезпечити своєчасний нагляд, аналіз фінансового стану компаній, а також оперативне реагування на порушення та загрози стабільності ринку. Основними напрямами покращення кадрового забезпечення мають стати: системне підвищення кваліфікації фахівців через регулярні тренінги, навчальні програми та стажування як в

Україні, так і за кордоном; залучення експертів із сучасними знаннями в галузі фінансів, ризик-менеджменту та ІТ-технологій; створення умов для професійного розвитку та мотивації працівників, зокрема через конкурентну заробітну плату та кар'єрне зростання; впровадження інноваційних методик оцінки й управління ризиками, які потребують високої експертизи. Також важливо розвивати міжвідомчу співпрацю та обмін досвідом з міжнародними регуляторними органами для підтримки актуальності знань і стандартів. Завдяки таким заходам кадрове забезпечення регуляторів стане більш професійним і готовим ефективно впроваджувати сучасні підходи до контролю та розвитку страхового ринку.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукового завдання, яке полягає в тому, щоб з'ясувати сутність і виокремити особливості адміністративно-правових засад державного регулювання ринку страхування та на основі аналізу позитивного вітчизняного й зарубіжного досвіду розробити науково обґрунтовані пропозиції та надати рекомендації, спрямовані на вдосконалення правових й організаційних засад здійснення відповідного регулювання. У результаті дослідження сформульовано низку нових наукових висновків, основні з них такі:

1. Ринок страхування визначено як регламентовану законодавством України та державою галузь діяльності уповноважених суб'єктів (страховиків, страхових посередників) щодо здійснення передбачених Законом України «Про страхування» дій, операцій і заходів, спрямованих на організацію та проведення страхування визначеного класу, реалізацію страхових продуктів, а також кінцеве отримання позитивного економічного результату.

Виокремлено такі ключові особливості ринку страхування, які підкреслюють його унікальність і значущість в економічній системі та правовому середовищі країни: 1) діяльність на ринку страхування має чітке законодавче визначення та допустимі форми (вони обов'язкові до врахування та застосування; виключно в них ринок функціонує та досягає поставленого економічного результату); 2) страховий ринок передбачає обмеження стосовно кола суб'єктів, які мають право здійснювати на ньому діяльність, а також наявність суворих стандартів їх організаційно-правового статусу; 3) чіткою регламентацією вирізняються об'єкти страхового ринку, які пов'язані з обмеженим переліком класів страхування; 4) страховий ринок

піддається державному регулюванню, яке має глибокий зміст і стосується широкого кола питань його функціонування.

2. Аргументовано, що державне регулювання ринку страхування – це законодавчо регламентована, комплексна, системна, багатоаспектна діяльність держави (в особі уповноважених державних органів та їх посадових осіб) щодо організації законного та внормованого функціонування страхового ринку в Україні, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього. Визначено такі елементи відповідного регулювання: принципи; мета й завдання регулювання; державна політика; суб'єкти державного регулювання; адміністративно-правові інструменти.

3. Обґрунтовано, що принципи державного регулювання ринку страхування – це сукупність встановлених у суспільстві та розчинених у нормативно-правовій системі держави основоположних, фундаментальних засад, ідей імперативного значення, які визначають специфіку діяльності уповноважених державних органів і вимоги до функціонування їх посадових осіб щодо забезпечення належного та законного функціонування страхового ринку України. До переліку відповідних принципів зараховано принципи: верховенства права, законності, гуманізму та людиноцентризму, прозорості державного регулювання, рівності, антимонополізму.

4. Констатовано, що правове регулювання державного регулювання ринку страхування – це здійснюваний за допомогою правових норм, зокрема адміністративно-правових, широкий, упорядковувачий, регулятивний, забезпечувальний вплив на суспільно-правові відносини, які виникають у процесі діяльності державних органів та їх посадових осіб, спрямований на організацію законного і впорядкованого функціонування страхового ринку, захисту прав, свобод та інтересів його учасників і держави, а також забезпечення безпеки, правомірності функціонування та систематичного розвитку останнього.

Доведено, що правове регулювання державного регулювання ринку страхування ґрунтується на положеннях Конституції України, міжнародних актів, законодавчих, підзаконних нормативно-правових актів, а також відомчих актів Національного банку України. Доведено, що в системі відповідних засад ключове місце належить нормам адміністративного права, адже саме за допомогою останніх визначаються: 1) стандарти, правила та вимоги, яким має відповідати весь сектор страхування, а також безпосередньо діяльність страховиків; 2) особливості статусу та склад повноважень суб'єктів, які реалізують державне регулювання ринку страхування; 3) адміністративно-правовий інструментарій державної регуляторної діяльності, а також порядок і специфіка його реалізації спеціально уповноваженими державними органами; 4) гарантії діяльності сторін відповідних правовідносин тощо.

5. Наголошено, що адміністративно-правові інструменти державного регулювання ринком страхування найбільш доцільно розглядати крізь призму форм і методів, які мають адміністративно-правовий характер. Адміністративно-правовими формами державного регулювання ринку страхування визнано регламентовані законодавством України моделі повноважної, компетентної, цілеспрямованої діяльності державних органів та їх посадових осіб щодо організації та підтримки належного, правомірного та законного функціонування страхового ринку, яке реалізуються за допомогою однорідних за природою та юридичними властивостями адміністративно-правовими методами. До переліку відповідних форм віднесено: розроблення та прийняття підзаконних нормативно-правових актів, адміністративно-процедурну діяльність суб'єктів владних повноважень, встановлення дозволів і заборон. Своєю чергою методи державного регулювання ринку страхування схарактеризовано як сукупність юридично визначених, владно-управлінських способів, засобів і заходів, за допомогою яких держава в особі уповноважених органів та їх посадових осіб виконує покладені на неї

публічні завдання та функції за напрямом організації, упорядкування та координації діяльності ринку страхування загалом та його учасників зокрема. До останніх зараховано такі: ліцензування страхової діяльності, авторизація діяльності з надання супровідних послуг на ринку страхування, нагляд, інспекційні перевірки, корегувальні заходи, заходи раннього втручання та впливу.

6. Встановлено, що на сьогодні державне регулювання ринку страхування здійснюється декількома суб'єктами державної влади. Аналіз їх адміністративно-правового статусу засвідчив різну роль і ступінь участі в організації та забезпеченні роботи національної галузі страхування і її учасників. Наголошено, що ключовими повноваженнями у відповідній сфері державного регулювання, серед всього суб'єктного складу, наділений Національний банк України, адже він є головним регулятором, до компетенції якого належить застосування широкого кола адміністративно-правових інструментів: ліцензування, нагляд, проведення перевірок учасників ринку тощо. Водночас, окрім НБУ, систему суб'єктів державного регулювання ринку страхування становлять: 1) Верховна Рада України – здійснює законодавче забезпечення функціонування страхового ринку загалом та окремих учасників державного регулювання, зокрема НБУ; розробляє і затверджує державну політику у сфері небанківських фінансових послуг; призначає та звільняє з посади Голову Національного банку України; призначає половину складу Ради Національного банку України; 2) Президент України – спрямовує до парламенту подання про призначення чи звільнення з посади Голову НБУ; призначає половину складу Ради Національного банку України; 3) Антимонопольний комітет України – здійснює контроль дотримання законодавчих вимог про економічну конкуренцію в роботі страхового ринку.

7. Узагальнено, що на сьогодні в провідних країнах світу сформувалися досить цікаві й ефективні підходи до державного регулювання ринку

страхування. Україні, з огляду на її економічні, політичні, безпекові та ментальні особливості, не можна прямо запозичувати відповідний досвід. Однак його цікавими моментами є такі: по-перше, наявність потужних гарантійних фондів, які надають додаткові гарантії застрахованим особам у разі неплатоспроможності їх страхових компаній; по-друге, прозорість і підзвітність страхових компаній, які активно публікують інформацію про їх фінансовий стан, що допомагає споживачам ухвалювати поінформовані рішення та сприяє здоровій конкуренції; по-третє, децентралізація системи страхування, що особливо актуально для України, оскільки різні регіони по-різному потерпають від ведення бойових дій; по-четверте, наявність жорсткої системи державного нагляду контролю (приклад Німеччини) з акцентом на попередження ризиків, стрес-тестування та раннє виявлення проблем у капіталі страховиків; по-п'яте, інтеграція норм європейської директиви Solvency II у національне законодавство, що забезпечує високу прозорість, звітність і вимоги до управління ризиками; по-шосте, наявність розвинених механізмів компенсацій для страхувальників у разі банкрутства.

8. Констатовано, що війна та запровадження правового режиму воєнного стану обумовили такі особливості державного регулювання ринку страхування в сучасних умовах: по-перше, внесення змін до чинного законодавства, процедурних аспектів страхування, а також надання пільг окремим категоріям осіб, зокрема військовослужбовцям; по-друге, постійно зростаюча кількість ризиків, зокрема обумовлених веденням бойових дій; по-третє, значні фінансові втрати учасників ринку страхування, а отже, всього фінансового сектору української держави; по-четверте, зміна підходів до страхування окремих видів майна, зокрема транспорту, у зв'язку з ризиками, пов'язаними з веденням бойових дій; по-п'яте, пришвидшення цифровізації ринку страхування; по-шосте, активне залучення міжнародних організацій і допомоги у сферу страхування.

9.3 метою вдосконалення правових та організаційних засад державного регулювання ринку страхування запропоновано:

1) розробити загальнодержавну Концепцію розвитку ринку страхування України, метою якої має бути створення ефективного, стійкого, конкурентоспроможного та прозорого ринку страхування України, який буде на високому рівні захищати майнові права й інтереси громадян та бізнесу, сприятиме економічній стабільності, а також інтеграції в європейський та світовий фінансовий простір;

2) забезпечити подальшу адаптацію українського страхового законодавства до вимог та стандартів ЄС, для чого необхідно: по-перше, імплементувати принципи Solvency II, що передбачають посилення вимог до капіталу, прозору оцінку активів і зобов'язань, а також підвищення стандартів корпоративного управління та управління ризиками; по-друге, вдосконалити механізми захисту прав споживачів шляхом імплементції положень Insurance Distribution Directive для забезпечення прозорості продажу страхових продуктів, а також уніфікації процедури ліцензування і нагляду за страховиками; по-третє, забезпечити впровадження сучасного ризик-орієнтованого нагляду, що дозволить більш ефективно оцінювати фінансову стійкість страхових компаній і своєчасно реагувати на потенційні загрози;

3) прийняти Закон України «Про систему страхування воєнних ризиків»;

4) створити умови для подальшої цифровізації сфери страхування, що має включати: впровадження електронних реєстрів і звітності, розвиток систем дистанційного моніторингу фінансового стану компаній, автоматизацію процедур ліцензування та розгляду скарг, а також використання аналітики великих даних і штучного інтелекту для прогнозування ризиків та прийняття управлінських рішень;

5) покращити кадрове забезпечення суб'єктів державного регулювання ринку страхування, для чого необхідним є: системне підвищення кваліфікації фахівців через регулярні тренінги, навчальні програми та стажування як в Україні, так і за кордоном; залучення експертів із сучасними знаннями в галузі фінансів, ризик-менеджменту та ІТ-технологій; створення умов для професійного розвитку й мотивації працівників, зокрема через конкурентну заробітну плату і кар'єрне зростання; впровадження інноваційних методик оцінки та управління ризиками, які потребують належної експертизи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адміністративне право України : підручник / за заг. ред. С. В. Ківалова. Одеса : Юрид. літ., 2003. 896 с.
2. Адміністративне право України : підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін. ; за ред. Ю. П. Битяка. Київ : Юрінком Інтер, 2007. 544 с.
3. Адміністративне право. Загальна частина : навч. посіб. / С. М. Алфьоров, С. В. Ващенко, М. М. Долгополова, А. П. Купін. Київ : Центр учбової літератури, 2011. 216 с.
4. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина : навч. посіб. / І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалімової, П. М. Павлика, Ж. В. Удовенко. Київ : Знання, 2007. 223 с.
5. Акімов О. О. Основні принципи державно-управлінської діяльності у системогенезній динаміці. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2019. № 12. URL: http://www.dy.nayka.com.ua/pdf/12_2019/51.pdf.
6. Андрущенко І. Г. Державний контроль діяльності учасників фондового ринку України (організаційно-правовий аспект) : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2004. 19 с.
7. Андрущенко Л. В. Державно-правове регулювання страхування у сфері зовнішньоекономічної діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2008. 229 с.
8. Балика Г. О. Адміністративно-правовий статус пенсійного фонду України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 221 с.
9. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України : підручник. Харків : Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.

10. Безпалова О. І., Горбач Д. О. Поняття та структура адміністративно-правового статусу Національної гвардії України. *Форум права*. 2017. № 5. С. 31–38.
11. Беркаль М. Круте піке небанківського фінринку. Чому зникають страхові компанії, ломбарди та кредитні спілки. *Delo.ua*. URL: <https://delo.ua/finance/krute-pike-nebankivskogo-finrinku-comu-znikayut-straxovi-kompaniyi-lombardi-ta-kreditni-spilki-406825>.
12. Біла книга. Майбутнє регулювання страхування в Україні. Київ : Національний банк України, 2020. 27 с. URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/White_paper_insurance_2020.pdf.
13. Білуха М. Т. Теорія фінансово-господарського контролю і аудиту. Київ : Вища школа, 1994. 364 с.
14. Бондар С. Б. Рівність як категорія філософії права : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12 : Чернівці, 2009. 185 с.
15. Бондаренко В. А., Пустова Н. А. Функції страхування як об'єкт фінансово-правового регулювання. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 3 (13). С. 163–168.
16. Бояринцева М. Адміністративно-правовий статус громадян: до питання про склад елементів. *Право України*. 2002. № 2. С. 21–25.
17. Бровко С. В. Страхування в умовах воєнного стану: виклики та перспективи. *Економіка та суспільство*. 2024. № 67. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-67-24>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/4709/4650>.
18. Бурбика М. М., Солонар А. В., Янішевська К. Д. Адміністративне право України : навч. посіб. / М. М. Бурбика, А. В. Солонар, К. Д. Янішевська. Суми : Мрія, 2015. 358 с.
19. Валецька О. В. Правове регулювання оплати праці : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Луганськ, 2009. 220 с.

20. Валюх А. М. Інструменти державного регулювання процесу збереження природного капіталу. *Державне управління: удосконалення та розвиток*. 2016. № 8. URL: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1230>.
21. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. акад. НАН України Ю. С. Шемшученка. Київ : Юридична думка, 2007. 992 с.
22. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ : Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
23. Величко Д. М. Джерела міжнародно-правового регулювання праці : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2008. 22 с.
24. Вербець В. В., Субота О. А., Христюк Т. А. Соціологія : навч. посіб. Київ : Кондор, 2009. 550 с.
25. Верховна Рада України прийняла Закон, який передбачає на постійній основі зниження вартості автоцивілки для осіб з інвалідністю внаслідок війни на 50% : прес-служба Апарату Верховної Ради України.. Опубліковано 17 квітня 2025. *Верховна Рада України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/261097>.
26. Воєнне страхування в Україні: законопроект №12372 та його переваги. *7eminar*. URL: <https://7eminar.ua/news/9593-vojenne-straxuvannya-v-ukrayini-zakonoprojekt-12372-ta-iogo-perevagi>.
27. Воронова Л. К. Фінансове право України : підручник. Київ : Прецедент ; Моя книга, 2006. 448 с.
28. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій : монографія. Київ : УАДУ, 2002. 392 с.
29. Голосніченко І. П. Попередження корисливих проступків засобами адміністративного права. Київ : Вища школа, 1991. 207 с.
30. Горбачова О., Петрова А. Цифровізація страхового ринку України: основні проблеми та перспективи в умовах воєнного стану. *Сталий розвиток економіки*. 2025. № 2 (53). С. 29–36.

31. Господарський кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 436. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18. Ст. 144.
32. Грибко О. В. Прозорість та відкритість у системі принципів європейського адміністративного простору. *Актуальні проблеми державного управління*. 2021. № 1 (59). С. 155–162.
33. Григор'єв Г. С. Теоретико-методологічні засади державного регулювання фінансово-економічних процесів в умовах глобалізації : монографія. Херсон : Олді-плюс, 2017. 380 с.
34. Гбур З. В. Інструменти державного управління економічною безпекою держави. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 1. С. 93–97.
35. Гудима Н. Принципи відкритості і прозорості та їх реалізація в державному управлінні України. *Вісник Національної академії державного управління при Президентові України*. 2005. № 3. С. 77–83.
36. Гусаров С. М. Адміністративно-процесуальний статус органів внутрішніх справ щодо розгляду справ про адміністративні правопорушення (проступки) та механізм його реалізації. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. Серія : Юридична. 2009. № 2. С. 91–99.
37. Даниляк О. О. Державне регулювання розвитку природно-заповідної справи : дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 243 с.
38. Денисюк С. Ф. Громадський контроль за правоохоронною діяльністю в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 393 с.
39. Державне управління : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, О. Ю. Оболенський, А. Ю. Васіна, Л. Ю. Гордієнко. Київ : Знання-Прес, 2003. 343 с.

40. Директива Європейського Парламенту і Ради (ЄС) 2016/97 про розповсюдження страхових послуг : прийнята від 20.01.2016 р. № 2016/97. *Офіційний вісник Європейського Союзу*. 2016. № L026. Ст. 19.

41. Довгань В. М. Правовий статус європейського парламенту в системі органів Європейського Союзу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.11. Львів, 2006. 197 с.

42. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ : НАДУ, 2010. 820 с.

43. Жила А. С. Страхування як спосіб забезпечення зобов'язань в цивільному законодавстві України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2009. 198 с.

44. Журавка О. С., Бухтіарова А. Г., Пахненко О. М. Страхування : навч. посіб. Суми : СумДУ, 2020. 350 с.

45. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юрид. вищих навч. закл. / М. В. Цвік, О. В. Петришин, Л. В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М. В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О. В. Петришина. Харків : Право, 2011. 584 с.

46. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юрид. спец. вищих навч. закл. / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін. ; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків : Право, 2002. 432 с.

47. Занфірова Т. А. Правове регулювання трудових відносин за участю роботодавця фізичної особи : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2004. 21 с.

48. Івасечко У. В. Облік і аудит розрахунків за страхуванням у підприємствах будівельної галузі : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.09. Тернопіль, 2015. 20 с.

49. Івасечко У. Історія розвитку страхування в Україні та нормативно-правове регулювання його обліку. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 10, ч. 2. С. 251–253.

50. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків : Фоліо, 2002. 846 с. (Бібліотека державної мови).

51. ІНГО долучилася до інноваційної програми страхування воєнних ризиків від ЄБРР з обсягом гарантій 110 млн євро. *INGO*. URL: <https://ingo.ua/news/ingo-doluchilasya-do-innovacziynoyi-programi-strahuvannya-voyennih-rizikiv-vid-ye-brr-z-obsyagom-garantij-110-mln-yevro>.

52. Кабанець В. О. Теоретичні аспекти удосконалення інституту трудових спорів в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2009. 189 с.

53. Карпов С. Що змінюється у страхуванні в умовах воєнного стану? *European Business Association*. URL: <https://eba.com.ua/shho-zminuyetsya-u-strahuvanni-v-uovah-voyennogo-stanu>.

54. Качула С. В., Белякова К. О. Розвиток страхового ринку України в умовах воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 20. С. 59–64. URL: <https://dspace.dsau.dp.ua/handle/123456789/12104>.

55. Кириченко С. О., Лобко М. М., Семененко В. М. Щодо питання правового режиму воєнного стану і стану війни. *Наука і оборона*. 2019. № 2. С. 9–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/naui_o_2019_2_4.

56. Ключка О., Богріновцева Л. Розвиток страхування в Україні в умовах ризиків пандемії та війни. *Економіка та суспільство*. 2024. № 70. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-70-15>. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/5278>.

57. Кобко Є. В. Адміністративно-правовий механізм забезпечення Національної безпеки держави : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2023. 400 с.

58. Ковалко Н. М. Фінансово-правове регулювання спеціальних режимів розрахункових відносин (на прикладі паливно-енергетичного комплексу України) : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2007. 225 с.
59. Колодій А. М. Принципи права України : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
60. Коломоець Т. О. Адміністративне право України : підручник. 2-ге вид., змін. і допов. Київ : Істина, 2012. 528 с.
61. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України. Київ : Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
62. Компенсація витрат на страхування автомобілів для учасників бойових дій : опубліковано закон. *Дебет-Кредит*. URL: <https://news.dtki.ua/society/auto/97865-kompensaciia-vitrat-na-straxuvannia-avtomobiliv-dlia-ucasnikiv-boiovix-dii-opublikovano-zakon>.
63. Конституційне право : навч. посіб. / Д. Терлецький, М. Афанасьєва, Ю. Батан та ін. ; за заг. ред. Д. Терлецького ; НУ «Одес. юрид. академія». Одеса : Фенікс, 2023. 584 с.
64. Конституційне право : підручник / Ю. Г. Барабаш, О. М. Бориславська, В. М. Венгер, М. І. Козюбра, А. А. Мелешевич ; за заг. ред. М. І. Козюбри. Київ : Ваіте, 2021. 528 с.
65. Конституційне право зарубіжних країн : навч. посіб. / М. С. Горшеньова, К. О. Закоморна, В. О. Ріяка та ін. ; за заг. ред. В. О. Ріяки. 2-е вид., допов. і перероб. Київ : Юрінком Інтер, 2006. 544 с.
66. Конституція України : Закон України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
67. Короткий оксфордський політичний словник / за ред. І. Макліна, А. Макмілана ; пер. з англ. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2005. 789 с.
68. Костенко Ю. О. Фінансове право України : навч. посіб. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 240 с.

69. Кравченко А. П. Антропологічний принцип у філософії права: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Харків, 2008. 216 с.
70. Крижановський А. Ф. Правопорядок суверенної України: становлення та тенденції розвитку (загальнотеоретичне дослідження) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Одеса, 2009. 469 с.
71. Крилов Д. В. Теоретико-методологічні основи державного регулювання національної економіки. *Проблеми сучасних трансформацій*. 2023. № 8. URL: <https://reicst.com.ua/pmt/article/view/2023-8-03-03/2023-8-03-03>.
72. Круглов О. М. Доказування і докази у справах про адміністративні правопорушення посадових осіб : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 222 с.
73. Кузніченко С. О. Становлення та розвиток інституту надзвичайних адміністративно-правових режимів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Сімферополь, 2010. 463 с.
74. Кунєв Ю. Д. Принципи побудови та вдосконалення організаційної структури органів внутрішніх справ України: загальнотеоретичні аспекти державного управління : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2001. 20 с.
75. Курусь Т. В. Співвідношення нормативної діяльності із суміжними правовими поняттями. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія : Юриспруденція. 2013. № 6–3, Т. 1. С. 9–11.
76. Кучеренко О. О. Методологічні засади аналізу державної політики. *Збірник наукових праць УАДУ*. 2001. № 1. С. 471–482.
77. Литвин І. І. Сутність поняття правового статусу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2016. Вип. 38, ч. 1. С. 18–21.

78. Литвин О. В. Адміністративно-правове регулювання статусу державного службовця в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2009. 210 с.

79. Лісойван Я. М. Адміністративно-правове забезпечення діяльності Державного бюро розслідувань України : дис. ... д-ра філос. : 081. Харків, 2024. 261 с.

80. Лісойван Я. М. Поняття та види адміністративно-правових форм діяльності Державного бюро розслідувань України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2023. Вип.77, ч. 2. С. 80–85.

81. Логінов О. В. Адміністративно-правове забезпечення інформаційної безпеки органів виконавчої влади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 236 с.

82. Лощихін О. М. Сучасна держава та економічний лад суспільства: основні фактори та форми взаємодії. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 1. С. 22–28.

83. Лук'янець Д. М. Аксиоматичні теорії та універсуми науки адміністративного права. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 3 (9). С. 37–44.

84. Мазій Н. Г. Принципи та механізми державного регулювання розвитку підприємництва. *Демократичне врядування*. 2011. Вип. 8. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVr_2011_8_8.

85. Майоров В. В. Національна поліція України та властивості її адміністративно-правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. № 2. С. 90–92.

86. Малиновський В. Я. Державне управління : навч. посіб. Луцьк : РВВ "Вежа " Вол. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

87. Маркуш М. А. Принцип змагальності в кримінальному процесі України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Харків, 2005. 204 с.

88. Масляєва К. В. Господарсько-правове забезпечення функціонування ринку фінансових послуг в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.04. Харків, 2009. 20 с.

89. Матвєєва А. Ринок транспортних послуг: поняття, учасники та об'єкти. *Вісник Академії правових наук України*. 2011. № 1 (64). С. 145–153.

90. Мелех Л. В. Законність у правозастосовній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Львів, 2010. 22 с.

91. Мельник М. І. Кримінологічні та кримінально-правові проблеми протидії корупції : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Київ, 2002. 506 с.

92. Мельник Ю. М. Механізм державного регулювання розвитку промисловості. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2018. Вип. 22, ч. 1. С. 145–151.

93. Мовчан А. О. Правове регулювання відносин із добору кадрів у ринкових умовах : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.05. Харків, 2009. 201 с.

94. Момот В. М. Робота з персоналом в органах та підрозділах Державної податкової адміністрації України: теоретичні та організаційно-правові засади : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2006. 204 с.

95. Мордвінов О. Г. Управління аграрним природокористуванням в умовах ринкової трансформації : монографія. Київ : УАДУ, 2000. 344 с.

96. На українському ринку страхових послуг продовжують працювати всі компанії зі страхування життя і 89% компаній, що надають послуги non-life страхування. *Укрінформ*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3455836-perevazna-bilsist-strahovih-kompanij-v-ukraini-pracue-nasbank>.

97. Національна економіка : навч. посіб. / А. Ф. Мельник, А. Ю. Васіна, Т. Л. Желюк, Т. М. Попович ; ред. : А. Ф. Мельник. Київ : Знання, 2011. 464 с.

98. Невзоров І. Л. Принцип законності в правозастосувальній діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2003. 19 с.
99. Нижник Н. Р. Реформування державного управління в Україні: проблеми і перспективи : підручник. Київ : Оріяни, 1998. 192 с.
100. Нижникова В. В. Адміністративно-процесуальний статус суб'єктів провадження в справах про порушення митних правил : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Ірпінь, 2008. 211 с.
101. Нікульчев М. О. Механізм державного регулювання розвитку науково-технологічної сфери: поняття і складники. *Право та державне управління*. 2020. № 4. С. 270–276.
102. Новий тлумачний словник української мови : 42000 слів : у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 1 : А–Є. 910 с.
103. Новий тлумачний словник української мови : у 4 т. / укл. В. Яременко, О. Сліпушко. Київ : Аконіт, 1999. Т. 3 : ОБЕ–РОБ. 927 с.
104. Олефір В. І. Державна міграційна політика України (організаційно-правовий аспект) : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2005. 497 с.
105. Оновлено вимоги до страхових посередників відповідно до норм ЄС. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/onovleno-vimogi-do-strahovih-poserednikov-vidpovidno-do-norm-yes>.
106. Опанасюк Т. А. Соціологія у визначеннях, таблицях, схемах, завданнях : навч. посіб. Київ : Кондор, 2023. 268 с.
107. Орел Ю. Л. Сучасні підходи та принципи державного регулювання регіонального економічного розвитку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 1 (43). С. 202–210.
108. Орехов В. Ю. Загальнотеоретичні проблеми розуміння санкції. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 68–73.

109. Орехов В. Ю. Санкції в праві як елемент правового регулювання та охорони суспільних відносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2008. 20 с.
110. Осадець С. С. Страхування : підручник. Київ : КНЕУ, 2002. 599 с.
111. Офіційний веб-сайт страхової компанії «Рідна». URL: <https://sk-ridna.com.ua/kasko-voyenni-gyzyky/>.
112. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2010. 170 с.
113. Пал Л. Аналіз державної політики / пер. з англ. І. Дзюби. Київ : Основи, 1999. 422 с.
114. Пархоменко Н. М. Джерела та форми права як категорії права: до постановки проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 4. С. 16–20.
115. Петровський П. М. Гуманітарна парадигма в системі державного управління : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2008. 252 с.
116. Пилипенко С. А. Правове забезпечення обов'язкового особистого страхування працівників органів внутрішніх справ : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2002. 185 с.
117. Плавич В. П. Роль права в формуванні ринкових відносин в Україні: теоретико-правові проблеми : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2002. 15 с.
118. Покорчак С. А. Адаптація страхового ринку України в умовах воєнних ризиків. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. № 6. С. 115–122. DOI: 10.32782/2786-765X/2024-6-16.
119. Поліщук О. А. Інвестиційне забезпечення відтворювальних процесів споживчого ринку регіону : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.05. Полтава, 2009. 237 с.

120. Попова А. В. Мета та принципи державного регулювання ринків небанківських фінансових послуг. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія : Право. 2024. Вип. 83, ч. 1. С. 372–378.

121. Попович Є. М. Нагляд і контроль за дотримання трудового законодавства України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.05. Харків, 2003. 192 с.

122. Попок А. А. Формування та реалізація державної політики України щодо закордонного українства : дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.02. Київ, 2010. 410 с.

123. Пояснювальна записка до проєкту Закону України «Про систему страхування воєнних ризиків» № 12372 від 30.12.2024 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://itd.rada.gov.ua/bfacc28e-6239-4dd6-9e9a-503f56f09826>.

124. Приходько В. П. Механізм державного регулювання та управління економічною безпекою. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 15. С. 6–8.

125. Про адміністративну процедуру : Закон України від 17.02.2022 р. № 2073-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 15. Ст. 50.

126. Про акціонерні товариства : Закон України від 27.07.2022 р. № 2465-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 18–19. Ст. 81.

127. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від 26.11.1993 р. № 3659-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1993. № 50. Ст. 472.

128. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб - підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 31. Ст. 263.

129. Про державну службу : Закон України від 10.12.2015 р. №889-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016. № 4. Ст. 43.

130. Про затвердження Положення про авторизацію страхових посередників та умови здійснення діяльності з реалізації страхових та/або

перестрахових продуктів : Постанова Правління Національного банку України від 03.01.2025 р. № 2. *Офіційний вісник України*. 2025. № 11. Ст. 902.

131. Про затвердження Положення про здійснення установами фінансового моніторингу : Постанова Правління Національного банку України від 28.07.2020 р. № 107. *Офіційний вісник України*. 2020. № 68. Ст. 2203.

132. Про затвердження Програми розвитку страхового ринку України на 2001–2004 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 02.02.2001 р. № 98. *Офіційний вісник України*. 2001. № 6. Ст. 222.

133. Про захист економічної конкуренції : Закон України від 11.01.2001 р. № 2210-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 12. Ст. 64.

134. Про збір, обробку та облік інформації про пошкоджене та знищене нерухоме майно внаслідок бойових дій, терористичних актів, диверсій, спричинених збройною агресією Російської Федерації проти України : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.03.2022 р. № 380 ; в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 13 червня 2023 р. № 624. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/380-2022-п#Text>.

135. Про комітети Верховної Ради України : Закон України від 04.04.1995 р. № 116/95-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1995. № 19. Ст. 134.

136. Про ліцензування видів господарської діяльності : Закон України від 02.03.2015 р. № 222-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.

137. Про Національний банк України : Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.

138. Про обов'язкове страхування цивільно-правової відповідальності власників наземних транспортних засобів : Закон України від 21.05.2024 р. № 3720-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2024. № 37–38. Ст. 238.

139. Про особливості страхування сільськогосподарської продукції з державною підтримкою : Закон України від 09.02.2012 р. № 4391-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2012. № 41. Ст. 491.

140. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII ; станом на 14 трав. 2025 р. *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19/conv#Text>.

141. Про страхування : Закон України від 07.03.1996 р. № 85/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 18. Ст. 78.

142. Про страхування : Закон України від 18.11.2021 р. № 1909-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 12–13. Ст.28.

143. Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю : Закон України від 06.02.2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

144. Про фінансові послуги та фінансові компанії : Закон України від 14.12.2021 р. № 1953-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2023. № 3–4. Ст. 10.

145. Развадовський В. Й. Державне регулювання транспортної системи України (адміністративно-правові проблеми та шляхи їх розв'язання) : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2004. 36 с.

146. Ринок продовольства України в аспектах СОТ / М. І. Долішній, В. І. Топіха, В. В. Булюк, В. А. Романова. Миколаїв : МДАУ, 2006. 221 с.

147. Романенко Є. О. Принципи і функції державного управління. *Науковий вісник: Державне управління*. 2018. № 1. С. 91–99.

148. Рудевська В. І., Погорілова О. В. Особливості державного регулювання страхового ринку України у трансформаційних умовах. *Вісник*

університету банківської справи. 2020 № 1 (37). URL: <https://ser.net.ua/index.php/SER/article/view/354/365>.

149. Сафонов І. П. Правова регламентація державної підтримки аграрних товаровиробників : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.06. Харків, 2006. 215 с.

150. Сенишин О. С., Горинь М. О., Кундицький О. О. Державне регулювання економіки : навч. посіб. Львів : Львів. нац. ун-т імені Івана Франка, 2014. 334 с.

151. Словник іншомовних слів / за ред. академіка АН УРСР О. С. Мельничука. 2-ге вид., випр. і доповн. Київ : Голов. ред. "Української радянської енциклопедії", 1985. 967 с.

152. Словник іншомовних слів / за ред. О. С. Мельничука. 1-е вид. Київ : Голов. ред. «Українська радянська енциклопедія», 1974. 776 с.

153. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1972. Т. 3 : 3. 744 с.

154. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1977. Т. 8 : Природа-Ряхтливий. 927 с.

155. Словник української мови : в 11 т. / редкол. : І. К. Білодід (голова) та ін. ; АН Української РСР ; Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. Київ : Наук. думка, 1978. Т. 9 : С. 916 с.

156. Собакарь А. О. Організаційно-правові основи утворення і функціонування спеціальних економічних зон в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Донецьк, 2002. 216 с.

157. Сосновська О. О. Страхування : навч. посіб. Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка, 2021. 328 с.

158. Справа за конституційним поданням 49 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту

7 частини другої статті 42 Закону України "Про вищу освіту": рішення Конституційного Суду України від 20.12.2017 р. № 2-р/2017. *Офіційний вісник України*. 2018. № 71. Ст. 619.

159. Справа за конституційним поданням Верховного Суду України щодо відповідності Конституції України (конституційності) положень статті 69 Кримінального кодексу України (справа про призначення судом більш м'якого покарання) : рішення Конституційного Суду України від 02.11.2004 р. № 15-рп/2004. *Офіційний вісник України*. 2004. № 45. Ст. 2975.

160. Степанова О. В. Право приватної власності на автомобіль та угоди, пов'язані з його обслуговуванням : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2000. 191 с.

161. Стеценко В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2010. 452 с.

162. Стеценко С. Г. Адміністративне право України : навч. посіб. Київ : Атіка, 2007. 624 с.

163. Стратегія розвитку фінансового сектору України до 2025 року (оновлена у березні 2021 року) / Нац. банк України ; Міністерство фінансів України ; Нац. комісія з цінних паперів та фондового ринку ; ФГВФО. Київ, 2025. 105 с. URL: <https://bank.gov.ua/ua/files/eMbmHjDsYNlNdsE>.

164. Страхування : підручник / за ред. В. Д. Базилевича. Київ : Знання, 2008. 1019 с.

165. Страхування під час війни в Україні: виклики і можливості. *Новинарня. Новини України, що воює*. URL: <https://novynarnia.com/2024/10/05/strahuvannya-pid-chas-vijny-v-ukrayini-vyklyky-i-mozhlyvosti>.

166. Терпай О. Страхування під час воєнного стану: чи є шанси на відшкодування. *Ліга:Закон*. URL: https://biz.ligazakon.net/analytics/210301_strakhuvannya-pd-chas-vonnogo-stanu-chi--shansi-na-vdshkoduvannya.

167. Титич В. М. Державно-правові форми впливу на економічні відносини : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2010. 22 с.
168. Ткаченко О. В. Методологічні засади дослідження кадрового забезпечення державного управління освітою в Україні. *Вісник Київського Національного університету ім. Т. Г. Шевченка*. 2014. № 1 (1). С. 88–91.
169. Тлумачний словник української мови / уклад. Т. В. Ковальова, Л. П. Коврига. Харків : Синтекс, 2005. 672 с.
170. Томчишена С. В. Правове регулювання відносин за договором найму торгового місця на ринку : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2005. 180 с.
171. Триває наближення вітчизняного ринку страхування до стандартів ЄС. *Національний банк України*. URL: <https://bank.gov.ua/ua/news/all/trivaye-nablijennya-vitchiznyanogo-rinku-strahuvannya-do-standartiv-yes>.
172. Федоренко А. В. Адміністративно-правові форми державного регулювання ринку страхування. *Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 квіт. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 136–139.
173. Федоренко А. В. До характеристики системи принципів державного регулювання ринку страхування. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 листоп. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 134–136.
174. Федоренко А. В. Зміст державного регулювання ринку страхування. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.
175. Федоренко А. В. Місце норм адміністративного права в системі правових засад державного регулювання ринку страхування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 161–167.

176. Федоренко А. В. Поняття та особливості ринку страхування України. *KELM*. 2022. № 7(51). Р. 415–419 (Республіка Польща).
177. Федоренко А. В. Суб'єкти державного регулювання ринку страхування та особливості їх адміністративно-правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 830–832.
178. Федоренко А. В. Сутність державного регулювання ринку страхування. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 190–195.
179. Федоренко А. В. Щодо визначення поняття принципів державного регулювання ринку страхування. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 907–912.
180. Федорович І. М. Цифровізація страхового ринку України. *Західноукраїнський національний університет*. URL: <http://dspace.wunu.-edu.ua/bitstream/316497/48293/1>.
181. Філософський енциклопедичний словник / В. І. Шинкарук (голова редколегії) та ін. ; Л. В. Озадовська, Н. П. Поліщук (наукові редактори) ; І. О. Покаржевська (художнє оформлення). Київ : Абрис, 2002. 742 с.
182. Фулей Т. І. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.01. Київ, 2003. 24 с.
183. Хасанова В. В. Державне регулювання внутрішньої торгівлі в Україні (організаційно-правовий аспект) : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.07. Київ, 2009. 202 с.
184. Хом'яченко С. І. Правове забезпечення контролю за використанням та охороною земель в Україні : дис. ... канд. юрид. наук. : 12.00.06. Київ, 2004. 207 с.
185. Хорватова О. О. Історико-правовий розвиток інституту страхування життя в Україні та світі. *Часопис Київського університету права*. 2024. № 3. С. 77–82.

186. Церковник С. І. Теоретико-правовий аналіз дії права під час воєнного стану в Україні. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2024. № 2. С. 100–104. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/anopr_2024_2_17
187. Чуницька І. І., Богріновцева Л. М., Ключка О. В. Аналіз впливу сучасних технологій на розвиток страхового бізнесу в Україні. *Актуальні питання економічних наук*. 2025. № 7. DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.14603795>. URL: <https://a-economics.com.ua/index.php/home/article/view/141>.
188. Шаптала Н. К., Задорожня Г. В. Конституційне право України : навч. посіб. Дніпропетровськ : ЛізуновПрес, 2012. 472 с.
189. Шкляр Т. О. Правова та економічна система суспільства: загальнотеоретичні аспекти взаємовпливу : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Київ, 2007. 191 с.
190. Шумейко Т. А. Адміністративно-правові засади формування та реалізації державної політики у сфері обігу зброї в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2022. 504 с.
191. Юридична енциклопедія : в 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Укр. енцикл., 1998. URL: <http://cyclop.com.ua/content/view/1149/58/1/9/#22242>.
192. Як відшкодувати збитки за КАСКО в умовах війни. *Арсенал Страхування*. URL: <https://arsenal-ic.ua/infocentre/news/article/yak-vidshkoduvati-zbitki-za-kasko-v-umovah-vijni>.
193. Як змінюється ринок страхування в Україні під час війни? Розповідає сервіс страхування hotline.finance. *Forbes*. URL: <https://forbes.ua/innovations/yak-zminyuetsya-rinok-strakhuvannya-v-ukraini-pid-chas-viyni-rozpovidaє-servis-strakhuvannya-hotlinefinance-21062022-6627>.
194. Якимчук Н. Я. Правовий статус розпорядників бюджетних коштів в Україні : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.07. Київ, 2010. 557 с.

195. Alma Ribanović. Digital Transformation Reshapes the Insurance Industry for the 21st Century. URL: <https://greco.services/digital-transformation-reshapes-the-insurance-industry-for-the-21st-century/>.

196. Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht. URL: <https://www.bpb.de/kurz-knapp/lexika/lexikon-der-wirtschaft/18963/bundesanstalt-fuer-finanzdienstleistungsaufsicht/>.

197. Chris Maiato: Digital transformation can help insurance companies meet new customer expectations in the new world of social distancing. URL: https://www.ey.com/en_us/bbc/what-makes-digital-an-urgency-for-the-insurance-industry.

198. Code des assurances. URL: <https://www.corum.fr/glossaire/code-des-assurances>.

199. Commercial Insurance. URL: <https://www.iii.org/publications/commercial-insurance/how-it-functions/regulation>.

200. Denis Yastreba - A frontline perspective: the impact of war on Ukraine's insurance market. URL: <https://insurancetopics.eu/news/3222/denis-yastreba-a-frontline-perspective-the-impact-of-war-on-ukraine-s-insurance-market>.

201. Diana Ehrenberg. Wo stehen wir? Der deutsche Versicherungsmarkt im Wandel. URL: <https://www.mehrcura.de/wo-stehen-wir-der-deutsche-versicherungsmarkt-im-wandel/>.

202. Działalność ubezpieczeniowa i reasekuracyjna. URL: <https://www.gov.pl/web/finanse/dystrybucja-ubezpieczen>.

203. Jakie instytucje ubezpieczeniowe działają na polskim rynku? URL: <https://superpolisa.pl/faq/jakie-instytucje-ubezpieczeniowe-dzialaja-na-polskim-rynku/>.

204. Julia Kagan. Learn about our editorial policies War Risk Insurance: What it is, How it Works. URL: <https://www.investopedia.com/terms/w/war-risk-insurance.asp#:~:text=Understanding%20War%20Risk%20Insurance&text=War>

%20risk%20insurance%20may%20cover,event%20cancellations%20due%20to%20war.

205. Katarzyna Binkowska. Polski i jednolity europejski rynek ubezpieczeniowy i reasekuracyjny. URL: <https://brokerzyslascy.pl/blog/polski-i-jednolity-europejski-rynek-ubezpieczeniowy-i-reasekuracyjny/>.

206. L'assurance des risques de guerre. URL: <https://www.atlas-mag.net/article/l-assurance-des-risques-de-guerre>.

207. Nigina Mirbabaeva. First Ukrainian companies take advantage of new war risk insurance facility supported by EBRD. *EBRD*. URL: <https://www.ebrd.com/home/news-and-events/news/2025/first-ukrainian-companies-take-advantage-of-new-war-risk-insuran.html#>.

208. Panorama de l'industrie française de l'assurance. URL: <https://www.aefr.eu/fr/article/3511-panorama-de-l-industrie-francaise-de-l-assurance>.

209. Rebecca Christie. EU insurance union should follow the Fed. URL: <https://www.bruegel.org/first-glance/eu-insurance-union-should-follow-fed>.

210. Sarah Lee. EU Insurance Law Essentials. Understanding the Regulatory Landscape for International Insurers. URL: <https://www.numberanalytics.com/blog/eu-insurance-law-essentials>.

211. Secteur de l'Assurance : challenges et opportunités. URL: <https://inspearit.fr/blog/le-secteur-de-lassurance-entre-challenges-et-opportunites/>

212. Taras Sherbul. War risk insurance in Ukraine. URL: https://arzinger.ua/en/press-center/publications/war_risk_insurance_in_ukraine/.

213. Versicherungsaufsicht. URL: https://www.bafin.de/DE/DieBaFin/AufgabenGeschichte/Versicherungsaufsicht/versicherungsaufsicht_artikel.html.

214. Webel Baird. Introduction to Financial Services: Insurance. URL: <https://www.congress.gov/crs-product/IF10043>

215. Zahlen & Fakten: Versicherungsmarkt Deutschland. URL:
<https://www.versicherungsforen.net/strategie-innovation/zahlen-fakten-versicherungsmarkt-deutschland>.

ДОДАТКИ

Додаток А

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Федоренко А. В. Сутність державного регулювання ринку страхування. *Юридична наука*. 2020. № 3. Т. 2. С. 190–195.
2. Федоренко А. В. Поняття та особливості ринку страхування України. *KELM*. 2022. № 7(51). Р. 415–419 (Республіка Польща).
3. Федоренко А. В. Суб'єкти державного регулювання ринку страхування та особливості їх адміністративно-правового статусу. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2023. № 11. С. 830–832.
4. Федоренко А. В. Щодо визначення поняття принципів державного регулювання ринку страхування. *Право і суспільство*. 2024. № 5. С. 907–912.
5. Федоренко А. В. Місце норм адміністративного права в системі правових засад державного регулювання ринку страхування. *Науковий вісник публічного та приватного права*. 2025. Вип. 3. С. 220–224.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

6. Федоренко А. В. Зміст державного регулювання ринку страхування. *Виклики сучасності та наукові підходи до їх вирішення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 12–13 серп. 2020 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2020. С. 232–234.
7. Федоренко А. В. До характеристики системи принципів державного регулювання ринку страхування. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 14–15 листоп. 2021 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2021. С. 134–136.
8. Федоренко А. В. Адміністративно-правові форми державного регулювання ринку страхування. *Тенденції та перспективи розвитку юридичної науки сьогодення*: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 16–17 квіт. 2024 р.). Київ: Наук.-дослід. ін-т публіч. права, 2024. С. 136–139